

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Johannis Meyeri S. Literarum Doct. & Prof. Uxor Christiana Sive De Conjugio Inter Duos Deque Incestu Et Divortiis, Dissertationes Tres

Meier, Johannes

Amstelædami, 1688

Sectio IV. Leges, Dicta & Exempla de Monogamia & Polygamia, sub Lege,
a Mose usque ad Christum continens.

urn:nbn:de:hbz:466:1-40272

Nono 787320. Decimo 2261960. Ita non opus erit cum Th. Tannero fervorum circumcisorum familiam, quæ istuc demigravit, nec cum Iacobo Rudierd, quem citat Tannerus Tract. *de Origine & increm. prima Dei Ecclesia*, concubinarum usum in auxilium vocare.

SECTIO QUARTA

LEGES, DICTA ET EXEMPLA DE MONOGAMIA ET POLYGAMIA, SUB LEGE, A MOSE USQUE AD CHRISTUM CONTINENS.

CAPUT PRIMUM.

Quæcunque in V. Testamento de Monogamia & Polygamia loca occurrunt, generaliter enarrantur.

PRO ratione instituti ordine historico primum omnia illa loca V. T. proferemus, quæ duas non plures personas matrimonialiter conjunctas testantur, deinde leges dicta & exempla, quæ polygamiam stabilire videntur, eadem serie enarraturi. Monogamiam respiciunt e libris historicis textus sequentes Exod. xxi. 3. 4. 5. Lev. xviii. & xx. 10. seq. ubique in singulari numero de uxore, de muliere dicitur, (quo pertinet lex Lev. xviii. 18.) cap. xxi. 7. 13. 14. Num. v. 12-31 xxvi. 59. Deut. xiii. 6. xvii. 17. xx. 7. xxi. ii. xxii. 13. sq. xxiv. 1. 5. xxv. 5. ii. xxvii. 20. xxvi. 1. 30. 54. 56. 57. Judic. iv. 4. 9. 17. 21. v. 24. xii. 8. 9. xiii. 2. seq. xiv. 1. seq. xv. 1. 2. 6. xix. 1. seq. xx. 4. 5. xxi. 1. 18. 21. 22. 23. Benjaminitæ uxoribus destituti, civitates restauratum jubebantur sibi rapere quisque unam uxorem suam e puellis Schiluntinis. Isti tamen, si quis unquam, pluribus opus habuissent. Ruth. 1. 1. 3. 5. 6. 8. 11. 14. 5. 10. 12. 1 Sam. 11. 20. 17. 19. xiv. 51. xviii. 20. 21. *בנות* in altera duarum (filiarum) gener fias mihi; alii, in duabus, ut ambæ fuerint ei in uxores, quia post mortem Merob acceperit Michal. adde com. 26. 27. cap. xix. 11. xxi. 5. 6. xxv. 3. 14. 37. xxx. 22. demus cuique uxorem suam, & filios suos. 2 Sam. xii. 3. pauper nil habebat præter ovem unam. xiv. 4. seq. 1 Reg. 11. 17.

II. 17. IV. II. 15. XIV. 2. 4. 6. 17. XVI. 33. XXI. 5. 7. seq. 2 Reg. VIII. 18. XIV. 9. 1 Chron. I. 50. II. 36. VII. 15. 16. 23. IX. 35. 2 Chron. XXII. II. XXXIV. 22. Est. II. 61. Neh. VI. 18. VII. 63. Ester. V. 10. 14. VI. 13.

II. Ex reliquis Hagiographis Psal. XLV. 10. 11. seq. Subjectum hujus Psalms Sponsus Christus est, & sponsa Ecclesia, quia *Psalmus adeo emphaticus est*, inquit Coccejus Celeberrimus Interpres, *ut nisi contorte & coacte, & cum multiplici extenuatione, ad alium Regem, quam Christum, non possit accommodari.* Unius Christi unica Sponsa Ecclesia intelligitur 2. Cor. XI. Eph. V. Hof. II. non autem Filia regis Ægypti, Salomonis sponsa, etsi metaphoricis vel allegoricis quibusdam locutionibus ad eam alludatur. Adde Ps. CXXVII. 1. 3. Prov. II. 16. 19. V. 18. 19. 20. VI. 26. Iq. XI. 16. 22. XII. 4. XIV. I. XVIII. 22. XIX. 14. 26. XXI. 9. 19. XXV. 24. XXVII. 15. XXXI. 10. seq. Cohelet IX. 9. Quamvis etiam in Cantico ad Salomonem & filiam regis Ægypti sponsam alludatur, non video tamen, quid obstet, quo minus secundum literam, de amore Christi erga unicam Ecclesiam explicari queat; siquidem omnia, quæ in eo dicuntur, Christo & Ecclesie, juxta verborum emphasin, Scripturæ phrasin, & analogiam aliorum locorum, apertissime congruunt, sicut iterum monet Coccejus, aliud subjectum hic non esse querendum. Totum Canticum monogamiam insinuat. Vide sis Cap. I. Comm. 5. 6. 8. 17. Cap. II. 2. seq. III. 1. seq. caput IV. & V. Et quanquam pompa illi reginarum, pellicum atque puellarum Cant. VI. 5. 6. ad regni Christi commendationem faciat, non novit tamen nisi unicam conjugem cum puellis sequentibus, quæ sunt singuli fideles, a quibus distinguit unicam columbam suam, quam solam approbat. Adde caput VII. & VIII. Unitas divisionem & disparitatem excludit, ideo & columbam vocat, quæ adulterii expers est. Conf. Sect. I. Cap. V. Per reginas quidam intelligunt patres antediluvianos, per concubinas vero prophetas post diluvium.

III. Sequuntur loca ex prophetis Jesa. L. I. LIV. totum. Cap. LXI. 10. LXII. 4. 5. LXVI. 7. 8. Jer. II. 2. Fit Ecclesia sponsa propria, ut jam tum adultera fiat, & poenam ejus criminis ferre debeat, siquidem alii misceatur Deut. XXI. 23. & Domino, qui sibi desponsavit, facta est peculium Exod. XIX. 56. Deut. VII. 6. Porro Ier. II. 32. *וַיִּתֵּן יְהוָה וַיִּתְּנָהּ* Vincula tribuit sponsæ ceu momentia de amore, quo colligantur desponsati, & de arcto illo con-

conjugii vinculo. Cap. III. 9. 15. perfide descivit uxor ab amico. Cap. VI. II. XVII. 2. XXXI. 4. 22. *fœmina ambit virum.* Quod quidam de vulgari fœmina amplexante maritum, atque de Ecclesia Israelis vaga, Deum ambitura, interpretantur, uti Ruth Boazum Ruth. III. vidua levirum Deut. XXV. 5. seqq. Abarbenel Rachelem intelligit, quæ virum Deum sit ambitura. Potius fœmina virgo illa est Esa. VII. 14. viro non cognita. Pergimus ad Ezechielem, cujus caput XVI totum favet monogamiæ. Adde Cap. XVIII. 6. II. 15. XXII. II. XXIII. ecclesia Dei meretrix facta. Cap. XXIV. 18. XXXIII. 26. XLIV. 22. 25. Dan. XI. 6. 17. Hof. I. 2. 3. Deus enim marito, Ecclesia uxori comparatur; hinc de meretrice una. Proprium conjugii est servare fidem, cap. II. 2. 16. III. 1. mulier licet unice adametur a marito suo, tamen adulterium committit. adulterium auget amor mariti; nam quæ exosa est, minus peccat. XI. 13. Iocel. I. 8. II. 16. Amos VII. 17. Mich. VII. 5. *Ne creditote amico, ne confidite duci, ab ea, quæ cubat in sinu tuo observa fores oris tui.* (Huc facit adagium, Neque mulieri neque gremio credendum. Hinc קרן נשא *Mulier sinus* i.e. uxor Deut. XIII. 6. XXVI. 11. 54. Sirach. IX. 1. & קרן זכר *vir sinus* i.e. maritus Deut. XXVI. 11. 56. quemadmodum sinus usurpatur in re amorum Prov. V. 20.) Denique Malach. II. 14. 15. Athanasius Vincentius, nullum s. Scripturæ dictum plures uxores adungere uni viro, sed semper unam, negans pag. 166. 167. opponit locum Prov. XXXI. 3. *Ne des mulieribus fortitudinem tuam.* Sed quis non videt, Batscham matrem indolis filii optime gnaram, quam scilicet propenderet ad vagos mulierum amores, monitum hoc suggestisse Salomoni, ut se temperaret in re venerea, & plures mulieres vitaret? Id igitur neutiquam illegitimam aut imperfectam reddere Inductionem, sed confirmat.

IV. Subjungemus loca ex libris Apocryphis, qui licet non sint Canonici, præferendi tamen Historiis profanis, sicut etiam a nostris polygamie patronis citantur. Omnes illi non pro polygamia, sed monogamia militant. Judith. VIII. 2-8. Tobie 1. 9. II. 22. 11. 19. 22. III. 7. 25. IV. 13. 14. V. 22-28. VI. 11-22. VII. 2. 8. 10. 20. VIII. 1. 4-23. IX. 10. II. X. 3-13. XI. 3. 6. 16. 18. XII. 3. 14. XIV. 5. 12. 14. Insignis cum primis hic est Ecclesiasticus, sive Sirach. Cap. III. 13. 18. IV. 10. II. VII. 21. 27. 28. IX. 1-13. זילג *amulatio*, qua maritus aut uxor dolet in conjugio alterum eo frui, quod ipse aut ipsa maximopere adamat. Commate 2. præcipit

præcipit moderationem & temperantiam, in amanda conjuge, ne sit amor viri in uxorem vehementior, ut ordo naturæ invertatur, muliere maritum sibi subjiciente. xv. 2. xxiii. 25. 30. 31. 32. xxv. 2. i. 1. 23. 27-35. mulier est data viro sociâ vitæ, consors & particeps omnium temporum.

V. Capite xxvi. 1. 4. 8. mulier zelotypa mulieris, vel in amore æmula proponitur, & sollicita, ne rivalem habeat, qualis animi affectio in viris est. (Conf. 1. Sam. 1. 10.) comm. 9. 10. conjuges pari boum comparantur; nam *συζυγία* & *σύζυγοι* conjugium & conjuges dicuntur, quod illud benevolentia & fide vinctum ac junctum esse debeat, ut sit stabile ac firmum; ac vir & foemina eodem quasi jugo juncti sint. Magistri Hebræorum suum quoque *מִשְׁכַּב זִוּוּג* de matrimonio, a Græcorum voce fecerunt; qua & Syri & Arabes non multum immutata utuntur; sicut Latine *jugatos* dicimus, unde *conjugium* & *vincla jugalia* poetis. Adde commata 11. 12. 16-23. uxor est anima. com. 17. est firmum propugnaculum ad defensionem & salutem viri, ut alio adjutorio non indigeat. Cap. xxxvi. 24-27. uxoris consortium comparatur sepi, qua possessio aliqua undique munita & custodita est. c. xl. 19. 24. xlii. 6. 10. 12. 14. xlvii. 21. 2. Maccab. xiv. 25. Histor. Susan. v. 1. 2. 4. 7. 28. 63. lib. 3. Ezræ iv. 20-31. v. 38. lib. 4. Ezræ ii. 2. 3. 4. 15. ix. 43-47. Cap. x. Hactenus de monogamia.

VI. Sequuntur præcepta, exempla & dicta, quæ stabilire videntur polygamiam; ut & ea uno intuitu Lector inspiciat, ordine historico rursus visum nobis omnia recentere. Deut. xxi. 15. *Si alicui fuerint duæ uxores, una dilecta & altera exosa.* Iudic. vii. 30. 31. Gideoni uxores multæ erant. 1. Sam. 1. 2. 4. 5. Elkanæ erant duæ uxores. xxv. 42. 43. 44. xxvii. 3. fuerunt Davidi uxores Achinohama & Abigail xxx. 2. 3. 5. 18. duas uxores captas eripuit David 2. Sam. ii. 2. ascendit David, etiamque duæ uxores ejus i. 1. 2. 5. 7. 8. 13-15. de uxoribus Davidis & concubina Saulis. v. 13. accepit David adhuc concubinas & uxores xi. 2-27. ducit David uxorem Uriæ. xi. 1. 8. 9. 10. 11. 15. 24. xv. 16. reliquit David domi decem foeminas concubinas. xvi. 21. xix. 5. ereptæ uxores & concubinæ Davidis. xx. 3. xxi. 8. 11. Ritzpa concubina Saulis. Dein 1. Reg. xi. polygamia Salomonis occurrit; quo referunt nonnulli 60 reginas & 80 concubinas Cant. v. 1. 7. Sed R. Samuel Laniado dicit, *אין לו עסק בזה* id huc non pertinere, quod non sit literaliter sed mystice intelligendum.

Z

1. Pa-

1. Paral. 1. 32. 11. 26. fuit uxor altera Ierachmeeli. Sed non constat, an vivente altera. comm. 46. 48. 111. 1-9. filii Davidis ex uxoribus & concubinis. iv. 5. Aschuri erant duæ uxores. com. 18. uxor ejus, scil. vel Calebi, vel Meredi, vel Iisbachi, vel Esfræ; & vii. 4. 14. viii. 8-11. xiv. 3 de Davidis uxoribus. 2. Paralip. xi. 18. 21. 23. Rehabeam uxores 18 duxerat, & concubinas 60. filiisque procuravit multitudinem uxoribus. xi. 11. 21. Abiia duxerat sibi uxores quatuordecim. xx. 14. Uxores Iehorami, facientis quod malum in oculis Domini. xxiv. 2. Ioascho accepit Iehojadah uxores duas. Esther. i. 11. 3. 4. 8. 12. 14-17. Esā. iv. 1. (aliis est caput 111. 18.) tempore illo prehendent septem mulieres virum eundem. Ier. xxxviii. 22. 23. Zedekia uxores, legitimæ & pellices. Daniel. v. 2. 3. 23. Belschazaris uxores & concubinæ. Tantum de locis V. T. quæ polygamiam probare videntur, quæ nunc una cum præceptis Exod. xx. 14. 17. & Lev. xviii. 18. cæterisque a Theophilo allegatis, ordine historico sunt examinanda.

CAPUT II.

An Exod. xx. 14. 17. & Deut. v. 24. 27. septimo & decimo Decalogi præceptis polygamia sit prohibita.

Nunc ordine præcepta Mosæica examinanda veniunt, quorum primum in ipso Decalogo de conjugio occurrit Exod. xx. 14. Deut. v. 24. *לֹא תִינָף* lo tinaph non committes adulterium, a Junio versus, non scortaberis. Quod in textu Hebræo septimum, sed in Græco Lxx Exodi sextum præceptum est, & præmittitur præcepto de homicidio; qui ordo ab Evangelistis & Apostolo etiam observatur Marc. x. 19. Luc. xviii. 20. & Rom. xiii. 9. partim quia Græca versio erat in omnium manibus, partim quia cætera vitia apud gentes odiosa erant & infamiam habebant, sed adulteria & scortationes propemodum turpitudinis notam amiserant, partim etiam quia hoc scelus gravissimum & frequentissimum. Quemadmodum Philo Iudæus observat lib. de Decalogo, quod præceptum de honorandis parentibus claudat præteritum illum Divinum quinarium; alterum vero scripturus legislator interdicta continentem & spectantem ad homines ἀπὸ μοιχείας ἀρχεται, μέγιστον ἀδικημάτων τῶν εἶναι ὑπολαβῶν ordiatum ab adulterio ut peccato gravissimo; & de Specialibus Legibus inquit, in
tabula

tabula posteriore primum mandatum est, *Non mœchaberis, ut opinor, quia ubique terrarum voluptas pollet plurimum.*

II. Apud Hebræos vox נאף in sensu adulterii sumitur, teste Kimchio Lexicographo אין נאף אלא אשת איש וכן נמצא בכל המקרא *Vox Niuph nihil aliud significat, quam adulterium, quo sensu in tota Scriptura reperitur: rationem adfert ex Hof. iv. 14. Sed quia plus in lege est, quam dicitur, & docente Maymonide in Porta Moysi p. 40. res, quæ possunt elici argumentis ab universali & particulari desumptis, tradita sunt a Mose e Sinai, juxta illud Magistrorum כלליתם ופרטותיהם universalis ejus & particularia ejus; non immerito cum Aben Esra scortationem & quemcunque concubitum illicitum comprehendimus, sicut Ralbag omnes nuditates hic vetitas esse censet, a qua sententia non recedit Isaacus Abarbenel in Pent. f. 176. 2. סרמון זהו לומר לא תנאף בכל הערות כלם וכל מיני הנאופים non committes adulterium, comprehenduntur omnes nuditates, & omnes species adulteriorum. Addit, quamvis נאף adulterans in specie eum significet, qui cum uxore maritata concumbit, includit tamen omnes nuditates & incestus. Deinde interpretatur legem Exod. xxii. 16. hæc verba præmittit: Postquam Moses retulit præcepta, in sexto & octavo Decalogi præceptis comprehensa, refert etiam, in verbis, ne mœchaberis, alia præcepta contineri, non solam uxorem mariti. Et quamvis hæc plecta non sit desponsata, comprehenditur tamen hæc materia in vii. præcepto.*

III. Id enim extra controversiæ aleam positum, per unam speciem sæpe totum genus intelligi, & de natura legis esse judicandum ex toto complexu atque ex scopo & natura legislatoris, ex regulis item generalibus ad legis expositionem necessariis, & explanatione Moysi ac Prophetarum. Ideoque Syrus & uterque Arabs Interpretes locum Exod. xx. 14. vertunt Math. v. 27. לא תהוה & לא תהוה ne scortator (Perfa adulterium & scortationem ne feceris.) & enim Syris scortari, & mœchari, & زنى Arabibus coire & scortari significat. Vix unquam aliter sumitur, inquit Castellus. Sicut etiam hæc duo conjuncta reperiuntur in Parte secunda paranetica Epistola Barnaba, & πορνείας, & μοιχεύσεις. Non fornicaberis, non mœchaberis.

IV. Iam polygamiam quod attinet, negat Theophilus Th. xxi. ii. xxiv. xxv. in vii. aut x. Decalogi præceptis eam prohiberi, quia Patriarchæ, Reges, Prophetæ & Apostoli non ita intellexerint ista præcepta, nec explicuerint mentem legislatoris, sed factis potius at-

que exemplis, exemplorumque approbatione, intermissa reprehensione polygamiae legalitatem ostenderint. Addit Daph. Arcuarus p. 22. in V. T. viros multas uxores & concubinas habuisse, nec tamen unquam dici matrimonium violasse, nisi cum alterius mariti uxore congressi sint, exemplo Davidis. Verum enimvero ante Mosem Patriarchae ista praecipua tali forma nondum habere. A Lege Moscaica vix alii praeter reges, qui sibi praeter aliis licentiam tribuere solent, in populo Dei polygami leguntur, neque tamen illi aut alii mortales ideo excusandi. An ex eo, quod populus Israeliticus vitulum aureum ab Aarone factum coluit, sequitur, Deum in Decalogo recens promulgato simulachra & imaginum cultum non prohibuisse? quam severe Deus omni tempore prohibuit idololatriam, quoties tamen Israelitae, speciatim reges, eam exercuerunt? Scivit David, homicidium & adulterium in Decalogo esse prohibitum, utrumque tamen commisit. Temerarium etiam est statuere, Deum, si videat subditos non recte intelligere legem a se propositam, teneri ita clare eam explicare, ne subditi se ignorantia excusent. Eva dubitante de sensu legis, Deus non statim tenebatur mittere legatos, qui eam explicarent.

V. Mosem, Prophetas & Apostolos etiam aliis in locis polygamiam prohibuisse, ac reprehendisse, postea videbimus. Nunc saltem demonstrandum, in Decalogo esse prohibitam, quod haudquaquam erit difficile. In VII praecipuo omnis turpitudine veritas est, & quicquid violat leges castitatis in matrimonio & extra illud, cujus turpitudinis ut gravissima species non est posita, quando humanum genus & sexus legitimus negligitur, quia haec nimis abominanda, nec nisi ab eo, qui humanam naturam exuit, committitur; ita nec levissima, sed proxima gravissimae adulterium damnatur, quod R. Levi Barzelonitae Leg. xxxv צד גול species est rapina. Et quamvis largiamur, Scripturam hic aliisque in locis praecipue illud adulterium damnare, quod est concubitus conjugati cum conjugata, & vice versa, non negandum tamen est, adulterium a conjugato committi cum innupta, & soluta, ac a soluto cum conjugata, neque aliae adulterii & turpitudinis species sunt excludendae, ut juxta cum aliis Hebraeis recte monet Abarbenel.

VI. Cum enim uxor mariti sit חברת ואשה ברית *socia & uxor foederis*, perfide agit contra eam, qui plures ei superinducit Mal. 11. 14. 15. Festo adulter & adultera dicuntur, quia & ille ad alteram, & haec ad alterum sese

con-

conferunt, a in u mutato; quod probat Vossius in *Etymol. lat. lin.* adeoque adulterium committit mulier conjugata, si alteri viro sui copiam faciat 1 Cor. vi. 1. 4. quod concedit D. Arcuarius p. 21. & vi correlatorum adulter est, quicumque pluribus mulieribus potestatem dat in suum corpus, quod Arcuarius loco citato negat sine ullo fundamento. Siquidem vi primæ institutionis Gen. 11. 24. unica tantum uxor in ejus corpus potestatem habet. Ideoque falsissimum est, quod maritus tantum adulterium committat debitum conjugale, amorem & defensionem uxori denegando, non autem aliam superinducendo. Idem Apostolus docet viventi marito mulierem esse alligatam vi legis divinæ, ita ut mœcha vocetur, si fiat alterius viri Rom. v. 11. 2. 3. Pariter vi correlatorum, vivente uxore mœchus vocabitur vir, si fiat alterius fœminæ. Et si vir, qui dimissa uxore sua duxerit aliam, mœchetur adversus eam; & mulier, quæ dimisso viro suo nupserit alteri, mœchetur, teste Christo Marc. x. 11. 12. non minus, imo magis mœchabitur, quicumque retenta uxore sua, superinduxerit aliam, aut pluribus se commisceat, quia ratio adulterii datur, quod duo tantum in una carne esse debeant. Id approbat Carpz. *Pract. no. Crim. P. 11. Q. 66. §. 2.*

VII. Denique idem Salvator noster, qui optimus est hujus VII præcepti Interpres, Matth. v. 28. concupiscentiam alterius mulieris præter suam, non mulieris tantum nuptæ, verum etiam cœlibis aspectum, annumerat adulterio. Quomodo etiam loquuntur Talmudistæ כל המסתכל באשה בכונה כאילו בא עליה *Quicumque aspicit mulierem cum intentione, perinde est, ac si rem cum ea habuisset. Quia cogitatio impellit ad ipsum opus.* Vide sis *Sohar in Lev. Col. 172. Cum quis cogitationes habet de uxore proximi sui & deinde rem habet cum uxore propria, illius liberi, qui hinc generantur, vocantur filii fusiles.* Cum tamen concupiscentia in solo actu interno consistat, nec prorumpat in externum. Multo magis igitur polygamorum concupiscentia, quæ cum actu externo inordinato conjuncta est, adulterio erit annumeranda. Quia qui minus prohibet, fortiori ratione prohibere majus censendus est. Ex quibus omnibus liquet, polygamiam septimi præcepti ambitu comprehensam fuisse, quando unus vir præter agglutinatum sibi jungit aliam ad tempus, vel in perpetuum; vel mulier præter agglutinatum jungitur alteri. Disputat igitur D. Arcuarius p. 22. 23. 24. cum Christo & Apostolis, virum tantum matrimonium violare & adu-

rium committere statuens, strictissimo sensu, si uxori suæ debitum conjugale non præstet, & conjugati uxori se jungat. Quæ Phariseorum & Scribarum glossemata erant, quibus se opponit Salvator Matt. v. Et illam esse plerorumque Hebræorum sententiam de adulterio & vii præcepto, falsum esse vidimus; quamvis R. Levi, quem unicum ille ex Hottingero de jure Hebr. citat, ךַּוּב absolute & simpliciter strictissimo sensu congressum cum uxore viri alterius denotare dicat.

VIII. In x. præcepto tantum polygamiam simultaneam muliebrem, nullatenus autem, ne quidem virtualiter, polygamiam simultaneam virilem prohiberi, absurde docet Theophilus Th. xxiv. Rationis oppositæ pondus nullum est, quod scilicet in eo *concupiscentia rei aliena, sive quatenus alium Dominum habet, prohibeatur*. Si quidem est concupiscentia rerum indifferentium, quarum usu Deus positiva lege ludæis interdixerat, vestiri heterogeneis, vesci carne suilla, & quæ sunt id genus alia positiva. Nec quisquam inficias ibit, omne malum turpe per se, & quicquid pietati & justitiæ adversum est, prohiberi decimo præcepto, juxta Jac. i. 14. seq. & Rom. vii. 7.8. xiii. 9. ubi Apostolus simpliciter hanc legem proponit, sine expressa objecti determinatione; atque sic nec ejus ambitu polygamiam simultaneam virilem esse excludendam, quando quis præter unam concupiscit plures. Si enim ipsum aspectum mulieris ad concupiscendam eam adulterii in corde Christus damnaverit, etiam primos illos motus cordis, qui aspectum sequuntur, & actus externos damnavit. Aut dicat mihi Theophilus, annon Salomo multiplicando uxores, non conjugatas, peccaverit contra x. præceptum? peccavit enim concupiscentia.

IX. Deinde prohibet Deus cupiditates eorum, *quæ sunt proximi nostri*. Quis autem non videt, eum, qui cupit aliis corpus concedere, præterquam suæ uxori, cupere aliquid, quod est proximi nempe uxoris suæ, quæ sola potestatem habet in mariti corpus? Quemadmodum ipse Theophilus concedit, uxorem habere jus aliquod in corpus mariti, respectu debiti conjugalis, quod non quidem dici debeat dominium, sed obligatio conjugalis. Si tale jus, talis potestas & talis obligatio hic agnoscat, agnosci etiam debet, non licere aliam concupiscere. Licet enim marita non habeat dominium in maritum, non tamen ita illo in conjugio inferior est, ut mutuum jus non sit in utriusque corpus, ut sine ejus violatione possit plures uxores adsciscere.

X. Ex

X. Ex his omnibus manifestum est, polygamiam etiam legi naturali, & morali, quæ in Decalogo continetur, repugnare, sicut supra eam legi naturæ, ab ipso Naturæ auctore in creatione & rerum primordiis positæ, cordique humano inditæ, adeoque posteritati universæ perpetuo observandæ, adversari, demonstratum ivimus. Decem enim illa verba cum ore Dei promulgata sint, & quidem publice in monte, tam alta voce, ut a sexcentis hominum millibus per aliquot milliaria exaudiri possent Deut. v. 22. & ipsius Dei digito lapidibus inscripta, perpetuæ sunt observantiæ, cum reliqua præcepta a Mose in tabernaculo data sint. Infirmum enim est, quod Scholastici putent, legem moralem gentes non obligare, quia solis Judæis lata Exod. xx. Deut. v. Quamvis enim iis solis data fuerit per modum privilegii, non tamen solos Israëlitas obligasse patet, quia a profelytis & peregrinis etiam erat observanda, & in lege naturæ fundata. Quæ etiam ratio est, quod Paulus Rom. xiiii. Eph. vi. & passim, eadem præcepta gentibus inculcet. Atque ita Hebræi docent, שהן על כל בני העולם בכלל בין ישראל בין גוי quod ista præcepta omnes homines concernant, sive Israelita fuerint, sive gentiles.

CAPUT III.

Neque leges Exod. xxi. 9. & xxii. 16. probant polygamiam.

SEquuntur leges, quas confirmandæ & stabilindæ polygamie Sadducit Theophilus. Thesi lxxvi dicit, legem illam Exod. xxi. 9. si ulla alia in tota Scriptura, clarissime docere, Deum permisisse parentibus, ut filiis suis quarant duas uxores. Hoc autem salva sua justitia & sanctitate nullatenus facere potuisse, si polygamia contra primam institutionem aut alias ipsius leges esset. Legem enim ille ita exponit: Moses patri præscribit, quomodo se gerere debeat, si suam ancillam suo filio desponsset, quod scilicet instar filiæ illam debeat dotare, & si filio adhuc aliam secundam scilicet desponsset, priori, nempe ancillæ nihil de alimentis, vestimentis & debito conjugali detrahere. Ath. Vincentius Biblia Ernestina allegat, in quibus hæc verba extant: Si filio aliam præter primam istam ancillam adhuc acquirat. Sed mihi videor istam difficultatem facile solvere posse.

II. In quem finem ipsa verba Hebræa sunt inspicienda, ut, quem

ret, ut spe matrimonii puella excideret, non habebat jus eam alicui e populo extero vendendi, sed dare tenebatur huic puellæ *שאר* alimentum ejus (Auctor Michlal Jophi explicat על כל מון *de omnis generis alimento*) כמותה tegumentum ejus, & ענתה habitationem sive domicilium ejus. Quod alii vertunt lectum & dotem, quam solebant sponsi post concubitum uxoribus suis dare; ut posset hoc modo dotata honestum sponsum invenire. Quod si tria ista non fecerit ei, nempe proxime immediata victum, amictum & domicilium, tum exito gratis (sine pretio, immerito, sine causa, culpave, sicut חנם Psal. xxxv. 15.) absque pecunia, ut non teneantur cognati pecuniam dare Domino ancillæ ad redimendam eam. Alii tria ista, aliter exponunt, nempe si Dominus neque filio servam junxerit, neque etiam redimi curaverit. Sic R. Bechai comment in leg. f. 94. 2. והם שלש אלה כלומר היעור לעצמו או לבנו או שיפרנה האב Id Abulenti quidem non probatur, quod illa copulativè impleri nequeant. Verum isti difficultati facile fieri potest fatis, si cum Auctore Michlal Jophi verba illa *שאר* sumamus pro *שאר* id est; si unum ex hisce tribus non fecerit, sicut Judic. xxi. 7. Jephtha Gilhadita sepultus est בערי גלעד in civitatibus Gilead, id est in una, vel aliqua urbium Gilead.

IV. Phrasin אם אחזר יקה לו si aliam ei vel sibi accipiat, non prodesse polygamix fautoribus, vidimus. Sed aliud ex hoc textu argumentum duci potest ex voce ענתה com. 10. quam nos habitationem vel domicilium ejus vertimus, alii vero cum Pellicano, pretium pudicitie, (pro defloratione) sive interesse ejus quoad pudicitie honestatem & famam attinet, ut solvat virginitatis jacturam; alii debitum conjugale & nuptias. Atque ita Hebræi communiter intelligunt tempus statutum & determinatum, scilicet concubitus maritalis quod חשמי i. e. officium debiti conjugalis appellant. Ut ita suo tempore præter aliam, etiam huic ancillæ debitum conjugale præstare jubeatur, ad suscipiendam ex ea prolem, qui finis est conjugii. Ita Maymonides אישה sive de Connubiis Cap. XII. §. 1. 2. Qui ducit uxorem, virginem, mulierem, majorem, parvam, Indeam, proselytam, manumissam, is ei promittit res decem. Ex quibus tria ista lege sancita sunt, curatio corporis, vestitus, & statum tempus. Curatio corporis, hoc est, ejus alimentum: vestitus est, quod nomen ipsum declarat: sed ענה statum tempus, ut consuetudine communi cum ea se jungat. Reliqua septem auctoritate Sapientum sunt instituta,

(quæ ex Maym. in pauca contraham, videlicet,) *Sors donationis propter nuptias, ut vir ægrota uxoris curam habeat, captivam redimat, mortuam sepeliat, vidua prospiciat de domicilio & alimentis, ut filia ex bonis paternis vivat, donec nubant, & pueri hæreditatem ex æquo partiantur.* Quæ sex forti donationis sive doti principali adjuncta Dotis conditiones vocantur.

V. Verum enimvero & hæc argutationes carent fundamento, quia voces cognatæ מעון 1. Sam. 11. 29. 32. Psal. LXXVIII. 6. LXXI 3. XC. 1. & מעונה Deut. XXXIII. 27. Psal. LXXVI. 3. Amos III. 4 *habitaculum*, vel juxta Kimchium, *locum commorandi* denotant. Quidni pari modo מעונה, ut idem sit, quod מעון? Atque ita Aben-Ezra monet, quosdam interpretari *ריוחה habitationem ejus*. Accedit, quod juxta Masorethas Hof. x. 10. talem significationem habeat *לשתי מעונה in duabus habitationibus ipsorum*. Atque ita hic manebit sensus: si filius sibi, vel Dominus (pater) ei (filio) aliam accipiat, victum & amictum ejus, & habitationem ejus non diminuat, id est, non veluti exteram eam tractet, nec ignominiose expellat, sed honeste & liberaliter ceu ingenuæ & liberæ puellæ tria illa dabit, comm. 11.

VI. Siquis vero præfractius contendere velit, vocem מעונה non aliter vertendam esse, quam per *statutum tempus*, (Saadias habet *זמנים קצורים tempora sua præfinita*), existimat Clariss. Pfeifferus, dici posse, innui tempus non *debiti conjugalis uxori, sed laboris & quietis ancillæ Israeliticæ præstandum*. Cui placet subjungere aliam solvendi rationem, quod scilicet, si cum Chaldæis, Arabe, Fagio, Piscatore, Castalione & Grotio, quique eos sequuntur, ita alicui visum sit verba interpretari, *Si alteram quoque acceperit ei, ipsa nempe ancilla retenta*, (quod fieri potuisse censet Abulensis) non autem repudiata, & vocem מעונה *de debito conjugali* exponere, hæc non tam lex, quam permissio dicenda sit, qualis est divortii, pro duritia cordis ipsorum Deut. XXIV. 1. seq. Matth. XIX. 7. 8. Quod conditionales illæ locutiones haud obscure innuunt. *בן יקח איש אשה quum duxerit quis uxorem.* *בן ימכר איש את בתו quum venderit quis filiam suam.* *אם לבנו ייערנה Si filio suo desponsit eam*, & ita porro. Quæ ratione cadit omne præsidium, quod polygamie patroni in hac lege quærunt, quam clarissime polygamiam adstruere putant.

VII. Altera Lex Mosaica in Exodo, ex qua polygamiam stabilire conantur Theophilus Aleth. & Athanasius Vinc. eadem Thefi

LXVI. extat cap. XXII. 16. וכי יפתה איש בתולה אשר לא ארשה ושכב עמה וכו' *Si quis iephatteb pellegerit virginem, qua non est desponsata, & cubaverit cum ea; omnino constituens ei dotem accipito eam in uxorem.* com. 17. *Si plane rennet pater ejus eam dare illi, pecuniam pendito, prout est dos virginum.* Verba illa, si quisquam, in genere poni dicunt, sine determinatione ad cœlibem. Quia igitur Spiritus S. non determinat nec hic nec alibi, nec nos determinare debere, sed de omni viro accipere, sive sit uxoriatus, sive non. Conferunt locum parallelum Deut. XXII. 28. 29. quem eodem modo cum illis explicat Daph. Arcuarius pag. 23. tam de conjugatis, quam solutis, sine ulla limitatione, sicut versum 22. ejusdem capitis tam solutos quam maritatos concernere contendit.

VIII. Ast nulla nos cogit necessitas, ut de conjugato legem interpretemur, tamen sine determinatione *אין* quisquam dicatur, non valet tamen universaliter, sed subjectum illud restringendum est; si scilicet esset vir de eadem tribu, de qua puella vel profelytus Num. XXXVI. si non esset gentilis Deut. VII. (qualis graviore poena erat afficiendus, quia sic toti universitati Hebræorum ignominia nota inurebatur, sicut inter nos majore poena afficiendus foret Judæus vel Turca, qui cum Christiana scortaretur) nisi etiam esset servus Hebræorum, aut consanguineus, aut sacerdos summus. Ita etiam restringere licet legem ad cœlibem. Huc spectant, quæ habet Seldenus *Uxore Ebr. Lib. I. c. XVI. Quod vero de nuptiis heic dictum, intelligendum est de ea, cujus stupratori nuptiæ non alias interdicitæ. Nam si secundaria erat, aut aliquo precepto sive expresse negativo, sive negativo ex affirmationis nota (juxta superius dicta) nedum incestus nomine ei interdicitæ, non erat ducenda. Verba illa sit ei in uxorem interpretantur per ל לאשה הראויה ל in uxorem, qualis ei e lege alias idonea. Igitur tamen si virginem vi compresserat Pontifex maximus, ducenda ei non erat. Quoniam jam virgo non erat ipsa. Et solum virgo ei ex lege, ut ostensum est, ducenda. Ita etiam de viro intelligendum hoc est, cujus nuptiæ non sunt interdicitæ, quemadmodum interdicitæ sunt conjugato cum aliis mulieribus Gen. II. 24. Lev. XVI. 18. Fr. Junio Exod. XXII. 16. *Lex concubitus inter cœlibes est, si quis pellegerit virginem nemini desponsatam, eamque compresserit. Quod Abarbenel non obscure innuit, quando pellicientem in hoc concubitu gloriam apud juvenes quarere dicit. Nec desunt, qui comma 22. Deut. XXII. quod Arcuarius urget, ad**

conjugatos tantum, adeoque ad duplex adulterium referant. Quamvis nihil obftet, quo minus, & de conjugato & de coelibere ista lex intelligi queat, quia licet coelebs reus non sit perfidiae, tamen aequè jus publicum violavit, atque foemina adultera. Haec sententia etiam Calvinii, Junii, Zepperi & aliorum est.

IX. Differentiam horum praceptorum, paucis subnectere visum est. Agitur in Exodo de puella, quae blandis verbis seducta in stuprum ultro consensit, sive de virgine, quam juvenis pellexerit obtentu futurarum nuptiarum, ut loquuntur maximi Theologi Junius & Rivetus. Verbum enim פתה *pithah* in Pihel *pellicere* & *polliceri*, *illecebris fallere*, *verborum blanditiis inescare*, *blandiendo decipere*, *veris vel falsis rationibus persuadere* significat, unde Graecum *πειθω* *suadeo*, & *ἀπατάω* *persuadendo decipio*, *blandis verbis induco*, quo verbo LXX utuntur *ἐὰν δὲ ἀπατάσῃ τὴν παρθένον*. Onkelos & Syrus verbum של *adhibuerunt blanditus, adulatus est, commovit, sollicitavit, decipit*; unde nomen שרול i. e. *res plausibilis & ficta*, quae primo aspectu emtores allicit. Sed in Deuteronomio aliud verbum usurpatur הפש *apprehendit, cepit, tenuit, manibus deprehendit, & deprehendendo contrectavit*.

X. Verba Deut. xxii. 28. 29. ita sonant: כי ימצא איש נערה בתולה ואמר לא ארשה ותפשה ושכב עמה ונמצאו: ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה: אם לא ארשה ותפשה ושכב עמה ונמצאו: ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה: *Si invenerit quis puellam virginem, qua non est desponsata, utephasa & prehendens eam, concubuerit cum ea, & manifesti fiant: Tunc dabit vir ille, qui concubuit cum ea, patri puella quinquaginta siclos argenteos; & esto illi in uxorem; quod compressit eam; ne potestis dimittere eam omnibus diebus suis.* Qui casus diversus est a priori, cum quis occasione arrepta, puellam vitiaverit. LXX id voce *βιάσασμεν* vim faciens expriment, quod quidem non de violento raptu, qui capitali poena mulctabatur, attamen de ipso facto *apprehensionis*, citra suasionem & puellae consensum, intelligi debet. Ideoque hic etiam dicitur *אם ימצא איש* *Si invenerit quispiam puellam casu scilicet, quo notatur, quod eam antea non sollicitaverit, matrimonium & dona pollicendo.*

XI. Abarbenel *Commentario in Exod. xxii. 16. fol. 181. 4.* poenam delicti & rationem ejus exponit: והוא דבר שנא יהוה שבפתוי ישכב אדם עמה: ולכן יהיה עונש המפתה שמדור ימהרנה לו לאשה רוצה לומר שקחנה לו לאשה מיד וכתוב לה כתובה כמוהר הבתולות שהוא קצוב חמשים כסף אצל התופס את *Est illa res exosa Domino, si quis pelliciendo & seducendo concubar cum puella. Ideo poena ejusmodi*

ejusmodi pellicenti constituta est, ut dotando dotet eam sibi in uxorem, id est, ut mox eam sibi in uxorem accipiat, & instrumentalem dotem ei scribat, prout est dos virginum, quæ apud vi apprehendentem virginem definita & determinata est Deut. XXI. 29. a quo scilicet quinquaginta sicli argentei solvendi. Idem commentator hujus juris rectitudinem & æquitatem ostendit verbis seqq. quorum sensum exprimam; quod scilicet plerumque juvenes non puellam sibi convenientem & æqualem pelliciant, quam ducere animum induxerint, sed quod qui sibi videntur honoratiores, pulchras alicujus filias spectantes & concupiscentes aliquam blanditiis decipiant, & ab ea matrimonii promissione concubitus impetrent, carnisque desiderio & appetitu impleto, eam deserant, & apud juvenes hac propter gloriose sese efferant. Ideoque Deum injunxisse pellicenti, ut dotando eam sibi dotaret in uxorem, & per nuptias eam acciperet, licet non ejusdem cum ipso esset status. Et Pater ejus non dabit ei ullam dotem muliebrem, vel ulla dotalia ornamenta. Sin vero contingat, ut puella seducta dignior sit seducente, ideoque pater eam illi dare renuat, si vel illam ducere vellet, tunc vir pecuniam pendito puella patri, prout est dos virginum, in Deuteronomio, ubi de apprehendente, expressa, quia coram juvenibus eam corruptit & profanavit. Et patri tunc necesse est dotem & dona multiplicare. Decens autem est, ut hoc persolvat pellicens. Sed quia illa etiam peccavit hac in re, non ab illa, sed a patre ejus pendet nuptiarum scriptura. Pergit fol. 381. i. ad Deut. XXI. 28. 29. Si vero non fiat per modum seductionis sed violentiæ, & testes testentur, וְאִם כֹּחַ אִשָּׁה אֲחֻזָּהּ quod vim ei intulerit, tunc dabit patri puella quinquaginta siclos argenteos &c. Quia neque matrimonium, neque dona ei promisit, quemadmodum prior, pellicens puellam, אִם כֹּחַ אִשָּׁה אֲחֻזָּהּ sed vi apprehendit eam; ideoque lex hanc geminam ei multam imperat, ut respectu donorum patri puella solvat quinquaginta siclos argenteos, & respectu promissi matrimonii, ut accipiat eam in uxorem; & ne unquam eam repudiet, ideo precepit, ut non dimittat eam omnibus diebus suis.

XII. Recte recedit Abarbenel ab eorum Hebræorum sententia, qui priore lege Exod. XXI. 16. tantum de multa nomine virginitatis ereptæ solvenda, non autem de uxore ducenda, præceptum contineri volunt; quæ etiam sententia videtur Chaldæorum Interpretum Hierosolymitani & Pseudo-Jonathanis, nec non Arabum Saadiæ & Erpeniani: ita ut si uterque velit, nuptiis jungantur, si vero ipse aut puella, aut puellæ pater renueret, multam velut dotem virginali patri persolveret, Deut. XXI. 29. expressam;

pressam; si vero illectam puellam duxisset, eam pro more dotaret. Addunt, cum, qui virginem vi compresserat, debuisset eam ducere, & multam solvere, sive cœca illa esset, sive clauda, sive leprosa, sine dote virginali, quam minorem 50 siclis argenteis, seu 200 Zuzis sive denariis, non fuisse constitutam tradunt. Auctores citatos vide sis apud Doctissimum Seldenum in *Uxore Ebraica*,

XIII. Id profecto ex omnibus circumstantiis liquet, Sapientissimum Legislatorem graviore pœna afficere *apprehendentem*, sive eum, qui *vi comprimit* puellam, quam qui *blandis verbis eam allicit*, cum hoc in casu culpa quoque sit in puella, quod seduci se sit passa. Neque tamen in viri pellicientis arbitrio positum fuit, an ipsam ducere vellet, aut in puellæ potestate, quæ stupratoris mores novit, qui ei postea displicere non debent, & volens se libidini ejus subjecit, cum solius patris arbitrio legislator illud reliquerit ob patriam potestatem, dilertis hisce verbis commate 17. *Si plane renuet pater ejus eam dare illi, pecuniam pendito, prout est dos virginum, vel juxta modum dotis virginum, Seb. Castal. vertit, ut feri dos virginum.* Et quamvis diligenter & accurate inquirendum sit, an stuprator matrimonium promiserit, quo casu vitiatam ducere adhuc magis obligatus est, æquitas tamen exigit, ut unusquisque sibi matrimonio jungat, cui virginitatis honorem abstulit, cum ablati restitutio sit juris naturalis. Ideoque Vulgata versio, quam sequitur Lucas Osiander, hæc duo sigillatim expressit, *dotabit eam, & habebit eam in uxorem.* Biblia Tigurina, Lat. & Germ. L. Jud. & Pellic: *donatione donabit eam, (eritque) ei uxor.* Bibl. Germ. Norimbergæ impressa an. 1482. *er hemo; gengabe sp und hab sp zu einem weib.* Pariter Luth & Piscator. Anglicana; *he shal surely endow her to be his wife / q. d. ita dotabit, ut uxor ejus esse possit legitima.* Italica Diodati; *Se alcuno haurà sodotta una vergine, laquale non sia sposata, e sarà giaciuto con lei, del tutto dotila, e prendalasi per moglie.* Reliquæ versiones licet id non ita exprimant, innuunt tamen. Fr. Junius in *Analytica Explic.* Exodi dicit: *Lex est, si quis pellegerit virginem eamque compresserit, ut dotet eam, & uxorem ducat, v. 16. sin parentes puella renuerint, dotem præstet pro conditione personæ v. 17.* Quæ etiam Calvinii explicatio est.

XIV. Ideoque meo judicio, in Exodo, pellicenti virginem injungitur, ut eam secundum facultates suas, & puellæ statum atque dignitatem *dotet simulque ducat*, etiamsi ope & dignitate
sit

fit inferior, nec a focero dotem exigat; ut eam tamen ob injuriam illatam, tolerante Deo repudium & divortium, dimittere posset, quia & ipsa omni culpa non carebat; Si vero pater ei dare renuat, tantam pecuniæ summam, quantam dotis loco a patre accepisset, & quantam ille dare potest, numerare tenetur. Sed in Deuteronomio comprimenti sive apprehendenti virginem mandatum est, ut vitiatam duceret, dotem ei assignaret, & insuper patri, cujus est liberos matrimonio collocare, & cui nunc injuria est illata, 50 siclorum argenteorum mulctam solveret, quam Pellicanus alteram dotem vocat qui addit *vir solvere non valens, servitio compensabit pecuniam*. Denique utcunque matrimonium caderet, omnes molestias, quas ab uxore, injuriæ illatæ causa, esset percepturus, devoraret, utpote quam *nunquam dimittere* potuit (כִּי נָתַתָּהּ דָּוֶתָהּ דָּוֶתָהּ דָּוֶתָהּ dato libello repudii, addit Targum Uzielidi tributum,) sed *omnibus diebus vita retinere* debuit. Semper enim puellam, quam in uxorem accipere compellitur, odio haberet, & nulla causa existente repudiaret, ideoque isto privilegio dimittendi, quo prior pelliciens cum cæteris gaudebat, privatus est.

XV. Ut dotem a mulcta 50 siclorum patri solvendorum Deut. xxii. 29. distinguam, suadent celebriores Hebræorum Magistri, qui non *ex ipsa lege*, sed ex majorum institutis taxationem dotis manasse, in lege autem de dote tantum virginis compressæ cautum volunt. Et Philo *lib. de special. legibus*, Si quis, inquit, raptam vitiaverit, ducatur ad iudices. Tum si pater violata superfuerit, agat cum vitiatore de sponsalibus; quæ si recusarit, mulctetur pecuniis in dotem puella nuptura alteri; quod si assenserit, sine dilatione ducat eam, assignata dote nihilominus. Quod etiam suo calculo probant Gerhardus *Comment. ad Deut.* & Henr. Brouwer in celebri tractatu *de jure Connubiorum lib. I. Cap. xxvi. §. 17. præter dotem, patri vitiata quinquaginta siclos argenteos fuisse solvendos*. Qui vero mitigant pœnam, alterutrum pellicienti eligendum volunt. Quemadmodum Grotius annotat ad Deut. xxii. 28. 29. *Qui pellexit, si eam permittitur uxorem ducere, non dat dotem, nec dimittere vetatur*. Ad Exod. xxii. 16. differt hæc facti species ab illa, quæ est Deut. xli. 28. 29. *ibi matrimonium cum mulcta imponitur*. Hic patri virginis optio datur mulctæ aut matrimonii. Rectissime Grotius inter duas istas leges differentiam agnoscit, atque in Exodo non stupratori, qui ad matrimonium & mulctam erat obligatus, sed soli patri utriusque optionem adscribit, quæ tamen pro-

pro-

procul omni dubio in Deuteronomio venit tubintelligenda, si pater filiam stupratori dare nolit, ut tunc æque dotem & mulctam solvere teneatur.

XVI. Igitur non video, quo modo Jus Canonicum divinam de stupro constitutionem, quam *Decret. Greg. Lib. v. Tit. xvi. c. 1.* ex capite *xxii Exodi* transcripsit, dilatare aggrediatur, quatenus & stupratae & stupratoris consensum in nuptias subnexa glossa ad *d. Cap.* exigit: *Si pater eam dare sibi voluerit, & ipsa in eum consensit, & etiam si ipse eam accipere voluerit: alias punietur; & quatenus copulativam particulam dotabit eam ET habebit in uxorem, mutavit in disjunctivam sive alternativam aut ducat, aut dotet; & denique quatenus Gregorius Papa jussit, ut stuprator condemnatus ducere stupratam, & nolens parere judicis sententiæ, excommunicetur, & post corporis coercitionem, in monasterium, ut poenitentiam agat, detrudatur, hisce verbis *Cap. 11. Pervenit ad nos, quod Felix quandam virginem stupro decepit: quod si verum est, quamvis esset de lege poena plectendus, nos aliquatenus legis duritiam mollientes, hoc modo disponimus: Ut aut, quam stupravit, uxorem habeat: aut si renuendum putaverit, corporaliter castigatus, excommunicatusque, in monasterio, in quo agat poenitentiam, retrudatur, de quo nulla sit egrediendi sine preceptione licentia.**

XVII. Amplexi sunt istam de alternativa particula expositionem *Jcti A. Matthæus de Criminibus ad Leg. XLVIII. Dig. Tit. III. Cap. VII. §. 17. & Carpzovius lib. 11. de Jurispr. Consist. Tit. XIV. Defin. 2. §. 9. & 240. Jus, inquit, divinum requirere utrumque, cui adsentiatur Canonicum sed in terris imperii copulativam illam juris divini (ET) in alternativam esse resolutam, & eatenus receptam. Sufficere enim alterutrum, arbitrio stupratoris optione relicta. Quin Lessius *De Justit. & Jur. 2. c. x. Sanches lib. VII. Disp. XIV. de Sacram. Matr.* cæterique Jesuitæ audacter asserunt, stupratam, quæ non decepta consensit in stuprum, etiamsi prius reluctata fuerit, nullam ob omisum virginitatis honorem, contra stupratorem suum actionem habere; cum jure naturæ, volenti non fiat injuria, nec quis cogatur refarcire damnum cupienti illatum; & voluntarii stupri ratione, ne quidem ipsi patri adversus stupratorem ullam actionem concedendam judicant, cum filia sui corporis sit domina, eoque suo jure uti possit etiam ad committendum stuprum. Quæ omnia sunt ficta præter & contra Scripturam.*

XVIII. Cla-

XVIII. Clarissima enim sunt verba legis, quæ solius patris arbitrio optionem relinquunt, & stupratori tam matrimonium, quam mulctam imponunt; nec necessitatem matrimonii sub quacunque pœna remittunt, nisi pater nuptias ipse repudiet. 2. Quamvis in Exodi Hebræo textu illa verba, ut a Vulgato versa sunt *dotabit eam & ducet eam*, non reperiantur, istum tamen sensum fundunt, & quidem majori adhuc emphasi, *dotando dotabit eam* *in uxorem* i. e. *ut sit uxor*, quasi diceret, certo & cito atque prompte ei dotem dabit & in uxorem eam accipiet. Dico certo; quia bis dicitur *dotando dotabit*, sicut Gen. 11. 17. *moriendo morietur*. Hab. 11. 3. *veniendo veniet*, id est certissime. Dico cito atque prompte, quia verbum *dotare* & *festinare* notat. Dotabit autem *in uxorem*. Litera *ל* idem significat, quod *ad* vel *in*, ac motum ad aliquid denotat, idemque valet, quod *להיות* sicut Gen. 11. 22. *ædificavit costam לֵאשָׁה in foeminam*, i. e. *ut esset foemina*. Jud. viii. 27. Gideon aurum aptavit *in Ephod* i. e. *להיות אפוד*. Unxerunt me למלך *in regem* 2 Sam. 11. 7. Targum *ut essem rex*. Accedit, quod apud Arabes *dotare* *dotem scribere*, *dotemve sponsale mulieri mittere*, & ita eam uxorem ducere significet.

XIX. Sed Deut. xxii. 29. copula in ipso textu Hebræo expressa est: *Tunc dabit vir ille patri puella 50 siclos argenteos, & ei erit in uxorem*. Verum quidem est, quod *ו* *van copulativum* interdum sit disjunctiva particula, sicut Exod. xii. 5. loco *LXX* habent *aut*. Exod. xx. 15. Cap. xx1. 15. *qui percussit patrem suum* *LXX* *aut matrem suam*. com. 17. *maledicens patri suo* *LXX* & Matth. xv. 4. *aut matri sua*. Hoc autem in loco, præterquam quod nemo Interpretum Orientalium, nec quotquot mihi inspicere licuit, Occidentalium, disjunctivam conjunctionem somniaverit, contextus eam plane repudiat, quia disertis verbis dicitur, *ne potesto eam dimittere omnibus diebus suis*. Contendit quidem loco citato Ant. Matthæus, *mores & legislatorem disjungere posse, quæ Deus conjuncta voluit, quia non simpliciter Deus jubeat utrumque fieri, sed ita jubeat, si non dissentiat pater. Si igitur patri permittatur conjuncta separare, non minus id permitti magistratui, cum is pater patria sit.*

XX. Verum enimvero ut libere dicam in libera Republica, quod sentio, quamvis libenter concedam, Magistratum tanquam

B b

patrem

patrem communem statuere posse, quid expediat vel non expediat, & expensis circumstantiis alterutrum imponere, si tamen hæc ita disjungat legibus ubique, nunquam dabitur optio parenti. Et rogo, cur non fiat mentio *Seniorum civitatis* in hac controversia æque ac versibus præcedentibus Deut. xxii. 15-19. Et si enim Magistratui leges intactæ sint relinquendæ, a quo & stupratores & stupratæ, arbitraria civili pœna insuper affici possunt, quia illi commendata est Reipublicæ salus, & ea omnia, quæ ad eam pertinent, quorum causa est constitutus, non tamen parentibus omne jus & omnem potestatem, a Deo & natura in liberos concessam, eripit, sed in ordinem eos redigit, ut omnia fiant decenter, si præfractæ sua potestate abuti velint. Secus enim parentes optime norunt, quid sit e re sua, suæ familiæ & suorum liberorum.

XXI. Non possum igitur non laudare Brunnemanni sententiam *Tr. de Jure Eccles. l. II. c. xviii. §. xxvi. Solutus stuprans virginem vel viduam honestam tenetur ad dotandam & ducendam stupratam, si ei pater vult dare nuptui, quæ sententia etiam juri divino conformis Exod. 22: 28. Carpz. l. 2. Jurisp. Consist. defin. 229. n. 8. dicit alterutrum tantum in praxi obtinere. . . . Sed in nostra Ordin. Consist. præcise ducere compellitur art. 62. . . . Et hæc sententia est etiam rationi conformis &c.* Addit S. Strykius Celeberrimus hoc tempore *ICtus* in suis *Supplementis*, *Satis aquam esse Autoris (Brunnemanni) sententiam, ad refrenandos illicitos concubitus, & ad reparandam læsionem, quæ stuprata contigit; Et optandum, ut in praxi ita pronunciaretur; sed receptum, ut si stuprata matrimonium sibi insimul promissum allegare non possit, non compellatur ad eam ducendam.* Quod si toleretur in casu Exod. xxii. 16. 17. saltem in altero casu Deut. xxii. 28. 29. tolerari minime debet, nisi prægnantes causæ obstant, & nimia personarum differentia. Quemadmodum Grotius & Matthæus notant, tractu temporis Belgas duritiem divinæ legis remisisse, quod viderent illius fiducia pauperulas puellas & ancillas formæ venustate honestiorum & locupletium adolescentum connubiis insidiari. Tunc utique Magistratus suam auctoritatem interponat, necesse est, sicut aliis in negotiis. Hoc autem culpo, quod neglecta distinctione, disjunctiva sententia a Juris consultis nimia indulgentia pronunciatur, *aut ducat, aut dotet*, imo quod vix alterutrum observetur.

XXII. Apud Iudæos, ut supra vidimus, pellicenti virginem qui.

quidem optio dabatur dotandi aut ducendi stupratam, sed ab apprehendente virginem & impetu stuprante, sententia forensis exigebat, ut duceret, si ipsa scilicet paterque id vellent, & multam solveret, idque sive cæca esset, sive clauda, sive leprosa. Neque enim jus divinum remittit necessitatem nuptiarum, sub qualicunque pœna, sed absque ulla limitatione dicit, ex voluntate patris stupratam fore stupratori in uxorem omnibus diebus suis. Cui rei non refragatur regula, quæ neminem ob unicum delictum duabus vult pœnis affici, quia hic una pœna delictum sufficienter punitum non est. Si vero legi copulativæ plane locus esse nequeat, ut cum quis plures stupravit, quas uno tempore ducere non licet, aut conjugatus est, vel propinquus, illo casu copulationem dotis & nuptiarum in alternativam resolvere, necessitas jubet. Quamvis Rivetus putet, illo tempore, cum polygamia obtineret, plures ducere potuisse.

XXIII. Denique Jesuitæ infideles sunt legum divinarum interpretes, quando ipsi patri adversus stupratorem actionem eripiunt. Etsi enim filia, quæ prius reluctata, tandem plecta consensit, non possit repudiare matrimonium cum eo, qui ipsi antea non displicuit, falsissimum tamen est, ipsam corporis sui dominam esse, & jure suo uti posse, ad committendum stuprum, adeoque Patrem in stupratorem amisisse actionem; cum ipsa nativitate liberos dominio parentum natura subjectos voluerit; ut filia peccare censenda sit contra jus naturæ & divinum, si volens stuprum patitur, eo abutens, cujus pater dominus est, vel avus. Ut ut sexus foeminei fragilitatis & consilii infirmitatis etiam ratio habenda.

XXIV. Porro a stupro Jus Canonicum non satis *Raptum* distinguit, quem definit *illicitum coitum a corrumpendo dictum P. 11. Dec. Caus. xxvii. q. 2. c. 48. c. xxxvi. q. 1. c. 1. & q. 2. cap. 8. & cui Glossa pœnam imponit, quam Deus Deut. xxii. 28. 29. constituit, 50 scilicet drachmas vel siclos (quorum unus 20 obulos habet Caus. 1. q. 1. c. 23.) aut deferendam censet taxationem ad arbitrium boni viri, ut consideretur nobilitas raptæ & persona raptoris, aliæque circumstantiæ. Cum tamen neque Exod. xxii. 16. 17. neque Deut. xxii. 28. 29. de raptu agatur, sed de stupro. *Raptum* enim committit, qui foeminam vel puellam honestam libidinis satiandæ causâ violenter rapit, & secum abducit in alium locum, cujus pœna capitalis est, Cod. ix. tit. 13. Carpz. Par. 1. Pract. nova rer. Crim. q. 40.*

n. 26. 27. 28. Quæ mitigatur in *Const. Leonis xxxv.* si gladio, aliisve armis lethalibus non sit commissus. Sive renitatur puella raptui, sive assentiatur; tum enim saltem patri vis infertur, cui invito res sua eripitur. Ejusmodi raptus innuitur a Chaldæo paraphrasta Gen. vi. 2. & censetur fuisse Dinæ Gen. xxxiv. qualis etiam fuisset Binjaminitarum, si non Seniorum, sed suo tantum consilio puellas Schiluntinas rapuissent Judic. xxi. In Lege Mosis expressa non habetur hujus delicti pœna, colligitur tamen ex Exod. xxi. 16. Deut. xxi. 23. xxxiv. 7. Annon etiam illud exemplum, quod p. 11. *Dec. Caus.* xxxvi. allegatur de raptu, *Si quis filiam cujusdam ignorante patre muneribus illexerit, & ad convivium invitaverit, finitoque convivio, virginem oppresserit, ad stuprum referendum sit, posset dubitari.* Circumstantiæ sunt expendendæ.

XXV. Sollicite igitur cavendum, ne cum raptu, qui capitali pœna afficitur, *stuprum* confundamus, quo intelligitur virginis viduæque honestæ, illegitima defloratio (addi solet, *pueri corruptio*) sive cœlibis cum ingenua virgine vel vidua honeste vivente coitus. *Vid. ff. 48. t. 5. l. 34.* Dupliciter autem juxta ante dicta committitur, vel ab eo, qui pelliciendo & persuadendo, (de quo Exod. xxi. 16. 17.) vel qui puellæ occasione arreptæ, non suasionem, neque tamen etiam proprie vi, sed ipso facto & impetu apprehensæ, neque resistenti vitium infert. Ille dotare & ducere, volente patre; hic ducere, dotare & mulctam dare, nunquamque dimittere jubebatur. Hac distinctione, quæ in verbo Dei fundatur, non observata, vario modo erratum est.

XXVI. Hinc est, quod nonnulli Jcti stupratorem, blanditiis, persuasionibus & dationibus munerum, aliisque fraudibus & fallaciis puellam ad stuprum inducentem, pœna capitis puniendum existiment, quos merito refutat Celeberrimus Carpzovius P. 11. *Pract. nov. crim.* q. 68. §. 27-30. qui violentum stuprum tunc vult gladio puniendum, si vis major & violenta coactio fuerit adhibita. Neque id tamen facile concesserim de quacunque vi adhibita, si non sit raptus, vel stuprum in quod virgo vel vidua armis coacta consenserit. Inde etiam est, quod J. Damhouder, quem allegat & improbat Carpzovius *l. c. num.* 49. 50. 51. stupratorem hoc modo pœnam evitare posse statuatur, si cum alia matrimonium contraxerit, antequam stuprata reparationem injuriæ & dotationem postulaverit, quod ille jam optionem alterutram pœnam eligendi amiserit. Respondet

spondet Carpzovius, quod sua culpa optionem amiserit. Ego autem rogo, quis ei concesserit optionem? non lex divina. Et si vel optio concessa, ad alterutrum tamen tenebatur.

XXVII. Inde etiam est, quod ipse Carpzovius ejusdem *lib. & quest. num. 70. 71. 72.* hanc sententiam pronunciet, quod maritus stuprator non teneatur stupratam dotare, eo quod dotatio sit surrogata in locum matrimonii, ut cessante poena priori principali, dum scilicet maritus stuprator uxorem ducere nequit, cesset etiam posterior poena dotatio; item quod ex eodem fundamento non teneatur ad dotationem, si ob proximitatem sanguinis stupratam, cum qua incestus fuit commissus, in uxorem ducere nequeat. *num. 75.* Si observentur leges divinae, earumque distinctio attendatur, paullo aliter erit judicandum. Si enim stuprator maritus vel consanguineus sit pelliciens virginem aut viduam, cessabit quidem dotatio, sed maritus stuprator & stuprata adulterii & scortationis poenam incurrunt, sicut incestuosus poenam incestus. Sin autem stuprator maritus vel incestuosus sit apprehendens virginem, cum aliquo impetu, sine suasionem, uterque obligatus erit eam dotare, sicut supra Carpzovius pronunciauit in alio casu *num. 49-51.* & infimul propter adulterium maritus, propter incestum incestuosus puniendus. Rivetus existimat, stupratorem conjugatum olim vel simpliciter corruptam dotare debuisse, vel etiam, quia in illo populo polygamia locum habebat, obligatum fuisse eam ducere & pro uxore habere.

XXVIII. Hinc porro est, quod Carpzovius *num. 84.* ejusdem *quest. cum. J. Damhouder* aliique citatis Ictis censeat, stupratorem puellam aut viduam dotare non teneri, si ea recuset cum stupratore inire matrimonium, hocque cum alio quopiam contrahat. Respondeo iterum, si sit plecta, concedo, quia illi displicere non debet, quod ante non displicuit. Si vero sit apprehensa impetu, Deut. *xxi. 28. 29.* dotem dare tenetur, licet pater aut puella in matrimonium consentire nolint. Addit Carpz. *num. 91-93.* quod eligendi facultatem non habeat stuprator, an velit ducere vel dotare puellam, si ei matrimonium promiserit, sed praecise ducere cogatur, si de promisso matrimonio liquido vel ex confessione stupratoris, vel aliunde constet; secus si de hoc non constet, & stuprator promissionem neget, putat ad matrimonium implendum invitum cogi non posse, stupratam tamen dotare teneri. Ast si rigide secundum leges divinas judicari debeat, ducere

& dotare tenetur, promiserit matrimonium, necne. Absolute autem ducere tenetur, si virginem aliqua vi vel cum impetu, sine suasionem apprehenderit, juxta Deut. xxii. 28. 29.

XXIX. Si quis quærat, cur cum culpa communis esset, ubi puella in stuprum consensisset, solus vir tamen puniretur? Respondet eleganter Rivetus, *utrumque quidem in foro conscientia reum fuisse coram Deo, etsi major fuerit pellicientis culpa, quam pelleræ; sed legem civilem nullam sancivisse pœnam adversus puellam, quia jam pœna non levis erat in ipso peccato, quo imminuta erat, virginitate amissa. 2. Quod ætas & muliebris sexus infirmior excusaretur, præsertim cum arte & blanditiis fuisset pelleræ. 3. quia cum esset in parentis potestate non potuerit multari pœna, cum nihil haberet in bonis, iniquum autem fuisset insontem parentem, cui facta fuerit injuria, ob eam acceptam pœnas luere. Quod si hæc omnia accurate observentur, cessabit etiam quæstio de alimentatione infantis, de qua Carpz. *quæst.* 68. num. 104. & seqq.*

XXX. Ex hisce legibus discimus etiam, semper illegitima esse conjugia, sine *parentum consensu* inita; de quo pauca hac occasione delibare placet, antequam hinc discedamus. Neque tantum ex honestate, sed & necessitate illum requiri, contra Pontif. & Canonistas recte tenet Carpzovius *Jurispr. Conf. lib. ii. Tit. 3. def. 39.* etiamsi sint liberi majorenes *defin. 49.* Si enim nequidem, quando copula carnalis intercessit, matrimonium potest esse ratum sine consensu parentum, jus suum urgentium, multo minus ubi adhuc puella incorrupta est. Quis enim parenti negabit illud jus in integram, quod habet in corruptam? Frustra excipiunt Pontif. ibi non agi de matrimonio jam contracto, sed de futuro, quod ea conjunctio viri cum puella, in scio patre facta, non fuerit copula conjugalis, sed stuprum. *Bell. de lib. nuptiis Cap. xix.* Cum vis argumenti illo loco nitatur paritate juris, quod pater æque habet in filiam illibatam, ac in constupratam; qui & æque promissionem factam de præsentibus, vi patriæ potestatis, irritam reddere potest ac conjugium futurum.

XXXI. Quibus conspirant leges & mandata Exod. xx. 12. xxxiv. 16. Num. xxx. 5. 6. Deut. vii. 8. Jer. xxix. 6. exempla Gen. xxiv. xxviii. Jud. xiv. 2 Sam. xiii. & alia bene multa; consilium Pauli I Cor. vii. 37. 38. atque Philonis commendatio in *tr. de Special. Leg. Si bene affectus es erga virginem, accede parentes ejus,*

si forte vivunt: sin minus, fratres, aut ἐπιτρόπῃς tutores, aut quos-
cunque in quorum est potestate: & amorem ingenue detegens pete
illius conjugium, & ne te ut indignum fastidiant. nemo enim τῶν ἐπι-
μελεσμένων τῆς παιδὸς ex puella curatoribus tam erit difficilis, ut in-
stantiores preces rejiciat. Quod & gentes naturæ ducem secutæ vi-
derunt & agnoverunt Gen. xxxiv. 8-11.

XXXII. Et si ne quidem promissio puellæ Deo facta, contra-
dicente parente, rata declaretur Num. xxx. 5. 6. quanto minus
homini facta rata esse potest? Deus votum sibi factum permittit judi-
cio patris, multo magis ei permittet promissionem inter homines fa-
ctam. Et licet promissa vel vota fierent etiam de rebus ceremoniali-
bus, ratio tamen & causa hujus legis perpetua est, ut scilicet filia sit
subjecta patri, eoque invito nihil ardui incipiat, ne peccet contra præ-
ceptum V. Decalogi. Si enim in aliis rebus liberi parentibus de-
bent obtemperare, certe in matrimonio contrahendo maxime de-
bent. Nugas vendunt, qui hic iterum excipiunt, legem loqui
de filiabus, quæ annos pubertatis nondum attigerint, ante quos
non habeant plenum judicium rationis, cum in textu bis addatur:
quæ in domo parentum habitat, & quæ adhuc est in ætate puellari
comm. 4. aliam autem esse rationem earum, quæ annum 12. com-
pleverint, atque de suis actibus liberis disponere possint.

XXXIII. Nam 1. phrasis illa אביה בבית in domo patris sui, non est
de impubere intelligenda, cum Hebræi, minorennium nulla esse vo-
ta, dicant, & domum patris explicent de potestate patris, licet non sit
in domo ejus. Optimus hic nobis Interpres est Abarbenel *Comment.*
in Leg. fol. 317. 2. אמר קודם שנשא וזול. אם היה בבית אביה בנעוריה רוצה לומר
in domo patris sui, in adolescentia sua, id est, antequam sit nupta;
Sapientes autem dicunt in adolescentia sua, usque ad annum duodecimum.
Vocant majorenem, quæ annum duodecimum & diem unum superavit.
Quicquid tunc vovet, si-
ve votum intelligat, si-ve non, id stabile esse, neque arbitrio patris
obnoxium volunt. Pseudo-Jonathan ita vertit: mulier quæ non
transit 12. annos. Cui tamen sententiæ calculum suum non addit
Abarbenel, sed antequam sit nupta, patrem ei imperare & votum aut
promissionem irritam reddere, censet. Pergit בי אם האשה לא היתה
בנעורה Si vero mulier non sit adolescentula in domo patris
sui, id est cælebs, cum habet virum, tunc non amplius potestatem & impe-
rium in eam habet pater. Ex quibus omnibus manifestum est, phra-
sin

fin, in domo patris esse, de cœlibatu, deque fœmina innupta, esse intelligendam. Grotius, *filia*, inquit, *donec maritum haberet*, solebat in patris manere domo.

XXXIV. 2. Phrasis altera בנעוריה quæ redditur in adolescentia sua, non est ad annos pueritiæ restringenda, quia vox נעורים infantiam, pueritiam & adolescentiam, adeoque totam teneram aetatem complectitur, cui infirmum est iudicium, quale in pueritia esse solet. Rebecca nuptura Isaac, ut hic, נעורה puella vocatur Gen. xxiv. 14. 16. 57. Josephus natus 17. annos נער puer sive adolescens vocatur Gen. xxxv. 1. 2. xl. 1. 12. Et primogeniti, qui ante Aaronis filios sacerdotioungebantur, נעורים adolescentes vocantur Exod. xxiv. 5. Esa. xxxvii. 6. blasphemarunt נעורי מלך אשור pueri regis Assur. quod LXX vertunt οἱ πρέσβεις βασιλέως Ἀσσυρίων legati regis Assyriorum; pari modo Syrus & Arabs. Ita & Ruth נעורה puella vocatur, & quidem quadragenaria, juxta quosdam Hebræos, quod tamen incertum. confer loca, in quibus dicitur אשה נעורים uxor adolescentia Mal. ii. 15. Jes. liv. 6. & בעל נעורים maritus adolescentia Joel. i. 8.

XXXV. 3. Totus contextus Num. xxx. contrarium docet, cum trium sexus fœminini ordinum fiat mentio, nempe virginis, maritatae & viduæ ac repudiatae, nomine virginis utique etiam ea intelligetur, quæ ad pubertatis annos pervenit, vi oppositionis ad maritatum & viduam, & sufficientis enumerationis partium. Quin absurdissimum est, filiam ad pubertatis annos usque pertingentem non esse sub patria potestate. Si maritus potest irritum reddere votum uxoris suæ, cur non pater filia suæ innuptæ? an majori gaudet licentia, quæ sub patris oculo constituta est? Antiqui etiam *Canones Concilii Carthag.* iv. c. 30. q. 5. & *Concil. Tolentani* 111. Cap. 10. *Hoc sanctum* 32. q. 2. paternum consensum non ut honestum modo, sed ut necessarium requirunt. Ne dicam quod juxta Paulum Phil. iv. 8. *honestas* non sint a mandatis divinis separanda.

XXXVI. Mirari subit, objici exemplum Esavi, sine parentum consensu uxores ducentis Gen. xxvi. cum ille βέβηλος & profanus, nequam fuerit Heb. xii. 16. minimeque imitabilis. Et quamvis uxores vocentur, quibus cum contraxit, quia ille & nationes, inter quas degabat, eas pro uxoribus habebant, inde tamen non sequitur, Scripturam tale matrimonium habuisse ratum. Sicut 1 Cor. viii. 5. *dii multi sunt*, qui pro diis habentur. Legitimus non est consensus con-

contrahentium sine parentum consensu. Jacobus frater Esavi, data occasione, præter intentionem, plures sibi quidem sociavit, non tamen sine voluntate parentum Gen. xxvi. 1. 2. Ne quidem servis olim, invitis dominis suis, uxores ducere licebat Exod. xxi. 4. Lev. xxv. 44. cum tamen obligatio illa inter herum & servum mere civilis, inter parentes vero & liberos sit naturalis. Paulus vult, ut parentibus liberi *in omnibus* sint subiecti Col. iii. 20. Ergo præcipue in isto negotio eis se subjiciant, quod ad gentem totam pertinet, quale sunt nuptiæ; quod uti recte docet Grotius *lib. 11. de J. B. & P. C. v. §. x.* ita sine fundamento cum, qui uxorem ducit, hac in re regimini familiari subjici, negat. Non enim solvitur potestas parentum per matrimonium autecedenter ad conjugium, sed demum post conjugium; neque tamen tunc ita solvitur, ut nihil reliqui maneat, contracto matrimonio. Interim libens Grotio assurgo, parentum consilium & judicium magis requiri, cum agitur de filia elocanda, quam de filio collocando. Quod etiam innuitur Num. xxx. 2. & magis filia emancipata parentum consensum exquirere tenetur, ob fragilitatem & consilii infirmitatem, quam filius emancipatus, & qui propriam alit familiam.

XXXVII. Æque autem matris ac patris consensus requiritur Exod. xx. 12. Deut. v. 16. Eph. vi. Col. iii. 10. Gen. xxi. 21. xxvi. 7. 48. Judic. xiv. 2. sed dissentiente matre, illius sententia præferenda, quia vir caput est & Dominus 1 Cor. xi. 3. Gen. iii. 16. 1 Tim. ii. 12. 1 Petr. iii. 7. & præfœmina valere præsumitur judicio & prudentia: quæ etiam ratio, quod speciatim *patris* fiat mentio istis in negotiis Exod. xxi. 17. Sicut autem viventibus & mortuis parentibus avo & aviæ hic honos merito defertur, ut consulantur de futuro matrimonio; ita post mortem parentum recte consuluntur fratres, proximi cognati, aut etiam affines & tutores, qui loco parentum personis dantur Gal. iv. 1. 2.

XXXVIII. Consensum suum parentes denegare possunt, si v. gr. filia nubere velit atheo, impio & profano viro; vel infideli, qui est extra Ecclesiam, qualis est gentilis, Muhammedanus, Judæus, nisi se convertant; vel hæretico, cujus hæresis fundamenta religionis evertit, qualis est Socinianorum, Pontif. Enthustiarum, Libertinorum & nonnullorum Anabaptist. si sint pertinaces; quia metuenda seductio, & spes conversionis lubrica est. Secus

C c

cum

cum Pontif. & Anabapt. contrahere liceret, exemplo Patriarcharum Gen. xxxviii. 1. s. xli. 45. 2 Sam. iiii. Videtur illud peccatum notatum esse in antediluvianis, quod sibi uxores acceperint *לדן ex omnibus* promiscue Gen. vi. 2. Vide sis Deut. vii. 3. 2 Reg. xi. 1. 2. Tim. ii. 17. 1 Cor. vii. 39. Tit. iiii. 10. 2 Joh. ii. 10. Item si filius ducere velit meretricem, vel filia nubere velit turpi viro, infamiae macula adperso, venefico & praestigiatori, quem revera talem esse, probari potest; item leproso, similive contagioso morbo laboranti, si nulla spes reparandae sanitatis adfit; nec non raptori, a quo filia abducta. Attamen non ob quoslibet proci malos mores, pater intercedere potest filiae nuptiis; neque ab eo abstinendum, qui libello famoso diffamatur, vel veneficii aut similis delicti accusatur, si probari nequeat, quia charitas malum non suspicatur 1 Cor. xiiii. 5. Solum contemptum paterni consensus in sponsalibus a liberis jam contractis sufficientem parentibus dissentendi causam praebere, non immerito censet Carpovius l. ii. *Jurisp. Conf. Tit. 3. def. 57. 58.* In quibus tamen omnibus prudentiae judicis multum deferendum.

XXXIX. Parentes honesti, pii & prudentes denegati consensus rationes reddere non tenentur, si liberi sint minorenes; fecus enim tutissimum est, dissensus in honestas nuptias cautas exponere, ut constet, num illae ponderosae necne. Quod requiritur, si liberi sint majorenes, & parentes morosi, duri vel imprudentes, contra Eph. vi. 4. Quo in casu parentes consensum denegantes a liberis modeste compellendi, cognatorum & amicorum intercessio imploranda, ministri Ecclesiae in consilium advocandi, aut tandem judex & magistratus politicus implorandus; quia parentum potestas non est suprema & independens. Consule sis Voetii *Polit. Eccles. Par. 1. l. iiii. Tract. 1. Sect. iiii. c. 2. §. 4. seq.* Monendi sunt parentes, praesertim si copula carnalis accesserit, & conjuges non malae frugi sint, facti poenitentiam agant, & veniam a parentibus petant, ut non facile rescindant matrimonium, sed aequitati locum dent, ut majora scandala vitentur, & vitia ac desertae major injuria non inferatur. Cum autem pater quandoque causas dissensus proferre nequeat, nisi actionem injuriarum incurrere velit, ante laudati Jcti Brunnemanus & Strykius hanc cautelam commendant, *ut eas secreto judici Consistoriali insinuet, qui ea de re secreto inquirat. de jure Eccles. l. 11. cap. xvi. §. v.*

XL. Ita

XL. Ita vidimus maximum usum istarum legum Mosaicarum Exod. xxii. 16. 17. & Deut. xxii. 28. 29, quæ a Zeppero *Leg. Mo- saic. forens. Exposit. l. 1. c. x.* merito forensibus immutabilibus annu- merantur, quia principiis a natura inditis congruunt, & rationem habent immutabilem ac æternam, ne videlicet puellæ omiſſa vir- ginitate, & derelictæ prostibula fiant, terraque stupris inquine- tur; & quam quis contumelia affecit, eidem honorem per subse- quens matrimonii vinculum ut restituat. Hæc ratio a Sanctissi- mo, Sapientissimo & Prudentissimo Legislatore considerata, pro- cul omni dubio omnes homines ad earum observantiam semper commovere debet, consentiente Hen. Brouwero *de Jure Connub. l. 1. Cap. xxvi. §. 80.* Ideoque perperam nonnulli dicunt, Mosem non esse nostrum Magistratum, sed Judæorum in terra Canaan. Et male inquit glossa *Decr. v. Tit. xvi. l. 1. pœnam stupri secundum antiqua tempora* ibi contineri. Quasi eadem pœna nunc locum non haberet. Cum hujusmodi leges speciales non sint, terram Canaan respicien- tes, sed generales, ad nostram doctrinam quoque scriptæ. Ven- niam dabunt nostri adversarii, præcipue Ath. Vincentius, quod hac digressionem usus fuerim, quam ille instituit sæpissime inuti- lem. Quia plures casus matrimoniales explicare animum indu- ximus.

CAPUT IV.

Lex Levit. xviii. 18. duas uxores ducere prohibet.

Meditanti mihi leges Levitici xviii. de *Conjugiis. licitis*, sem- per crucem fixit comma istud 18. quod a nonnullis de duabus fororibus non ducendis, ab aliis autem de polygamia simultanea hic vetita explicatur. Diffimulare nolo, me hæcenus semper pe- pendisse in illorum sententiam, qui *sororem* strictè dictam intelli- gentes vertunt, *Mulierem ad sororem ejus ne assumito*. Sed postquam leges hæc interpretaturus omnia curatius inspexi & examinavi, argumentorum pondere convictus cum Karæis, quos sequuntur doctissimi Viri, Beza Tremellius & Junius, Rivetus, Piscator, Spanhemius, Coccejus, Heideggerus, Brouwer *de Jure Connub. l. 1. c. v. 17.* nec improbant auctores notarum Belgicarum, existi- mo polygamiam hic expressâ lege a Deo vetitam esse, quam ita verto *ואשה אל אחותה לא תקח לצרור לגלות ערותה עליה בחיה* *Et mulie- rem (unam) ad alteram ne accipito angustia afficiendo, retegendo nu- ditatem*

ditatem ejus super hanc in vita ipsius. Cujus sententiæ & versionis sequentes dabo rationes.

II. *Prima est, quod conjugium cum uxoris sorore per analogiam jam fuerit prohibitum commate præcedente 16. Nuditatem fratris tue (uxoris fratris tui) ne retegito, nuditas fratris tui est.* Quod repetitur Lev. xx. 21. Pari modo, nuditatem sororis uxoris tuæ ne retegito. Si non licet fratris defuncti uxorem ducere, excepto casu leviratus Deut. xxv. 5. Ergo nec uxoris sororem. Quia eadem est carnis propinquitas in uxore fratris, & in uxoris sorore; & similis ratio hic valet, quæ Lev. xviii. 16. ac eadem, quæ cap. xx. 21. quia est turpitudine uxoris, & *res exterminanda, sive ob immunditiam abominanda.* Siquidem gradus, non personæ tantum, sunt numerandi in Levitico. Secus enim matrimonium patris cum filia, & multæ aliæ absurditates inde sequerentur. Et rationes, quæ dantur comm. 7. 8. 10-17. æque valent in gradibus analogicis v. gr. commate 10. neptis prohibetur, ergo & nepos, & ipsa filia. Sicut Hebræi filiam per *וּמִן בְּ* argumentationem a minori ad majus prohibitam esse docent. Bechai in Leg. fol. 151. col. 1. nisi mavis filiam ad comm. 7. & 8. referre. Deinde hæc recepta apud omnes Decalogum interpretandi ratio & methodus est, quæ etiam obtinere debet in harum legum explicatione.

III. Duo objicit Arcuarius contra hanc explicationem pag. 113. & 115. *primum ex Christiano Vigile, dicente, se non capere sequelam: Per analogiam v. 16. antecedente Sororis ad uxorem superinductio vetita est.* Ergo verbis propriis prohibitam illam fuisse, non fit verisimile. *Cum quod vitari oportet, expressa lege vetari potius conveniat, ut ab illis, quos obliget mandatum, cognoscatur.* Respondeo, hoc fuisse glossema & interpretamentum Scribarum & Phariseorum, quod Christus rejecit Matth. v. ostendens plura in illis præceptis contineri. 2. Brevissimæ sunt leges Levitici, æque ac Decalogi, ideoque non facile ejusdem rei repetitio est admittenda. 3. Scortatio igitur non erit vetita, neque in vii. præcepto, neque in Levitici xviii. capite, quia expressa verba non extant. 4. neque hæc sola ratio nos jubet hanc legem ita explicare, sed plures eam expositionem exigunt, ut mox videbimus. Instat Christ. Vigil, *Supremum Legislatorem incestum cum patre non minus quam cum matre, mixtionem cum sorore matris non minus, quam cum sorore patris, eodem capite, verbis & versibus se subsequenter prohibere*

bere voluisse, quamvis prohibitio unius virtualiter & analogice prohibitionem etiam alterius dicat. Resp. 1. Si eadem sit ratio, cur ergo lex commate 18. contenta non statim subjungitur legi de fratria com. 16. quemadmodum incestus cum patre & cum matre uni commati includitur, & interdictum de mixtione cum sorore matris commate 13. mox subnexum legimus interdicto mixtionis cum sorore patris com. 12. 2. Cur non eadem rationes prohibitionis dantur æque commate 16. & 18. ac commate 7. & 12. 13. si hæc interdicta cum illis sint comparanda? 3. Incestus parentum & eorum, qui loco parentum, magis est vitandus, ideoque ille magis expressus esse videtur, quo sibi homines diligentius ab eo caverent.

IV. 2. Objiunt apud Arcuarium p. 115. se nondum videre, ubi præceptum de sorore uxoris non ducenda contineatur; in versu 16 dici quidem de fratria, atque ita de conjugata, illam autem ad adulterium pertinere, adeoque ad VII. præceptum; unde nequaquam sit concludendum, viro sororem uxoris, quæ vacua sive cœlebs, ducere non esse licitum. Resp. Quasi vero illic fratria, vivente marito, solummodo sit vetita, cujus prohibitio evidens erat ex VII. Decalogi præcepto; & non præcipue, fratre mortuo, sicut legem illam tam Judæi, quam Christiani interpretantur, & Targum Uzielidi tributum expresse addit בחיי אחיך ובניו ונתר מותרה אין אית ליה בניו *vivente fratre tuo; nec post ejus mortem, si liberos reliquerit.* Plura objicit Bucholzerus, in tractatu, quo defendit uxoris sororem post mortem licitam esse, quæ nos suo loco & tempore examinabimus.

V. Secundo phrasis & voces Hebrææ אחות אל אשה ifchah el achotah (quæ vertuntur *mulierem ad sororem ejus*) etiam alibi in Scriptura præter hunc locum, septies eo sensu occurrunt, ut significant *unam ad alteram, vel sociam unam ad alteram* Exod. xxvi. 3. 5. 6. 17. ubi LXX. אחות אל אשה vertunt ἐτέρα τῆ ἐτέρα *altera alteri.* Textus Samaritanus אחת אל אחת & versio Samarit. חרה לגו חרה *una ad alteram.* Targum Onkelosi & Uzielidi tributum חרא עם חרא *una cum alia.* Syrus בחרא בחרא *una in altera.* Commate 5. vertunt LXX ἀλλήλους εἰς ἐκάστην *ad invicem, ad unamquamque.* com. 6. ἐτέραν τῆ ἐτέρα com. 17. ἕτερον τῶ ἐτέρῳ *unum alteri.* Onkelos חר לקביל חר *una e regione alterius.* Ezek. i. 9. Targum Jonathani tributum habet חרא לקביל חרא *una ex adverso alterius.* Syrus חר חר *altera cum altera.* Arabs بالآخر بالآخر *altera cum altera.* comm. 23. LXX ἐτέρα τῆ ἐτέρα

altera alteri. Targum Pseudo-Jon. חרָא לקביל חרָא, uti ante. Ezek. III. 13. LXX. vertunt ἐτέρα πρὸς τὴν ἐτέραν *altera ad alteram.* Pseudo-Jon. & Syrus חרָא חרָא *altera cum altera.* Arabs آخر آلي *alterum in alterum.* Omnibus istis in locis extra controversiam phrasis illa, *mulier ad sororem ejus*, notat *unum ad alterum*, sive *unam ad alteram*. Ergo saltem in S. Scriptura, fatentibus omnibus interpretibus, eadem phrasis hoc significatu occurrit. Utrum hoc loco ita possit sumi, disquirendum est. Regula enim hic locum habet, verba Scripturae valent, quantum valere possunt, nisi quid obstet. Possunt hoc verba significare, modo nihil obstet huic significatui & interpretationi.

VI. Dicat aliquis, huic obstare, quod phrasis אשה אל אחותה *altera ad alteram*, sensu metaphorico, de rebus inanimatis, ratione destitutis, in S. Scriptura quidem occurrat, nusquam autem de quibusvis foeminis vel uxoribus, nulla consanguinitate junctis? Respondeo, cum in Exodo jam occurrat illa phrasis, de re inanimata licet, qui liber antecedit Leviticum, quidni hic de re animata idem cogitemus? Cum ex eo, quod, qui unius gentis & originis sunt, fratres & sorores vocantur, etiam res inanimatae, quae similitudinem quandam invicem habent, אחיות *sorores* dicantur. 2. id nullum dubium habet, quod אחות *soror* non semper *uterinam sororem* denotet, ut videre est Gen. XII. 19. XX. 2. 5. 12. XXVI. 7. 9. sicut masculinum אח *agnatum* Gen. IV. 12. 14. gentilem Lev. XXV. 16. & quemlibet proximum significat Levit. XIX. 17. 3. Quid obstet, quo minus phrasis illa in foeminino אשה אל אחותה *una ad alteram* de animatis & ratione praeditis usurpetur, aequae ac phrasis eadem in masculino איש אל אחיו *vir ad fratrem suum*, denotat *unum ad alterum*, Exod. X. 23. Lev. XXV. 14. Num. XIV. 4. 2 Reg. VII. 7. Jer. XXV. 26. XXXI. 34. Ezek. XXIV. 23. XXXIII. 30. Jesa. III. 5. XIX. 2. Similis phrasis est איש לאחיו Gen. XXVI. 31. & juraverunt איש לאחיו *vir fratri suo*, id est *alter alteri*. Nam Abimelech, Achuzath & Picol non erant Isaaci fratres.

VII. Tertio, adjecta ratio, scilicet לצרור *ad laceffendum* vel *angendum* uxorem priorem, generalis est, & ad polygamiam simultaneam aequae pertinet, ac ad matrimonium duarum sororum, Gen. XXXI. 50. אם תענה את בנותי ואם תקח נשים על בנותי *Si affligeris filias meas* (dicit Laban ad Jacobum) & *si assumpseris mulieres praeter filias meas.* Afflictionem explicat de assumendis mulieribus praeter jam ductam, sive praeter intentionem Jacobi ductas. Tunc enim

enim altera uxor murmurat & affligitur, cum altera superinducitur, siue sit soror Gen. xxx. 1. siue quæcunque alia 1 Sam. 1. 6. Quemadmodum illi ipsi interpretes, qui de sorore hunc textum exponunt, hoc accidere inter plures uxores, & ad polygamiam quamvis extendi posse, fatentur. Lxx reddunt ἡ ἀντιζήλον ne accipias pellicem; quæ est concubina alicujus viri habentis uxorem, ita dicta, quod pelliciat & decipiat virum, separando eum ab uxore sua & ad se trahendo. Rabbi Menachem Raknati exponit מַצְלָה דֵּי רִישׁוֹ פֶּסַח fasciculo & ligatione, quod dux sorores velut fasciculus non sint habendæ. Quæ similitudo optime quadrat pluribus uxoribus simul ductis.

VIII. Quarto, restrictio ad *vitam ejus* (חַיָּוּתוֹ) docet, legem de sorore non esse intelligendam, quia eam nunquam ducere licet, sicut supra vidimus ex commate 16. sed aliam uxorem defunctæ uxore ducere licitum est. Recte sic argumentatur Bucholzerus, si lex de sorore intelligatur, Quicumque prohibetur accipere uxorem ad ejus sororem, *ad laceffendum*, eo casu, quo angustiam pati possit, *in vita ejus*, ille non prohibetur pure & simpliciter, universaliter, & generaliter etiam post mortem; vel, Quicumque tantum prohibetur ducere uxoris sororem una cum uxore, is non prohibetur eam ducere, uxore non amplius vivente, item, Ubi cessat causa prohibitionis, nempe angustia uxoris viventis, ibi cessat ipsa prohibitio. Atqui mortua uxore cessat causa. Ergo. Hic mirum in modum sese torquent Mich. Avemannus, adversarius Bucholzeri, cæterique Interpretes, legem hanc de uxoris sorore exponentes: sed ut ingenue dicam, quod res est, nihil solidi reposuerunt, aut reponere potuerunt ad illa argumenta

IX. Gravissimi Theologi a Dedekenno & Gerardo *Thef. Consil. & Decif. vol. III. Sect. 11.* citati ad illam difficultatem respondent, negari non posse, hanc prohibitionem pertinere ad uxoris adhuc viventis sororem, sed ex eo colligi non posse, post mortem permissum esse, sororem ducere. Quia ex eo, quod scriptum est, non sit temere colligendum, quod non est scriptum. 2. quia a contrario non semper firma ducantur argumenta. 3. quia clausula illa non sit restrictiva, sed exaggerativa. 4. quia ex aliis legibus contrarium colligatur. Cessare unam rationem, concedunt, in prohibitione speciali expressam, sed non alteram in prohibitione generali versu 6. & in prohibitione speciali v. 16 de fratria non ducenda expressam: Illa clausula in specie quidem, & maxime prohiberi si-

mul-

multaneam polygamiam cum duabus sororibus; illum tamen, qui ducat successive duas, licet non agat contra hanc specialem prohibitionem, agere contra generalem v. 6. & specialem illam v. 16.

X. Nihil hic regerunt Doctissimi Viri, ut cum pace eorum hoc dicam, nisi quod prohibitum sit ducere sororem post mortem uxoris, non hac, sed aliis legibus. Id est quod nos urgemus, & cum ipsis contra Bucholzerum aliosque tenemus. Atque ita recte ratiocinatur Ayemannus: Quicquid non aufert propinquitatem inter fororium & uxoris sororem, id non potest esse causa permittens matrimonium cum defunctæ uxoris sorore. Atqui mors uxoris non aufert illam propinquitatem. Ergo. Illud procedit ex commate 16. minime vero ex 18. quia ibi mors causa est permittens matrimonium cum persona, de qua agitur. Alii alia quæsierunt effugia, *דו נחיה* non ad uxorem, sed sororem esse referendum, nempe *quamdiu vivit soror*, id est, nunquam; alii ad vulgatam regulam confugiunt: exclusiva temporis antecedentis non semper infert inclusivam temporis sequentis, sed adjecta illa exclusiva sæpius simplicem negationem continet, ut 2 Sam. vi. 23. Matth. i. 25. *עד* donec i. e. nunquam. Sed J. Gerhardus, Celeberr. Theologus, qui non de polygamia, sed de sorore legem præsentem exponit, neque illam ut coactam, neque istam explicationem probat. Avemannus in accentu *Athnach* suæ causæ præsidium quærit, post verba, *uxorem ad sororem ejus ne assumito*, posito, ante clausulam, *in vita ejus*; qua ipsa putat non restringi universalem prohibitionem, *sororem uxoris tuæ non accipies*, (ibi enim distinctionem factam esse per accentum) sed exaggerari tantum præcedentia. Ast acute ei respondet Bucholzerus ex *Buxtorffii Thes. Gram.* p. 559. illum accentum minori distinctioni sæpe intervire, ut Gen. i. 1. Lev. xviii. 11, 14, 19. & quæri adhuc, an a Mose sint accentus. Ideoque, hanc clausulam pro ratione habendam, qua propositio vel declaretur, vel limitetur, vel restringatur, vel explicetur, vel determinetur, me iudice, optime defendit. Quamvis, ut dixi, ex commate 16. contra Bucholzerum & similes istius matrimonii cum sorore defunctæ uxoris patronos, sit agendum.

XI. Vim consecutionis, si prohibita sit soror, propter angustiam, *vivente uxore*, ergo post mortem licita est, vidit etiam Abulensis; nam, inquit, tunc non accipiuntur duæ sorores ad anxandum,

xiandum, quia una non potest alteram contristari, cum altera earum mortua fuerit. Addit: hoc autem secundum Judæorum ceremonias servabatur, ut posset vir accipere duas sorores in uxores successive, & hoc quia Deus dispensabat. Nunc autem apud nos non est talis observatio, quoniam omnis affinitas impedit matrimonium, nec est aliquis gradus, in quo contrahatur. A quo non absimilis est C. Jansenius, *quod addit, ajens, ea vivente, satis indicat, se id permittere mortua uxore, secus quam de duobus fratribus respectu ejusdem uxoris statuerat. v. 16. cum tamen eadem plane sit propinquitas.* Sed quæro, cur apud nos non observetur, quod Deus hic præcepit, & a Judæis observari voluit? si eadem sit propinquitas v. 16. & 18. cur diversa prohibitio? cur vivimus secundum hæc leges, & cur morales vocantur, si olim Deus hoc observari noluerit a Judæis, quod fuit morale & commune, neutiquam speciale, istum populum & istam politiam concernens; ubi nulla ratio dispensationis? Vel ergo adhuc debet de sorore tantum vivente uxore, intelligi, vel de duabus uxoribus non ducendis.

XII. Frustra igitur objicit Arcuarius pag. 115. non posse ab antipolygamis urgeri clausulam istam, *vivente ea*, cum probari nequeat, tunc defunctæ uxoris sororem ducere prohibitum fuisse; contrarium doceri in lege Judaica, sicut videri possit apud Hotting. l. 206. R. Levi Barzelon. Supra enim ostensum est, matrimonium cum viventis fratris uxore non solum prohibitum esse lege affinitatis, sed lege illa universali, quod non liceat alicui ad alterius uxorem accedere, sub pœna mortis Lev. xvi 11. 20. xx. 10. Post mortem autem v. 16. præcipue prohibetur, quando nihil est, quod impediatur foedera conjungenda inter aliquem & uxorem fratris sui mortui, nisi jus affinitatis contractæ. Eadem ratio est sororis post mortem. Quod suo tempore ad Levit. xviii. probabimus.

XIII. Quinto, non dicit Moses *ערוה אחותך לא תגלה* nuditatem sororis uxoris tuæ ne retegito, sicut commate antecedente 16. *ערוה אחותך לא תגלה* nuditatem uxoris fratris tui ne retegito; & reliqua commata incipiunt, *ערוה אשת אבך* nuditatem patris tui, & ita porro. Unde evidens est non esse ejusdem generis cum reliquis præceptum, consanguinitatem vel affinitatem prohibens. Sexto, neque etiam dicitur: *אחות אל אחתך* sororem ad uxorem tuam ne accipias, sed simpliciter *אל אחתך* uxorem ad sororem ejus (unam uxorem ad alteram) ne accipias, phrasi, quam supra de duabus rebus usurpari ostendimus.

D d

XIV. Septimo

XIV. *Septimo*, In incestuosis nuptiis semper allegantur jura consanguinitatis vel affinitatis & rationes prohibitionis, com. 7. *mater tua est.* com. 8. *nuditas patris tui est.* com. 9. coll. cum Levit. xx. 17. *probrum est.* com. 10. *nam nuditas tua sunt.* com. 11. *soror tua est.* com. 12. *propinqua patris tui est.* com. 13. *nam propinqua matris tue est.* com. 14. *amita tua est.* com. 15. *uxor filii tui est.* com. 16. *nuditas fratris tui est.* com. 17. *proxima ejus sunt, scelus est.* Atqui ratio & jus consanguinitatis vel affinitatis in hoc commate 18. & sequentibus non allegatur. quæ tamen allegari debuisset, æque ac in reliquis interdictis, si de sorore intelligi deberet. Ergo non immerito concludimus, hic alterius generis sequi prohibitiones, & priores de nuptiis incestuosis, seu gradibus consanguinitatis ac affinitatis, esse expeditas, sicut revera omnes, quæ sequuntur, diversæ sunt. Atque ita procedit argumentum Bucholzert celeberrimi Jcti contra Avemannum (etsi non probemus ejus sententiam, licitum esse sororem uxoris defunctæ ducere) *Ubi diversa sunt rationes prohibitionis matrimoniorum. ibi etiam diversi sunt casus. Atqui in ante dictis matrimoniorum generibus sunt diversæ rationes. Nam ratio prohibitionis cum fratris uxore est, quod nuditas fratris est, nuditas mariti defuncti; sed sororis prohibitionis ratio est, ne affligatur.* Nos loco tororis solummodo vocem *uxoris* ponimus, atque ita nostrum facimus istud argumentum, totoque genere differre censemus ista præcepta; Quia hic quidem illiciti concubitus prohibentur, non autem incestus, propter consanguinitatem vel affinitatem.

XV. *Octava* ratio est, quod hanc expositionem exigit ordo præceptorum. Si de torore hoc intelligendum foret, non hic demum collocatum fuisset, sed statim comma 16. excipere debuisset, tanquam similis prohibitio, quemadmodum incestum cum patre & cum matre com. 7. & cum sorore patris ac sorore matris comm. 12. 13. conjunxit. Hic vero ad calcem omnium nuditatem, sive incestuolarum nuptiarum, rejicitur.

XVI. *Nona* ratio, quia si hic textus de sorore explicaretur, nusquam in lege diserte interdiceretur digamia, nisi regi Deut. xvi. 17. cum tamen ex verbis prophetæ Malach. ii. Christi Matth. xix. & Apostoli i. Cor. vi. 15. & vii. liqueat, eam esse prohibitam. Neque id obscure innuitur, ex mente gravissimorum Auctorum, in *Targum*, quod *Jonathani* tribuitur, ad *Ruth*. iv. 6. Ubi dixit redemptor: *לית אנה יכיל למפרוק לי על ראת לי אתחא לית לי רשו למכב אוחרניתא עלה דלמא*
 תי

תהי למצי בתי אדא מחבל ית אחסנתי פרוק לך את ארום דליה לך אתתא ארום
: לית אנא יכיל למפרוק. *Ego non possum redimere mihi, quia jam est mihi
uxor; Neque est mihi facultas accipiendi aliam super eam; ne forte in-
de contentio oriatur in domo mea, & ne corrumpam possessionem meam:
redime tu tibi, quia tu non habes uxorem, & ego redimere nequeo.* Et si
Doctissimo Seldeno verba illa non jus aliquod unicam duntaxat
ducendi, aut plurium simul confortii interdictum aliquod, sed
domestica tantum incommoda respicere videntur. *Ux. Ebr. I. Cap.*
ix.

XVII. Decimo hanc sententiam inter Hebræos confirmant *Ka-
rai*. Reliqui Judæi suæ hypothefi inserviunt & perversæ consuetu-
dini patrocinantur, quam Christus redarguit Matth. XIX. 4. 5. id-
eoque Auctori *Peschiba* f. 24. minime assurgimus, tradenti ad i-
stam legem שאתמר שתי נשים בעלמא אמרות בידוע שאין להם לא דת לא חוק
שהרי כמה צריקים נשאו שתי נשים כגון אלקנה ודוד ושלמה וכדברי הימים כמה בשתי נשים
*Quicumque dicit, binas simul uxores esse interdictas, notum sit eum
nec morum, nec juris esse peritum. Nam multi justi acceperunt binas u-
xores sicut Elkana, David, Salomo. Et in libro Chronicorum multi
memorantur, quibus bina uxores.* Supra enim vidimus, ex eo, quod
justi binas acceperint uxores, neququam sequi, eas non esse in-
terdictas. Exempla illa postea examinabimus.

XVIII. קראים *Karai* dicti sunt quasi *Scripturarii*, quod relictis
traditionibus solam Scripturam reciperent; a Sadoco, primo sectæ
auctore Sadducæi olim appellati, a quorum doctrina tamen hodie
secesserunt. Hi igitur ut in aliis dogmatibus, ita etiam in rebus ma-
trimonialibus differunt a reliquis Judæis, & leges illas Levitici
XVII. XX. secus exponunt, ac alii interpretes Judæi & Christia-
ni, neque prohibitionibus incestus annumerant hoc comma 18.
Lev. XI IX. quæ sententia ab aliis ut hæretica damnata est. Missis
aliis *Karæorum* Scriptis, quorum plenissima est Instructissima
Bibliotheca Leidensis, ex rarissimo in Christianis Bibliothecis libro,
Constantinopoli impresso, a *Rabbi Elia filio Mosis Karæo* edito, cui
titulus est אדרה אליהו *Adderet Eliahu* (in catalogo Bibl. Leidensis
num 20. in fol. *Excusi Legati Warneriani* male appellatur ספר ישר *Liber
recti*, qui quidem in ejus titulo citatur, sed cujus auctor est *Rabbi
Ieschua.*) hujus legis expositionem proferre nihil visum est, & ob
raritatem libri & ob varias variorum opiniones, ab Elia circa hujus
legis interpretationem allegatas.

XIX. Verba ejus in נשים כרר ita habent: בניאור הפרק החמישי

הנשים החמש שזכרנו וכל התלוי בהן עכשיו נדבר באלה החמש נשים כי כבר ביארנו דיני העריות במקומם ונתחיל בניאור מאמר ואשה אל אחותה לא תקח לצרור וגומרי ונאמר שבטעם מלת אחות נחלקו החכמים מהם אמרו שהם אחיות ממש ואלה הם בעלי הקבלה וקצת מהקראים ואם הוא באופן אחר: כי בעלי הקבלה אמרו שהן שתי אחיות שנשאו לשני אחים ונפלה האחת ליבום לבעל אחותה ואמרו אף על פי שהוא בחיוב ליבמה לא יקחנה ופרשו מלת לצרור לא צרור לא היא ולא צרתה וצרת צרתה מן כפל ריש לצרור כפי מה שפירשו אמנם קצת מן הקראים אמרו אף על פי שהן אחיות אמיתיות לא למדנו הכתוב לא צווי ולא התר ומה שהתנה עליה בחייה אין הטעם שאחר מותה תהיה נותר אלא אסור אחות אשה בחייה הוא מן הכתוב ולאחר מותה מן הדקדק שהוא אסור שני שארים לגוף אחד.

ומהם אמרו שאינן אחיות ממש ואלה הם בעלי מקרא ונס אלו נחלקו מהם אמרו אחיות שאולות ומהם אמרו שהן קרובות ומהם אמרו אחיות ביניקה ומהם אמרו אחיות בדין אמנם שאינן אחיות ממש והידוע מן גזרה שוה מן הכתוב כי אחרי שהכתוב אסר שני שארים לגוף אחד במאמר ערות אשה ובתה לא תגלה דין לקחת זה המשפט על כללו בכל שיהיו שני שארים אסורים לגוף אחד ושתי האחיות הן שני שארים ואסורות לגוף אחד לעולם בין בחיים בין במות וכן אסורה מקל וחומר שאם הודדה שהיא בת אבי האב אסורה האחות שהיא בת אבי לא תהיה באסור ואסור אשה על אשה יצער על בעלה ואלו היו אחיות ממש ואסורין ממש ועוה היה מזכיר עונש הבא אליהן בפרשת קדושים כאשר הזכיר עונש שאר העריות ועוד שלא הזכיר בסדר לשון העריות לומר ערות אחות אשתך לא תגלה או ערות אשה אל אחותה לא תגלה.

אם כן לפי הנראה שאינן אחיות עד שיהיה משפטן כמשפט אסור עוה אמנם שאינן אחיות שאולות או אחיות קרובות או אחיות ביניקה זה מבואר ממשמע פשט הכתוב בזה הפסוק לא לפי מה שפרשו הם שזה הפסוק נאמר לאיש שלקח קרובת אשתו או אחותה ביניקה בעבור צרור כי לפי זה אם יקח אשה אחרת וזולת אלה לאופן צרור מותר לו וזה לא יתכן כי הכתוב נתן דרך על צד החמלה אפילו לבעלי חיים בענין השחיטה כל שכן לאדם שהוא תכלית זה העולם השפלי ולכן אמרו כלל החכמים המפורסמים שזה הפסוק נאמר לשתי אחיות בדין וגזרו אומר מזה הפסוק שאסור לאדם לקחת אשה על אשתו לאופן צרור והטעם לגרוע מחקה הראוי לה לפי עונתה רוצה לומר שיוסף על האחת מחברתה אלא תהיינה שתיהן במדרגה אחת והצרור הנה הוא צור העונה מענין ותהיינה צרורות עד יום מותן אלמנות חיות לא צרור קנאה כי לפי זה היה ראוי למנוע בכלל לקחת אשה שנית כי מתי תהיה האשה מפויסת בלקחת אשה שנית שלא היה לה צרור הקנאה והנה מצאנו כי תהיין לאיש שתי נשים והנה לפי זה צרור העונה הוא אסור כל זמן ששתיהן תחת כנפיו אמנם אם יקדש האחת לא יהיה עובר משום צרור כי לא מנע חקה בעבורה אלא אפילו בלתי היה מונע אמנם אם יגרשנה בעבור נשיאת השנייה יהיה עובר כי זה מבואר שהוא בעבור צרור ולכן לא יהיה הקנין תופש כי הוא על זולת מכוון הכתוב ונזכר יחד עם אסור הבא על אשת איש שאין הקנין תופש והנה בחייה יהיה האסור משום צרור אמנם אחר מותה אין צרור ולכן אמר עליה בחייה לא שיש לה צרור אחר מותה הנה לפי זה לא אמר עליה בחייה אלא כדי שלא יהיה זה אסור עולמית לא זולתו ואמר החכם רבינו יפת שאלה אחיות בדין וכתוב עליה בחייה מנעו ולא אחרי מותה ואם היתה שמה כל ימיה ואם היתה זקנה ואם גשתגעה כל ימי היותה בחיים ואינו מותר

מותר לקחת עליה אשה בחייה למען צרור כי לא יקרא אחרי מותה צרור עד כאן דברי
 סוף דבר מותר לישראל לקחת נשים כמה שירצה לא לאופן צרור והטעם להיות
 צרור בעונה על שיוסף בשנית ולגרוע מהראשונה אלא להיות מספר העונה בכל
 בשנה וכן בשאר דברים כגון שאר וכסותה ובעלי הקבלה אמרו שלא ישא אדם
 יתר מארבע נשים אף על פי שיש לו ממון רב כדי שהגיע להן עונה פעם אחת
 בשבועי ופה דקדקו הלא תראה ליעקב אבינו שהיו לו ארבע נשים לא לפי דעה
 האומרים שמאמר לא תקח מופסק והטעם שלא יקח כל עקר צרה לאשתו מפני שמלת
 לצרור מקור והטעם צרור העונה לא שם ואמרו החכמים שמי שאשתו עקרה וירצה
 לולד ימתין עשר שנים ואחר כן ישא אחרת ככתוב ויהי מקץ עשר שנים לשנת
 אברם בארץ כנען ואפילו בעבור צרור כי זולתי צרור מותר לו לקחת שנית אפילו
 מהשנה הראשונה ואם ירצה לגרש מגרש ואינו מתחייב לה מוהר מאוחר ואם העכוב
 ממנו משלם מוהרה ומגרש אפילו שלא ברצונו אמנם אם ירצה בוונה ככתחלה לא
 יוסף באחת על האחרת כמה שחייב ולא יכריח אותה לשכון בחצר אחת וכל שכן
 בבית אחת כי יהיה לה צרור

XX. Quæ in Latio ita sonant: Hoc capite quinto quinque mulieres, quarum mentionem fecimus, & quacunque inde pendent, expicere aggredimur, postquam jura denudationum, sive incestuosarum nuptiarum, suis locis antea interpretati sumus; exorsuri a declaratione dicti illius (comm. 18. Lev. xiix.) Veischah el achotah ne assumito ad affigendum, & cetera. Dicimusque, quoad sensum vocis אחות achoth disputare & discrepare Sapientes. Quidam illorum dicunt, quod sint sorores absolute, & illi sunt Traditionales seu Talmudici, & nonnulli Karaim, alio licet modo. Nam Traditionales dicunt, quod sint due sorores, quæ nupserint duobus fratribus, quarum una incidat in levirationem s. affinitatem mariti sororis suæ: consentque, quod quamvis ille teneatur leviratione, tamen eam ducere non debeat; & explicant vocem לצרור de afflictione, qua hæc non fit afficienda, neque amula ejus, neque amula adversaria ejus, ex duplicatione literæ resh, in voce לצרור, juxta id, quod explicuimus. (de quo agunt Talmudici initio fevammoth.) Sed vero nonnulli Karæorum dicunt, quod quamvis sint veræ sorores, Scriptura tamen nos neque præceptum, neque permissionem docuerit. Et condiuionalis locutionis, in vita ejus, nolunt esse sensum, quod post mortem ejus sit licita, sed prohibitionem sororis uxoris, in vita ejus, volunt extare in Scriptura; post mortem ejus autem prohibitam esse per argumentationem, qua prohibeat duas propinquas uni personæ.

Quidam autem illorum (Karæorum) dicunt, quod non sint sorores absolute dictæ, illique sunt Scripturarii. Qui iterum inter se disputant. Quidam iradunt, quod sint sorores analogicæ, sive metaphoricæ dictæ, alii autem volunt, quod sint propinquæ; quidam dicunt, quod sint sorores

sorores in lactatione (unam nutricem habentes) quidam sorores in jure volunt (quales Lev. XIIX. 11.) non tamen sorores absolutas vel veras. Et hoc evidens est per argumentum a pari ex Scriptura desumptum. Etenim postquam Scriptura uni persona duabus propinquis interdixit, in illo dicto (comm. 17.) Nuditatem mulieris & filiae ejus ne retegito, jus didicisti, hanc esse regulam generalem, ubique observandam, quod duo propinqui sint prohibiti uni persona. Atqui duae sorores sunt duae propinqua uni persona prohibita, idque semper, non modo in vita, sed etiam post mortem. Atque ita prohibetur soror argumento a minori ad majus. Quod si enim uxor patris, filia avi mihi prohibita est, nonne soror (uxoris) qua est filia patris mihi erit prohibita? prohibitio enim uxoris supra uxorem transit ad maritum ejus. Et si essent sorores verae, & veritate ratione nuditatis, Scriptura etiam poenam, quae hosce transgredientes maneret, commemorare debuisset in Parascha Kedofchim (Lev. xx.) sicut commemoravit poenam reliquarum nuditatum. Praeterea non refert eas isto ordine & stylo, quo incestus sunt relati, ut dicat, nuditatem sororis uxoris tuae ne retegito; aut, nuditatem uxoris ad sororem ejus ne retegito.

Satis igitur apparet, non esse in textu sorores, ut inde concludatur jus, quale est nuditatum. Neque tamen etiam sunt sorores analogicae, aut sorores propinqua, aut sorores ex lactatione. Quod satis evidens est ex sensu literali hujus textus. Adeoque non valet eorum (Sapientum) expositio, qui hoc comma intelligunt de viro, qui accipit propinquam uxoris suae, aut sororem ejus ex lactatione, propter vix Nam juxta hanc sententiam, si acciperet uxorem aliam praeter illam per modum Zeror, foret ei licitum. Quod tamen aequum non est. Siquidem Scriptura hic viam & modum ostendit per indulgentiam, qua etiam vitur erga animalia bruta in negotio mactationis, multo magis erga hominem, qui finis & scopus est hujus mundi inferioris. Ideoque omnes celebriores Sapientes hunc versus intelligunt de duabus sororibus in jure, atque ex hoc textu concludunt, homini vetitum esse accipere uxorem supra uxorem suam, per modum angustiae, ne diminuatur statutum, quod ei secundum debitum suum conjugale convenit; hoc est, ne adjungat aliquam socia majorem seu magis dilectam, sed ambae sint aequales in pari gradu constitutae. Angustia enim est angustia debiti conjugalis, ex loco (2 Sam. xx. 3.) erant lacerantes usque ad diem mortis ipsarum, viduae vivae; non autem angustia zelotypiae, quia propter hanc generaliter debuisset prohiberi, ne acciperentur

siperetur uxor secunda. Quando enim uxor contenta & quæta est, si duxeris uxorem secundam, ut non sit angustia zelotypiæ? Atque ita reperimus (Deut. xxi. 15.) Si fuerint alicui duæ uxores. Ideoque angustia debiti conjugalis est prohibita, quamdiu illa due sunt sub alis ejus. Si vero desponsaverit sibi unam, non transgreditur respectu Zeror angustia, quia non denegat statutum tempus propter eam, sed præter eam id etiam inhibere & denegare potest. Si vero expellat eam, propter ductam secundam, tunc transgredietur. Hoc enim manifestum est quod fiat propter angustiam. Ideoque non erit jus apprehensionis sive possessionis, quia hoc est præter Scripturam intentionem, & simul refertur & jungitur cum prohibita uxore alterius viri, in qua etiam non est jus possessionis. Est autem in vita ejus prohibita, propter angustiam, sed post mortem ejus non est angustia; propterea dicit, super eam, in vita ejus, non quod ei sit angustia post mortem. Adeoque non alio sensu dicit super eam, in vita ejus, nisi ut ostendat hoc non esse prohibitum in perpetuum. Sapiens Rabbenu Iaphet dixit, illas sorores esse in jure; & super eam, in vita ejus, Scripturam prohibere, non post mortem ejus: etiamsi sit polluta omnibus diebus suis, aut vetula, aut vesana, quamdiu vivit, non licet super eam in vita ejus, uxorem accipere propter angustiam. Nam post mortem ejus non vocatur Zeror angustia. Hucusque verba ejus.

Summa rei est, Israelitis licitum esse uxores ducere, quot velint, modo id non fiat per modum Zeror angustia. Ratio est, quia angustia consistit in debito conjugali, cum addit aliquid secunda, & diminuit prima. Sed numerus debiti temporis conjugalis in omnibus illis equalis esse debet, quod observetur etiam in rebus cateris in victu & amictu. Talmudici dicunt, neminem ultra quatuor uxores ducere debere, quamvis valde dives sit, ut ad eas debitum conjugale semel una hebdomade perveniat. Quod pulchre & accurate explicuerunt. Quemadmodum vides Jacobum patrem nostrum duxisse quatuor uxores. Non juxta eorum opinionem, qui docent, quod dictum, ne accipias, sit per accentum divisum, ut hac ratione non accipiat totaliter & universaliter uxoris suæ amulam; quia לזרור li-zror est infinitivus (qui præcedentibus cohæret, & significat debitum conjugale) non nomen. Sapientes etiam docent, quod qui uxorem habet sterilem & tamen desiderat liberos, expectare debeat decem annos, & tunc aliam ducere queat, secundum id, quod scriptum legitur (Gen. xvi. 3. & accidit a fine decem annorum, ex quo habitavit Abram in regione Canaan; licet transgrediatur Zeror, Quia sine zeror angustia, ei licitum est secundam accipere, etiam a primo anno. Quod si velis

si velit expellere, expellat: neque tenetur ei dare posteriorem dotem. Si impedimentum siue retardatio prolis sit ab eo, dotem ei persolvat & expellat, etsi ipse nolit. Si vero velit in conjugio eam retinere, sicut ante, non addat uni aliquid super alteram, quod tenetur prestare. Neque cogat eam, ut habitet cum ea in uno atrio siue pradio, multo minus in eadem domo, quia angustiam ipsi pariet.

XXI. Negat nobiscum Elias Karæus Lev. xvi 11. 18. agi de fororibus proprie dictis. At perperam צרר afflictionem seu angustiam restringit ad tempus statum concubitus, non restringente Scriptura, sed ad totum debitum conjugale, ac Zelotypiam extendente, quam concedit semper inter duas vel plures uxores habere locum. Sed auctor *Pesichtha Zor.* eos innuit Karæos, qui binas simul uxores absolute in vita, sine ulla limitatione interdictas volunt.

XXII. CI. Druſius ad Lev. xvi 11. 18, referens, *Karæorum expositionem renovasse Trem. & Junium*; si recte, quærit, cur tot viri sancti & legis studiosissimi contra fecerint? cur non eo nomine reprehensi sint? quorsum lex illa Deut. xxi: 15. cap. xvii 17. si non licet duas habere? Resp. Primæ objectioni supra factum esse satis, nullus dubito. Leges Deut. xvii. 17. & xxi. 15. deinde examinabo. 2. ipse Druſius hanc sententiam mutavit, addita ibidem hac admonitione: *Caræorum expositionem huius loci licet praxin contra se habeat, nunquam tamen ut absurdam rejeci, quin in ea opinione semper fui, ut existimarim polygamiam lege vetitam, consuetudine tantum concessam fuisse veteribus; in qua sententia dubius adhuc animi pendeo & fluctuo. Qua si recipitur, tum corrumpit illud de sorore uxoris, & qua scripsi ea de re, scripta nolim.* Fatetur Vir Doctissimus, Karæorum sententiam non esse absurdam, nec rejiciendam; polygamiam lege vetitam, consuetudine concessam Illustris Grotius scribit ad Lev. xviii 18. *Caraitarum sententiam a Viris non ineruditis renovatam, quia nolint quicquam in Evangelio esse vetitum, quod in lege licuerit. quibus refellendis sufficere, putat, qua dicta in lib. de jure B. & P. II. c. v. §. 9.* Sed evidens est Matth. v. & xix. quæ loca allegat Grotius, Christum non alia legis præcepta dedisse, nec novum legislatorem, sed interpretem & vindicem legis, per Mosem datæ, egisse. Vid. Matt. xxii. 37. Rom xiii. 9. I. Joh ii. 7. 8. Putat Grotius. Matth. xix. nova lege polygamiam vetitam esse, cum tamen Christus provocet ad primam,

nam legem five institutionem Gen. 11. 24. Pariter præceptum Christi de non dimittenda uxore, convenit cum hypothetica & restricta permissione repudii Deut. xxiv.

XXIII. Tandem objiciunt Theophilus, alique viri Docti, nos sic recedere a sensu nativo, & in sensum omnium patrum explicationi contrarium deflectere; addit Arcuarius p. 114 Lutherum optime Biblia intellexisse, qui tamen *sororem verterit*. 2. agi ibi tantum de consanguineis & affinibus, atque ut aliæ, ita & hanc legem specialem subjungi generali v. 6. ita Arcuarius loco citato, G. Ad. Struvius in *Synt. jur. p. 11 Exer. 29. §. 51.* alique viri eruditi. 3. Obji. Arcuarius p. 116. Quia sorores viventis uxoris prohibita, ergo alias mulieres vivas superinduci posse. Resp. ad 1. Necessitas ostensa coëgit nos a sensu proprio deflectere. Multa hodie aliter explicanda esse, ac explicuere Patres, Lutherus, alii, omnes norunt. ad 2. responsum satis est, de consanguineis & affinibus agi inde a commate 6. usque ad 18. exclusive. ad 3. Negari consequentiam majoris cum minore. Ratio negationis manifesta est ex superioribus, ideoque hisce diutius immorari nolo. Eant nunc polygamiaæ advocati, & gloriantur, nullam esse legem contra polygamiam.

CAPUT V.

Neque leges Num. v. 11. & seqq. Deut. xxii. 13. 22 xxiv. com. 1. & seqq. favent Polygamia.

Quibus ita expensis, superest, ut leges nonnullas, a polygamiaæ defensoribus, ex duobus ultimis libris Mosaicis productas, discutiamus, & quid in illis sit præsidii, ad oculum demonstramus. Theophilus Aletheus *Thesi LXIX.* ex Num. v. 11. seq. ubi lex de zelotypia marito concessa per aquas probationis, *uxorem suo marito ita propriam esse, contendit, ut non possit, nec debeat se miscere cum alio, & si quando fiat, maritum habere potestatem inquirendi in illam; nusquam vero legi vel in dictis legibus, vel in exemplis, maritum peccare contra uxorem, si unam vel alteram præter primam, sibi associet. Nusquam etiam legi, Deum concessisse uxori potestatem accusandi, & inquirendi in mariti fidem.* II. Respond. 1. Privilegium quoddam viris peculiariter concessum, inquirendi per aquas probationis in mulierem suspectam, in dubium non vocari; Quemadmodum libellus repudii,

E c

præ-

prærogativa quadam, a viris dabatur mulieribus. Nec desunt rationes, cur leges ejusmodi positæ in favorem mariti zelotypi, non mulieris zelotypæ; quia magis læditur conjugium per adulterium mulieris, quam viri, dum per illud incerta redditur proles. *Qui cognoscit uxorem alterius, scribit Tostatus, præter injuriam infert damnum, quia vir illius uxoris prolem illam putans esse suam instituit heredem in bonis suis, sicut alios filios si quos habet. Et possunt ex tali coitu oriri cades, seditiones, bella, sicut Trojanum bellum ex eo ortum, quod Paris accepit Helenam uxorem Regis Menelai.* Adde, quod mulieres ad suspicionem sint proniores, & quod virorum prudentia, circumspectio, & constantia præsumatur major.

II. 2. Causa hujus permissionis eadem videtur, quæ divortii & polygamie, nempe *σκληροκαρδία* & pertinacia populi Matth. xix. ne maritus propter suspicionem ex furore uxorem occideret, & sui ipsius esset iudex. Inapte inde inferitur, viro licitam esse polygamiam. 3. Adde, falsissimum esse, maritum non peccare contra uxorem, si unam vel alteram, præter primam sibi affociet. Contrarium abunde probatum est ex Gen. ii. 24. & Lev. xix. 18.

III. 4. Etsi Deus uxori potestatem non dederit inquirendi in mariti fidem, merito tamen Celeberrimus J. Chr. Wagenfeilius in *Sota*, vult notandum, quod Gemara asseveret, haud aliter Aquas exploratorias virtutem suam in *טוטה* uxorem adulterii suspectam exercuisse, quam si maritus quoque frugi esset, nec unquam furtivis amoribus operam dedisset. Ita enim habet *Mischna Cap. v.* *כשם שהמים בודקין אותה כך המים בודקין אותו שנאמר ובאו ובאו* *Quemadmodum aqua vim suam in adulteram exercebant pariter in adulterum, quia iterato dicitur (Num. v. 22. 24.) Et ingrediantur.* Idemque docet e MS suo *EZ Hechajim* ad istud V. caput *Mischna*, verbis illis Num. v. 31. Et insons erit vir ab iniquitate, & mulier illa feret iniquitatem suam, indicari, tum quidem aquas pollere virtute explorandi, cum maritus integer vita est, destitui vero eadem, cum impurus ipse deprehenditur. Et urget R. Akiba, nisi vir includatur, *super vacuam futuram copulativæ conjunctionis repetitionem.*

IV. Quemadmodum autem Num. V. de injuria agit, quam conjunx facit conjugii, post initum conjugium, ita Deut. xxii. 13. quæstio statuitur, quid juris, si fœmina ante conjugium corrupta reperiatur, & accusetur a viro antegressæ corruptionis nomine,

nomine, jure sponsi. Marito potestas accusandi & inquirendi in virginitatem conceditur. Unde colligit Theoph. Aletheus *Thesi* LXX potuisse Deum, imo vi justitiæ & sanctitatis debuissè, si polygamia virilis esset peccatum, in gratiam uxorum, ceu sexus imbecillioris, etiam ferre leges de inculpandis, repudiandis, & lapidandis maritis. Potuisse etiam Deum invenire medium probandi maritorum violatam fidem. Quia vero neutrum fecit Deus, sequi putat, Deum improbasse polygamiam muliebrem, sed virilem confirmasse.

V. Verumenimvero eadem hic valet responsio, quæ data ad Num. v. *Thesi* II. Privilegium sane erat, quo licebat plus viris, quam mulieribus, neque id tamen diminuebat, aut tollebat æquale jus, quod alter conjugum habebat in alterum, & æqualem utriusque obligationem. Temere asseritur, Deum *debuissè*, si polygamia virilis esset peccatum, leges ferre de accusandis & repudiandis maritis. Quum Deo non defuerint sanctæ rationes, cur id non fecerit. Accedit, quod virginitas olim in magno fuerit æstimo, ut Messias ipse voluerit a virgine nasci, ideoque ejus major habenda ratio erat. Vid. Matth. I. 18. 19.

VI. Huc referenda lex est Deut. XXII. 22. coll. cum Levit. XX 10. *Si quis deprehendatur cubans cum muliere maritata marito, omnino morientur pariter ambo*, &c. quam urget Theoph. Aletheus *Thesi* LXXII. ex qua clarissime videri dicit, adulterium non consistere in polygamia virili, sed in muliebri, seu quando quis accedit ad alterius uxorem, ita ut illa tum cognoscat duos viros. Sed vero contrarium probatum dedimus Sect. II. Cap. II. §. III. IV. V. Præceptum VII. de adulterio utrumque sexum spectat. Et quamvis peccatum viri majus sit, quam foeminae, quia plus rationis habere præsumitur, in foemina tamen impudicitia foedior, & detestabilior censetur; propter incertitudinem prolis. Ast inde neutiquam inferendum, licitam esse polygamiam virilem.

VII. Denique huc facit lex Deut. XXIV. I. & seq. a Theophilo citata *Thesi* VIII. de libello repudii, quem dicit, lege Mosaica mulieri non licuisse dare viro suo, *Thesi* LXXIII. Verum quidem est, non licuisse mulieri ob leves causas discedere a marito, eique dare libellum repudii; quod tamen a Salome sorore Herodis occupatum fuisse, Josephus scribit *lib. xv. Antiquit. Cap. XI.* quæ annis aliquot ante Christi natales, Costabaro marito libellum di-

vortii misit. Et ex Marci x. 12. videntur mulieres tunc temporis viris quoque libellum repudii misisse. Licuit tamen uxori secessionem petere, & liberationem a vinculo conjugali, sicut hanc historiam recenset Josephus Hebraicus *Hist. Judaic. lib. v. Cap. xxii.* Et Buxtorfius *lib. de Sponsalibus & divort. §. 86.* docet, posse mulierem in certis causis & casibus a viro libellum divortii petere, imo quandoque ad eum sibi dandum, judicis auctoritate cogere.

VIII. Sed iterum ex hac prærogativa, viris concessa, perperam inferitur, polygamiam virilem esse licitam, cum uxor a viro quoque libellum repudii petere potuerit. Etsi enim in lege dandi libelli divortii maritus duntaxat nominetur, quod & in Israële observatum legitur Mal. 11. 15. quia exstimavit legislator, maritum tardiozem hac in re & circumspectiozem futurum; licet etiam maritus sit caput, cujus auctoritas in mutuo conjugii consortio eminet; æquali tamen obligatione, idem jus alteri in alterum conceditur 1 Cor. vii. 4. Urget quidem Grotius *lib. 11. de Jure B. & P. Cap. v. §. 9.* quod etiam dimittere uxorem volenti modus præscribatur, ne dimissam ducere quisquam impediatur, præter eum, qui dimisit, & sacerdotem Deut. xxiv. 4. Sed unde probabit Grotius, licitum fuisse conjugato superinducere uxori suæ dimissam? quod refragatur legi Lev. xviii. 18. Rationem repudii & divortii hic examinare, hujus instituti non est.

CAPUT VI.

Utrum leges Deut. xvii. 17. Cap. xxi. 10. & seq. Polygamiam probent?

INter ea, quæ regio officio adversantur, interdictum expressum polygamiae occurrit Deut. xvii. 17. Rex לא יבנה לו נשים *non multiplicabit sibi mulieres.* Theophilus Alethæus tamen Thesi LXXI. hic, Deum polygamiam, non omnem, sed tantum excessivam Regi interdixisse, clare perspici, putat, mediocrem vero permisisse. Si enim *non multiplicare* omnem multitudinem excludat, sequi, dicit, hoc absurdum, unicum duntaxat equum regi esse alendum. D. Arcuarius hanc legem exponens p. 116-120. pariter urget, non simpliciter multitudinem uxorum prohibitam, sed tantum excessivam, & quidem peregrinarum uxorum,

uxorum, a quibus periculum seductionis metuendum. Hoc fundamentum legis considerandum esse, inculcat.

II. Respondeo 1. Si lex Levit. xviii. 18. eo, quo par est, modo, expendatur, quæ digamiam prohibet, & reges æque ac subditos obligat, quemadmodum Rex totum Pentateuchum, interprete Grotio, describere, legere & observare tenebatur Deut. xvii. 18. 19. 20. inania & futilia sunt, quæ ad hanc legem comminiscuntur polygamix fautores. 2. Consequentia nulla est ab uxore ad equos, quorum multiplicatio nimia quidem prohibita, sed non omnis, v. g. duorum, trium, decem, viginti, quot quisque privatus possidere potest absque peccato. Alia enim ratio est equorum, cæterorumque animalium, alia hominum, quos Deus conjunxit, ut duo essent in carnem unam, ut supra satis superque demonstratum. Quam divites fuere pecoribus Patriarchæ, qui tamen unam ducebant uxorem, pauci præter intentionem plures. Quisque igitur videt, inanem hanc esse illationem, & a mente legislatoris longe recedere, qui hæc inferunt, & multiplicationem equorum comparant cum uxorum multiplicatione. Sæpe junguntur in Scriptura sacra, quæ non sunt ejusdem generis, ut in x. Decalogi præcepto, Act. xv. 20. 29. & passim videre est.

III. 3. Non nimia duntaxat multitudo, sed in genere multitudo, vel auctio atque incrementum prohibetur, cum præter uxorem legitimam numerus crescit. Ita recte verba vertere licet, *non faciat augeri vel crescere mulieres*, quia vox multiplicationis adeo urgetur, & vexatur, quod multitudo incipiat a ternario. Atqui auctio vel incrementum incipit a binario. Accedit, quod apud Hebræos Grammaticos לשון יחיד *locutio de unico*, vel *numerus singularis*, & לשון רבים *locutio plurium & multorum* opponantur. Quemadmodum etiam opponunt רשות הרבים *potestatem, sive licentiam multorum*, i. e. locum publicum & communem, plurium potestati expositum, & רשות היחיד *potestatem unius*, i. e. locum privatum, in quo unus tantum jus & potestatem habet, ut est cujusque domus. Adeoque *multi sunt & plures*, ubi unus non est. Atque ita cessat argutatio Arcuarii, ex interpretatione Cl. Feltmanni concludentis, duas uxores non esse multiplicandas.

IV. 4. Non incommoda est eorum explicatio, qui נשים *mulieres* de gynæceo intelligunt, ut Num. xxxi. 9. 1 Reg. xi. Est. ii. 3. seq. Quemadmodum etiam Grotius adnotat, non esse multiplicandas

mulieres, ut multi in Oriente Reges multa millia fœminarum ipsis inutilia, aliorum honestis usibus subtraherent, fastus causa. Sed quod addit: Sapientum auctoritatem permisisse Regi habere ad octodecim, ei commento Judæorum e lege divina, aut antiquitate meliore fidem nullam faciet. Davidis exemplum non ponit regulam. Fuit vir secundum cor Dei, quoad religionis exercitium 1 Sam. xiiii. 14. 2 Reg. xxii. 2. suis interim non caruit nœvis. Reges etiam ab omni voluptate revocantur Prov. ii. 16. ix. 13. xxxi. 3. *Nimia enim conversatio cum mulieribus avocat hominem ab assiduo sapientia studio, dum cor ejus perpetuo circa illas oberrat, ut ad istum locum commentatur R. Levi ben Gersom. f. 802. 1.*

V. Et fundamentum, quo hæc sententia Sapientum, Regi octodecim uxores concedentium, nititur, inane plane est. Hæc est ipsorum traditio in *Gemara Babyl. Sanhedrin f. 21. 1. Quod dicitur, ne sibi multiplicet uxores, (Deut. xvii. 17.) id intelligendum, non esse multiplicandas ultra octodecim. Unde hoc? quod dicitur (2 Sam. iiii. 2. seq.) natos Davidi filios Hebroni; primum Amnonem &c. secundum Chileabum &c. tertium Absalomum &c. quartum Adoniam &c. quintum Schephatjah &c. sextum Jithreham ex Egla uxore Davidis. Alibi autem scriptum est (2 Sam. xii. 8.) Si parum id est, addam tibi כהנה וכהנה totidem & totidem. Bis totidem sunt duodecim, quæ summam faciunt octodecim. Atqui dicas, Michalem quoque duxerat. Resp. Hegla eadem est, quæ Michal &c. Paulo post: Atqui in Scriptura dicitur (2 Sam. v. 13.) Davidem insuper duxisse uxores & concubinas Hierosolymis? Resp. Hoc ipsum fecit ad explendum numerum octodenarium.*

VI. Hanc traditionem posteriores Rabbini sequuntur, quos citat Cl. Schickardus in tractatu suo de *Jure regio Cap. 111. THEOR. ix.* Ex gemina objectione & instantia liquet, diversas hic Doctorum fuisse opiniones. Sibi ipsis enim contradicunt, animadvertente R. Abraham ben David in *Hassagoth ad H. Melach. Maim. 3. §. 4. f. 289. 2. Ego dico, id quod de numero octodenario hic dicitur impossibile esse, quia David jam tunc uxores & concubinas (illas, quæ 2 Sam. v. 13. memorantur) habuit cum Nathan Propheta ei diceret Dei nomine, addam tibi כהנה וכהנה sicut has & sicut illas; adeoque numerus octodenarius reperitur exceptis etiam concubinis illis. Commodius igitur per כהנה וכהנה illa & illa, seu talia, alia beneficia & alia promissiones intelliguntur.*

VII. De-

VII. Denique 5. negari nequit, Legislatorem etiam respexisse uxores peregrinas, atque seductionem corruptionemque ab illis metuendam, nulla tamen specie inde inferre licet, multiplicari posse uxores pias & fideles, quia admonitio generalis est Prov. xxxi. 3. quam Rabbinorum aliorumque commentatio, *ne frequenti mulierum abusu Rex vires corporis & animi perdat*, confirmat.

VIII. Sequitur lex de captiva ducenda Deut. xxi. 10. seqq. *Quum egressus fueris in praelium contra hostes tuos: si dante eos Domino Deo tuo in manum tuam captivam feceris ex eis captivorum multitudinem: & videns in ea captivorum multitudine mulierem pulchram forma; amore propenderit in eam, ita ut accipias tibi in uxorem, postea congregiens cum ea maritus eris ejus, eritque illa tibi in uxorem.* Quam Theophilus Aleth. Thesi LXXII. refert ad polygamiam. Quia *Si tu* in genere dicitur, sine determinatione, an uxoratus sit vel non. Spiritum S. jus illud non restringere ad solos cœlibes, sed omnibus militibus in genere attribuere, contendit. Uxoratos igitur in bello potuisse aliam pulchram superinducere, volente Deo; exemplum ejus R. Davidem Kimchium ad 2 Sam. 11. 3. Maymonidem, aliosque Hebræos observasse. Eadem urget Ath. Vincentius in Notis, & Daph. Arcuarius p. 127-131. qui hæc leges Deut. xxi. 10, f. & 15. considerat ut *arma defensiva* monogamorum.

IX. Resp. 1. Supponi non probari, legem de uxorato sive conjugato intelligendam. Nec male regeffit Auctor *πολυγυνείαις* ab Athanasio Vinc. citatus, si τὸ *Tu* indeterminate sumendum de cœlibe & uxorato, etiam *fœminam* indeterminate sumendam de soluta & ligata, seu maritata. Gratis ei reponit Ath. Vincentius, virum potuisse plures habere uxores simul, sed mulierem non potuisse nubere pluribus, vi Decalogi. Vidimus enim supra, in Decalogo non magis id vetitum mulieri, quam viro. *Instat* Arcuarius l. c. captivam solutam fuisse a priori matrimonio, & Seldenum testari lib. v. c. xlii. *de Jur. Nat. & Gent. juxta disc. Heb. Gentium matrimonia, pro alterutrius conjugum libitu, solvi, velle Hebræos.* Et, si maritata intelligeretur, etiam commemorari debuisse maritum, cum tamen patris & matris tantum mentio facta. Resp. Cur non eodem modo de viris id intelligi posset, in bellum profecturis, libello uxores dimittentibus, qui post mortem non erat necessarius, quæ omnia solvit. Ita de cœlibe, vel eo, qui dimittit uxorem, explicari saltem potest, contrario ex verbis Moïsi non necessario sequente.

X. 2. Re-

X. 2. Recte etiam responsum ab anti-polygamis, si illud, quod licitum, seu potius permissum, militibus, non sit peccatum, sequi, etiam homicidium non esse peccatum. Ad quam objectionem nihil solidi reposuit Ath. Vincentius. Arcuarius regerit, non magis militibus cædem hostium Reipublicæ licitam esse, quam civibus & rusticis. Sed hanc oportet observari consequentiam, quod militibus, qui non privatam, sed publicam vindictam exercent, nomine Magistratus, in militia contra hostes, licitum & permissum est, id tempore pacis, unicuique civi in ejusdem Reipubl. socios, & amicos non item permissum est. *Stupra in fœminas in bellis passim legas & permissa & impermissa*, inquit Grotius III. de Jure B. & P. c. IV. §. 19. *Sed Hebræa lege (Deut. XXI. 10.) impune neminem id tulisse intelligi posse, docet, ex ea parte, qua de captiva ducenda, neque vendenda postea, constituit. Deum enim voluisse, teste Bechai, ut castra Israelitarum sint sancta, non projecta in scortationes, & abominations ceteras, ut castra gentium.* Erat ergo hæc potius pœna, quam Deus inflixit captivam stupranti, cœlibi, vel ei, qui uxorem dimiserat, sicut notavimus ad Exod. XXI. 16. 17. Deut. XXI. 28. 29.

XI. 3. Posito, ad uxoratos hæc etiam extendenda, an propositio hypothetica docet, Deum probare factum? quot similes extant propositiones in lege? Si quis occiderit hominem casu, confugiat ad urbem refugii Num. xxx. 25. Exod. XXI. 13. Si altercanti- bus hominibus percusserit unus alterum lapide aut pugno &c. com. 18. Si quis percusserit servum suum, aut ancillam suam &c. com. 20. Si seduxerit quis virginem &c. Exod. XXI. 16. Si peccaverit sacerdos, si omnis turba, si princeps, si peccaverit anima &c. Lev. IV. 3. 13. 22. v. 1. Si quis deprehendatur cubans cum muliere maritata marito, si cum desponsata, si cum non desponsata &c. Deut. XXI. 22. 23. 28. Ista omnia Deus non probabat, sed tolerabat tantum.

XII. 4. Fuisse facti permissionem ob duritiem Judæorum, cœlebs fuerit, vel conjugatus, & rem Deo ingratham, sicut divor- tium Matth. XIX. 8. duo evincunt; nempe cæremoniæ ante nuptias imperatæ, ut mulier deformetur. 2. dimissio facilis. Ne igitur sæpius id temere fieret, lex multas adhibuit cautiones, omnelque fœminæ Veneres aufert & delitias, per quas vir allici possit. An hæc cæremoniæ observatæ sint propter polygamiam, pro certo sta- tuere

tuere & asseverare nolo. Fr. Junius ad hunc locum ira eleganter & docte pro more commentatur: *Quæritur, fueritne justum, ut homo ex amore captivam duceret alienigenam, aut duas simul uxores haberet? Resp. neutrum simpliciter licuisse aut probari lege, Exod. XXIII. 32. 33. Gen. II. 24. Levit. XVIII. 18. sed si quando factum est, toleratum fuit, ac non rescissum lege Mosis, ad graviolem confusionem publicam evitandam. Neque vero propterea quisquam iniustitiam in lege esse potest arguere; quia nec probat lex, nec permittit simpliciter factum; sed tantum supponit, si ita fiat, quod in ista confusione & astra^gia juris fieri oporteat. . . . Quum autem lex permittit, quod malum est, non probat fieri; sed tolerat.*

XIII. 5. Ipsi Hebræorum Magistri, qui polygamiam licitam esse volunt, hoc factum improbatum eunt. R. Salomo hoc annotat: *Lex concupiscentia hic aliquo modo velificatur. Nam nisi id permisum esset, tamen homo militaris insuper habito præcepto captivam violasset. Interim si quis hic sibi non temperet, eventurum tandem est, ut odio illa ipsa sit, sicut com. 15. innuitur atque ut filios degeneres, contumaces & refractarios progignat. quod ut indigetetur, huic textui caput de filio immorigero subnectitur com. 18. R. Levi ben Gerson: Indulset lex aliquid concupiscentia, si sc. nimio amore contra talem exarserit, non quod res licita fuerit. Ita & ipsi cum Salvatore nostro hoc eis annumerant, quæ ob cordis duritiem, vel ut ipsi loquuntur, *וְהָאָרָם לְבָבָא רַחֵם לְחֻקֵּי יִצְרָאֵל* propter duritiem concupiscentia mala cordis humani, Iudæis sunt permissa.*

XIV. Atque ita R. D. Kimchi scribit ad 2. Sam. III. 3. *Super ista verba, Absalom filius Maacha, hunc in modum commentantur, quod, quia fuerit Absalom filius pulchrae (de qua Dent. XXI. 10.) ducta a Davide in bello, ideo fuerit contumax & rebellis patri suo: Hac de causa volunt continuo subjungi legem de filio contumaci & rebelli, legi de formosa muliere in bello capta, ad docendum, quod si quis talem vel uxorem alias illegitimam, duxerit, habiturus sit ex ea filium contumacem & rebellem. Et recta est hæc expositio. Parum sane juvat hoc Theophilum allegantem. Ath. Vincentius hæc verba Kimchii ex Buxtorfio referens nihil reponit, nisi quod verba, in textu aliter multo posita, non inferant permissionem illiciti, sed liciti, *duces in domum tuam* &c. Quæ satis confutata sunt. Quibus accedit, quod David, si vera est historia, bello eam captivam duxisset 1 Sam. XXVI. 8. quod adhuc controversum est, non*

fit nobis norma vivendi, ubi ipse normam verbi Dei non observavit.

CAPUT VII.

Neque leges Deut. XXI. 15. & XXV. 1. polygamiam probant.

Addunt Theophilus Aleth. cum Ath. Vincentio Thesi LXXIII. & Arcuarius pag. 132. 133. 134. famosam objectionem, ex Deut. XXI. 15. כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והשנואה והיה הכן הכנר לשניאיה *Si fuerint alicui dua uxores, una dilecta & altera exosa, pepererintque ei filios dilecta & exosa: fuerit autem filius primogenitus ejus, qua exosa est &c. Ubi Moses (verba sunt Theophili) expressissime loquitur de polygamia simultanea, & rixis ex polygamia oris, & modum rixas finiendi proponit, quo omnino supersedere potuisset, si polygamiam ipsam ceu antecedentem causam prohibuisset. Quod cum intermiserit, polygamiam approbasse, volunt. Grotius etiam hanc legem satis claram esse putat, plures uxores permittentem.*

II. Respondeo I. cum Clariss. Spanhemio Par. III. Dub. Evang. CXXII. supponi, non probari, uxores illas eodem tempore convixisse marito; nihil obstare, unam ex uxoribus illis vel mortuam intelligi, vel repudiatam, & illi superinductam aliam; ideoque polygamiam successivam æque ibi designari posse, ac simultaneam. Ath. Vincentius scribit, antipolygamum quidem explicare de successivis uxoribus, se autem nescire, an ullus veterum vel recentiorum ipsi hac in parte præiverit. Hic vides, Athanasi, præivisse celeberrimum Theologum F. Spanhemium, cui calculum suum addit, quem alias citare soles, Calovius. Frustra excipitur ab Arcuario, ordinem verborum inferre polygamiam, quod primogenitus sit ex exosa, & secundo matrimonio, dilectæ assignato loco priore, non posteriore, ut hæc dici nequeat post exosam ducta. Non enim necessario exosa posterior ducta est, etsi hoc in loco posteriori loco collocetur, cum potius propter exosam alia olim duceretur magis dilecta, uti in Jacobo videre est, etsi ille Leam & Rachelem simul habuerit. Quidni ergo primogenitus ex exosa mortua vel repudiata, adeoque e secundo matrimonio dicatur ortus?

III. *Inst.* odium & amorem duas viventes uxores innuere, quod

quod isti adfectus certum objectum respiciant, quo sublato, tolli odium ejusque effecta? Resp. Non negari, odium & amorem supponere subjectum, quod odio vel amore dignum judicatum, cum existeret, cujus tamen effecta post mortem manent. Exemplum habemus in Jacobo & Esau, eorumque posteritate Mal. 1. 2. 3. Si vero exosa sit repudiata, cessat hæc objectio. *Inst.* 3. De una dici, quod vir eam diligat, de altera, quod vir eam odio habeat. Si igitur amor probet, dilectam adhuc vivere, odium etiam probabit, exosam vivere. Resp. Non dici, quod unam diligat, alteram odio habeat activa forma, sed com. 15. 16. 17. semper אהבה & שנאה forma passiva *dilecta* & *exosa*, qualis vocari potest post mortem, sicut Abraham amicus Dei Ies. xli. 8. Lazarus amicus Christi Joh. xi. 11. *Inst.* 4. Æque verba שתי נשים *duas uxores* significare hoc loco, ac Gen. iv. 19. apud Lamechum. Resp. Alia illic sunt, quæ docent, duas illas simul habuisse Lamechum com. 23. *Dixit Lamech suis uxoris, O Ada & Zilla, audite vocem meam.* &c.

IV. Resp. 2. Defacto humano, contra regulam divinam, interprete Christo Matth. xix. 4. seq. commissio, etiam hic agi, non autem de jure divino. Illud factum Deus recenset, כי חזין *Si fuerint duæ uxores, non jus.* Ex facto casum format. Adeoque regula illa, *Qui disponit de consequente, vult etiam antecedens*, qua utuntur, limitanda est, *vult*, i. e. permittit, sive tolerat, concedo, approbat, nego. Exempla sunt obvia, quorum nonnulla ad legem præcedentem citavi. De percussore viri, ut innocens sit Exod. xxi. 19. Deus disposuit; de viris rixantibus, lædentibusque gravidas, disposuit com. 22. de stupro, ut stuprata dotetur & ducatur, disposuit Exod. xxi. 16. de homicida, Num. xxxv. 25. de capta in bello Deut. xxi. 10. seq. de filio contumace com. 18. de quæstu meretricio non inferendo ærario Deut. xxi. 18. de dimissa & dimissuro cap. xxiv. 1. seqq. de scorto Rahab Ios. vi. 25. de quæstu fornicationis spiritualis Tyrionum, Deus, summus legislator, disposuit Ies. xxi. 18. Ideone percussorem, rixas, læsiones gravidarum, stupra, homicidia, indomitam libidinem, contumaciam, quæstum meretricium, divortia, scortationem, & fornicationem spirituales approbavit? Christus aperte negat, mandatum repudium Matth. xix. 8. Deus tamen lege consultum ivit mulieri innocenti.

V. Non enim insolitum est Mofi referre, quæ perperam agebant,

bant, & acturi erant Israëlitæ, quibus salutare leges opponit, ut injuriæ cursum sistat. Deut. xvi. 1. 14. de Rege quod narratur, non est mandatum, sed peccatum 1 Sam. xii. 17. & modus petendi & ipsa petitio vitio non caruit. Non enim dicit, *Quando veneris in terram &c. statues super te Regem*, sed, *si dixeris, statuam super me Regem*. Deut. xv. 1. 14. Ita & hic casus formatur, polygamia posita. Decidi autem casus potest, etsi factum, quod supponitur, non approbetur.

VI. Frustra iterum excipit Arcuarius p. 133. magnum esse discrimen inter legem hanc & illam Deut. xxiii. 18. eo quod *quæstus meretricius reprobetur, filii autem ex polygamia nati in suo jure defendantur*. Nam stuprata & dimissa etiam defenduntur, neque tamen licitum est stuprum aut divortium. Tolerante Deo polygamiam, in parentum successione merito habiti fuere legitimi, etiam qui ex secundis, aut tertiis, aut aliis deinceps uxoribus nati. Itaque nullius momenti est, quod adfert ex Diecmano, *non esse attendenda verba conditionata, sed expressum Dei mandatum, primogenito jus primogenitura adscribens. Si polygamia esset peccatum, & adulterium, liberos ex ea natos fore illegitimos*. Supra enim responsum est, aliud esse, matrimonium illud legitimum fuisse in foro civili, aliud in foro conscientie. Prius hic damus, non posterius. Cavit Deus saltem, si de polygamia simultanea intelligatur, ne peccatum peccato cumulet polygamus, exhæredando filium exosæ. Quod Lutheri auctoritas obtrudatur, futile est & ineptum, ac desperatæ causæ indicium, cum non sit verbum divinum, quicquid ille dixit. Omnis homo mendax est & errori obnoxius Psal. cxvi. 11. Rom. iiii. 4.

VII. Denique ad Theophili ratiocinium, Mosem modo rixas finiendi superfedere potuisse, si polygamiam ipsam ceu antecedentem causam prohibuisset, cum Fr. Junio respondemus: *Deus quidem hæc mala curare lege potuisset, ut Deus: sed hic legem politicam tulit, eamque ut legislator, rationibus politia accommodat: proinde etsi qua Deus, potuit momento emendare mala ista divina potentia sua, tamen legislatoris humani partes quodammodo suscepit in his & consimilibus argumentis; ut prudentiam hanc politicam de rebus permittendis, ferendis, tolerandisque doceret exemplo suo*.

VIII. Restat Lex de Leviratu, seu fratris uxore, ducenda Deut. xxv. 5. seqq. כִּי יָשָׁבוּ אָחִים יַחְדָּו וּבֵת אֶחָד כּוֹהֵם וּבֶן אֵין לוֹ לֹא תְהִיָּה

אָשֵׁחַ

odio habuit, & singulari iudicio punivit, teste Abarbenele de Lamecho *Comment. in Genes. IV.* Nec probabile est, obligatos fuisse fratres conjugatos, quia id locum dedisset variis molestiis & rixis domesticis, nec tam commode per conjugatos tribus conservari potuissent, quam per cœlibes.

XIV. Resp. 3. Ex Matth. XXI. 24. haud obscure liquet, juxta Sadducæorum mentem, fratres, quibus ex lege Mosaica, successive nupsisse dicitur mulier, fuisse cœlibes, non conjugatos. Quia una hæc mulier uni tributa, ex ipsorum sententia, si alterum esset sæculum, perpetua foret diffidiorum occasio; si vero jungenda esset septem maritis, ingens nasceretur confusio. Major autem orta fuisset difficultas, si lex leviratus etiam conjugatos obligasset. Siquidem quæri ab ipsis potuisset, quid juris ille habiturus esset, cui jam propria erat uxor, an illi in seculo futuro duæ attribuendæ uxores, quas in hoc sæculo habuerit. Quam tamen circumstantiam Sadducæi sicco transeunt pede.

XV. 4. Adde, quod pluribus fratribus demortuis sine prole, relictis uxoribus singulis, frater superstes non jubeatur omnes capere, quia dicitur (com. 9.) *qui non ædificat domum fratris sui.* Ut unica domus ædificetur, non plures, jussit lex. Et viduarum plurium unam tantum tenebatur accipere frater superstes. De quo Seldenus *Uxor. Hebr. lib. I. Cap. XII.* Wagenfeil *ad Sora pag. 1130.* Si vero Deus conjugatos etiam voluisset obligatos, & polygamia delectatus fuisset, quidni cœlebs plures viduas unius fratris, aut plurium fratrum uxores accipere debuisset?

XVI. Resp. 5. Si ejusdem Fran. Junii, Celeberrimi S. literarum interpretis commentarium æque in Deuteronomion inspexisset Theophilus, ac in Genes. XXXVIII. ubi antiquitatem & causam legis ostendit, aliter forte sensisset, cujus verba hic apponere placet, ad Deut. XXV. 5. *In casu a Mose proposito duæ singulares circumstantiæ sunt observandæ, quarum a plerisque interpretibus non satis fuit habitata ratio; una, quod agitur de fratribus simul habitantibus, id est, filiis familias, aut certe, qui in aliam familiam nondum transiverint, sed communi familia utantur, cujusmodi sunt fratres COELIBES apud patrem, aut fratrem maximum natu in paterna domo. Alterum est, quod non agitur de morte fratris cujuslibet, sed de morte primogeniti, qui unus ex illis, i. e. primus appellatur &c. Deinde, multis interpositis, dicit: Alia questio est, utrum hæc lex igitur ad propinquum conjugatum pertineret.*

Respon-

Responsio est, minime pertinere. Nam ut illud mittamus, quod hic agitur de fratribus, una habitantibus; non solent autem conjugati fratres, multis gravibusque de causis una habitare; profecto & ratione & auctoritate sententia illa evertitur. Ratione, quia contra jus naturale est, ut idem vir duas simul uxores habeat, quod scelus primus Lemec impius perpetravisse legitur Gen. IV. Auctoritate vero, tum quia interdicat Deus Lev. 18. & sermo Scriptura improbat I Sam. I. & alibi, tum quia Chaldæus ipse Paraphrastes historiam illam in libro Ruth explicans diserte hanc rationem adfert, quod ille, qui Rutham renuit ducere, excusaret sibi domi uxorem esse, non licere autem alteram superducere. Hæc silentio preffit noster Aletheus, Junii commentarium commendans in Genes. xxxviii. quia, si legerit, suæ hypothefi neutiquam infervere, animadvertit.

XVI. Historia Ruthæ, quam prolixè refert Arcuarius p. 184. 185. 186. huc non pertinet, cum non agat de fratre, qui fratrem duceret, sed de propinquo, cui jus erat redimendi patrimonium venditum ex lege Levit. xxv. 25. nec hæc traditio calcei signum erat renunciationis fratriæ, sed solennis acquirendi domini formula, & contractuum confirmatio. Ita sentiunt Auctores *Medrasch Ruth* f. 42. col. 2. R. Sal. Jarchi, Elias in *Thisbi*, Abarbenel *Comment. in legem Deut. xxv.* Seldenus *de successionibus ad bona defunct.* cap. xv. atque *de Jure Nat. & Gent. lib. vi. c. v.* Drusius, Buxtorfius, Piscator, aliique viri docti quamplurimi. Objicit tamen Arcuarius pag. 186. Boazum proximo hæredi conjugato agrum offerre, secundum legem? Respond. Grotium arbitrari, Ruth. iv. 6. *vindicem quasi dixisse, malo aliam uxorem ducere, ut mihi, non mortuo, hæredes sint.* Iosephus autem *Antiquit. lib. v. cap. xi.* eum uxorem & liberos jam habuisse, scribit. Res illa obscura est. Perperam tamen Arcuarius ex Boazi oblatione, a Rutha Moabitiide uxore demortui comparabis partem agri, ut excites nomen demortui in possessionem ejus, colligit, polygamiam esse licitam; & perperam ad id probandum, excalceationem refert ad pœnam Deut. xxv. 9. cum fuerit tantum contractus firmamentum, ut apud nos clavium traditio, qua alteri dominium datur.

CAPUT VIII.

An exempla Hezron, Caleb, Jerahmeel, Assur, Jesriël, (seu potius Manasse) Jeharim, posterorum Israelis, de quibus in 1. libro Paralipom. ac Mosi, Gideonis, Jairi, Ebzanis, Ebdonis, gubernatorum & judicum, nec non Elkana, polygamiam probent.

TAndem Theophilus Alehteus Thesi LXXIV. hæc esse dicta & exempla polygamica, dicit, quæ in Mose reperiuntur, se autem non dubitare, quin plura fuerint exempla a Mose brevitatis studio omissa, sicut ex primis capitibus Chronicorum etiam appareat, plures, uti Hezron 1 Chron. 11. 9. 21. 24. Caleb cap. 11. 46. seqq. Jerahmeel cap. 11. 26. Assur cap. 17. 5. Jesriël (vel Menasse) cap. 711. 14. Jeharim (vel Scharajim) VII. 8. fuisse *πολυγάμους*, quorum nulla in antecedentibus libris mentio. Quin imo ipsi Mosi Iosephum binas uxores, Tharbin Æthiopiæ Regis filiam, & Zipporam Iethronis seu Raguelis tribuere.

II. Respond. post ea, quæ supra in genere omnibus opposita sunt, nos minime negare, quin præter recensitos in S. literis, plures in populo Dei fuerint polygami, *multas enim habuerunt uxores*, legimus 1 Chron. VII. 4. ubi adnotat Grotius, *causam polygamias illo tempore, spem multa sanctaque sobolis fuisse, corruptis gentibus aliis*. Ideoque omnes illos, quorum mentio non in Genesi, sed Paralipomenis, supra Cap. 1. Thes. VI. hujus Sectionis IV. adduximus. Qua occasione & intentione illi plures sibi junxerint, in Catalogo non additur, in quo nonnulla obscura sunt & intricata. Sub lege tamen, præter gubernatorum & Regum polygamiam, vix quidquam legimus. De Hezron non adeo constat, utrum simul plures habuerit, an successive. Hodsam & Baaram 1 Chron. VIII. 8. 9. Tremellius & Iunius eandem esse volunt, atque Paraphasis Chaldæa אשחודא בנערה יתא ווליר in margine Codicis M S. *illa est Hodsa*.

III. De Mose quod ex aliis narrat Iosephus *Archæol.* 1. 11. c. v. fabula esse videtur. Quamvis ei magna fides historica habenda, non tamen tanta, quanta scriptori Hagiographo. Erravit enim in multis. Credendum ei cum primis in us, quorum ipse fuit *αὐτόπτης*, v. gr. quæ vidit in templo, & quæ contigerunt

H IV

G g

ipsum

ipfius tempore. Philo Iudæus *S. Legis allegoriarum lib. III.* testatur, quod τὴν Ἀιθιοπίαν αὐτὸς ὁ θεὸς ἠρμόσατο Mofi *Æthiopiffam Deus ipse conjunxerit.* Non meminit alterius. Ipfeque Athanaſius fatetur, in Scriptura ſacra, & in vita Moſis a Philone conſcripta, & in Eutychiei annalibus, & in Artapano apud Euſeb. de præparatione Evangel. talis matrimonii nullum extare veſtigium. Seldenus *de Jure Nat. & G. l. v. c. VI.* *Quin & Iosephus, inquit, nescio unde edoctus, binas uxores, Tharbin, Æthiopia regis filiam & Sepphoram Raguelis ſeu Iethronis (qua in S. literis unica eſt) Moſi ipſi tribuit, lib. 2. Archæol. cap. v.* Sed addit: *Id quod velut fabuloſum rejiciunt viri docti.* Abulentiſ, ne Iosepho fidem abroget, utramque ſucceſſive habuiſſe, putat, repudiata priore, quæ Moſem redeuntem in Ægyptum ſequi noluiſſet. Aſt unde id conſtat? dicitur, non probatur.

IV. Accedit, quod I. Paralip. xxii. 14. ſeq. optima fuiſſet occaſio recensendi ea, quæ omiſit Moſes, ſed nihil ejus rei legimus. Quod autem dicitur Num. xii. 1. de uxore *Æthiopiffa*, ut vulgo a Græcis exponitur, quam quidam reginam Æthiopiæ faciunt, id ex falſa vocis ſignificatione, falſæ hiſtoriæ occaſionem & argumentum dedit. Cum מִצְרַיִם *Cuſchit* uxor Moſis Zippora dicatur, id eſt Midianitiſ, quod Midian Cuſæ pars eſſet, ut conſtat ex Gen. x. 7. & cap. xxv. Hab. iii. 7. & in erudito opere Geographico ſacro. p. I. f. *Phaleg.* l. iv. c. 2. fuſe demonſtrat Sam. Bochartus, מִצְרַיִם eſſe Arabiam, & Cuſchæos eoſdem eſſe cum Scenitiſ & Sarceniſ. Quod Fr. Junius, Piſcator, Ainſwortus comprobant.

V. Adde, quod Hebræi omnem cauſam murmuris Mirjami Num. xii. 1. ſeqq. faciunt uxoriſ neglectum, & abſtinentiam Moſis ab uſu conjugii, ex metu legalis pollutionis Lev. xv. 16-31. & prohibitione iſta Exod. xix. 15. quia ſemper propinquabat ad Deum. Quod accurate exſecutus eſt Abarbenel *Comment. in legem fol. 290. col. 1. 2.* Querelam hic inſtitutui a Mirjam ſuper ſejunctiōnem uxoriſ Zipporæ, cum tamen eam ductam gentiſ vel formæ vitio ſejungere nequeat, quod conjugium cum prophetia, ac commercio cum Deo, conſiſtere poſſit; item quod nulli injuria faciendā, & lex de propagatione generiſ humani ſit ſervandā. An taliſ diſcuſſus & ſermo interceſſerit inter Mirjam, Aaronem & Moſem, pro certo ſtatui nequit. Ex devotione Moſem uxore abſtinere potuiſſe aliquando, facile concedimus, minime vero ob atrum colorem, quod minus delicata eſſet Zippora, ut fingere ſolent.

VI. His

VI. His propositis exemplis, subjungit Theoph. Aletheus Thefi LXXV. LXXVI. *Utcunque se res habeat, certum esse, veteres maximi fecisse observationem precepti Gen. 1. 28. Crescite & multiplicamini.* Inculcat denuo necessitatem matrimonii, & multas nugas agit, quæ non sunt dignæ lectione, quibus ipse & Ath. Vincen- tius 19 integra folia implent, *de cœlibatu, Castratione & scortatione Clericorum.* Quæ legant illi, quorum id scire refert. Traditio Ge- maræ Babylonicæ & Maymonidis cap. x. & xiv. *De connubiis, fas esse, quotcunque etiam centum uxores, sive simul omnes, sive alteram post alteram ducere, modo illi potestas fuerit alimenta & victum suppe- ditandi,* pugnat cum tota Scriptura. Ne quidem Regi, juxta Hebræorum opinionem, ultra 18 ducere fas erat, ut supra visum.

VII. Subnectunt Thefi LXXVII. Gideonis Iudic viii. 30. 31. Iairi cap. x. 3. 4. Ebzanis cap. xii. 8. 9. Ebdonis cap. xii. 13. 14. *πολυτέκνων* & consequenter *πολυγάμων*, item Elkanæ 1 Sam. 1. patris Samuelis, maximi prophetæ, exempla. Addit Ath. Vin- centius Simsonem ex historia Iudicum xiv. & seqq. De quibus omnibus repeti posse, dicit, argumenta pleraque supra in exem- plis Patriarcharum deducta.

VIII. Respond. 1. in genere, & nos responsa nostra ad illa ar- gumenta commendare Sect. 111. cap. 111. iv. v. 2. in specie; quamvis Gideon sanctis annumeretur Heb. xi. 32. qui multa bene- ficia præstitit populo Israelitico, vocatus & confirmatus a Deo, ad liberandum populum, fuit tamen non caruit nævis; quia in ido- lolatriam prolapsus Iudic. viii. 27. quod & Salomoni, aliisque accidit. Adeoque mirum non est, si mores & vitam non ubique legi Dei conformem instituerit, & scortationem corpoream cum spiritali sociaverit, consuetudine tunc plurium ducendarum uxo- rum introducta. Sed pœnitentiam procul dubio egit, cum mor- tuus dicatur *in senectute bona* Iud. viii. 32. quæ phrasis alias adhibe- tur de obeuntibus morte beata.

IX. Idem iudicium ferendum de Iairo Iud. x. 3. 4. si fuerit po- lygamus, quod expresse non dicitur. Triginta enim filii ex di- versis uxoribus successive ductis nasci potuerunt. De Ebzane legi- mus, quod filiis suis tantum unam uxorem singulis adduxerit cap. xii. 8. 9. Et licet Ebzan & Abdon ita divites fuerint prole, inter omnia illa matrimonia, tamen ne unicum quidem filium habue- runt successorem, qui Israelem iudicaret. Dum enim adhuc vive- ret,

ret, mortui sunt omnes filii ejus, successitque illi paulo post Simson ex sterilibus natus parentibus.

X. Eum huc refert Ath. Vincentius, quod primum Philistæam, deinde meretricem (illam solenniter, hanc per concubitum) demum aliam Delilam in matrimonium cepit. Resp. 1. primam quod attinet, res erat a Domino Iud. xiv. 4. quod parentes ignorabant; quærebat occasionem, אנה. Id ergo unicuique imitari non licet. 2. nupsit uxor Simsonis socio ejus cap. xv. 20. quod tamen non erat in ejus potestate; rogandus erat Simson, qui ei non remisit nuncium, quia ad ipsam rediit cap. xv. 1. & doluit, alteri matrimonio junctam com. 3. seq. Pater offert sororem com. 2. contra Levit. xviii. 16. quam negligens convertit se Hazzam cap. xvi. 1. ad *meretricem* vel *cauponariam*, ut putat Vatablus, non animo turpi & libidinoso, sed oblata occasione. Dein amat mulierem in valle Soreki, cujus nomen *Delila* comm. 4. seqq. quam veram ejus uxorem fuisse rentur nonnulli, sed non legitur deduxisse in domum suam. Ideoque plerique Interpretes eam meretricem esse volunt, quod Satrapæ Philistinorum cum ea tam fidenter agant oblata pecunia, quod sane meretricium magis, quam uxorium amorem declarat. Ex quibus omnibus liquet, Simsonem graviter peccasse. Nemo enim, credo, existet, qui scortationem & libidinem Simsonis probare queat, contra vii. Decalogi præceptum perpetratam.

XI. Denique præterire non possum ne illi, quibus Hebræum textum inspicere non contingit, seducantur, quod Ath. Vincentius verbis illis Iudic. xiv. 18. *Nisi arassetis vitula mea, non invenissetis anigma meum*, juxta cum Ad. Beverland obscœnum sensum affingat, præeuntibus aliquo modo R. Levi, Græco & Syro interpretibus, *nisi subegissetis*, vel *seduxissetis*, τὴν δάμαλιν *vitulam meam*. Suspiciatum scilicet esse Simsonem, uxorem, seu Delilam suam, scortatam esse cum uno ex illis, sicut actus Venereus *molendi* vocabulo exprimitur Iob. xxxviii. 10. Verum enimvero Hebræa vocabula aliud dicunt בעגלתי חרשתי לילא *nisi arassetis* (non vitulam meam, sed) *in vitula mea*, quæ differunt. Itaque Philistæi Simsonis vitulam non ararunt, sed ea ad arandum usi sunt. Arare metaphorice hic est rimari, investigare, quod aratorum est, qui terram aratro & rastro rimantur. Hinc Targum ita reddit לילא באתי בדרקתן כאתי *nisi investigassetis*, rimati, aut perscrutati essetis *per uxorem*

rem meam. Nisi sponsæ meæ opera uli fuissetis, non invenissetis propositum & ænigma meum.

XII. Tandem Elkana dicitur habuisse duas uxores 1 Sam. i. 2. Athan. Vincentius dicit, Hannam, ex qua generavit Samuelem, ultimo loco nominari, & videri secundo loco, post priorem, ductam. Si vero polygamia esset peccatum, nil aliud fuisse, quam scortum, & sic Samuelem ex scortatione natum, adeoque spurium, qui non poterat venire in congregationem Domini Deut. xxiii. 1. Resp. mera hæc sunt cerebri figmenta. De spuris & loco Deuteronomii supra vidimus Sect. 111. cap. iv. Th. xiv. Falsum est, Hannam ultimo loco nominatam & posteriorem ductam, cum ea prior nominetur com. 2. Petrus Martyr, *Hannam*, inquit, *priorem duxerat, eamque habuit sue pubertatis uxorem, sed cum sterilis esset, alteram duxit.* Illa ergo non fuit scortum, sed vera uxor, atque ita cadunt, quæcunque huic figmento superstruxit. Postquam aliquot jam annos in conjugio egisset, neque ullam de Hanna prolem suscepisset, cupidus liberorum, non sine Hannæ consensu, Peninnam duxisse videtur, sicut Abraham Hagarum, pro consuetudine istius temporis.

XIII. Abarbenel notat, quod, si fuerint duæ *Ramoth Zophoth* שהימה חנה מהרמה האחת והיתה פנינה מהרמה השנית ולזה אמר שהיה הוא Hanna fuerit ex una Rama, & Peninnah ex Rama altera, ideoque dictum, quod sit ex Ramathajim. Quicquid hujus sit, in eo minus recte fecit, quod alteram uxorem induxerit, cum fuisset expectanda Dei gratia & benignitas, qua liberi suscipiuntur. Quemadmodum etiam incommoda polygamia sensit, quibus eam Deus, ut sibi ingratam, castigavit. Recte Grotius ad com. 6. *Raro contingit domus tranquilla iis, qui plures uxores habent.*

CAPUT IX.

Famosum & speciosum exemplum Davidis, cui Deus mulieres Saulis in sinum dedisse dicitur 2 Sam. xii. 8. non probat, polygamiam esse licitam, Deoque placentem.

PRæcipuum, quod urget post Theophilum Aletheum Arcuaris, exemplum est Davidis, cui mandata videtur polygamia 2 Sam. xii. 8. in qua propterea multus est pag. 136. 137. 138. Variæ fuerunt Regi Davidi uxores, Michal Saulis filia 1 Sam.

plures uxores ducere? quod Deus in Davide toleravit, vel ei condonavit, in exemplum non est trahendum, vel pro regula habendum, sed sola lex divina. Deus jussit vasa auferre Ægyptiis; voluit, Isaacum filium jugulari, quod tamen aggredi vel moliri non licet sine Dei mandato. Deus aliquando quid jubet, quia legibus suis est superior, quod imitari fas non est. Deo ita volente fas fuit Rahabi patriam prodere Jud. i. 25. cum Dei voluntas patriæ omniumque saluti præferenda. Nefas est interficere parentes, amicos, foederatos, hospites, sed hæc fiunt licita, cum lex superior diversum jubet. Jud. iv. 18. seq. Ehud habuit mandatum interficiendi regem Moabitarum Jud. iii. 16. 17. coll. 28. inde non sequitur, aliis licere principes interficere. Josua ipso Sabbatho jussit circuire urbem Iericho, & portare arcam foederis, & fortasse Sabbatho septies, & cædere omnes incolas Ios. vi. quod aliis haud licuerit. Elias erexit altare, & sacrificavit in monte Carmel i Reg. xviii. quod alias fieri debuit in templo. Propheta jussit alium vulnerare i Reg. xx. & Jehu jussit occidere 70 filios Achabi 2 Reg. x. 7. ex mandato Dei, qui vitæ & necis Dominus. Ubi ergo viri Dei, extraordinaria occasione, quandoque divino instinctu & mandato actum contrarium mandant, id aliis imitari integrum non est, (uti duo cum faciunt idem, non est idem,) multo minus, quod Deus immediate jubet.

IV. Resp. 2. *In sinum dare, vel in sinu esse, non temper conjugalem societatem, sed aliam etiam possessionem inferre* P sal. xxxv. 13. LXXIX. 12. i Reg. i. 20. Iesa. LXV. 7. Luc. vi. 38. quæ locutio desumpta videtur a sinuosis Iudæorum vestibibus, quibus excipiebatur, si quid ab aliis daretur. Tremellius & Iunius vocem קנה reddunt *ad animum tuum, vel ad votum tuum.* sicut P sal. LXXXIX. 50. Ideoque uxores in sinum dare non est necessario in matrimonium, sed in prædam, vel etiam regale servitium dare. *Aliqui interpretantur, ait P. Martyr, Dedi tibi uxores Domini tui, h. e. fuerunt in potestate tua, non ut eas duceres, sed ut tractares, quomodo velles. In sinu alicujus esse, significat etiam in potestate esse.* Sic Venerandus Beza locutione illa *potestatem & imperium,* vult declarari, quem sequitur Celeberrimus Spanhemius *Par. III. Dub. Evang. cxxii. §. 6.*

V. Præter expectationem hanc interpretationem apud sagacissimum Abarbenelem deprehendi, *Commentario rarissimo in libros Samuelis, cujus novam editionem a Lipsiensibus avide expectamus,*

mus,

mus, quibus Orbis literatus gratias aget pro ista opera suscepta, in eruendo tanto e tenebris thesauro, quem Amstelodamenses Judæi semel aut bis tantum possident. Ita scribit Hebræorum Doctissimus ad 2 Sam. x i i. 8.

ואתנה לך את בית אדוניך וזה אחרי מות שאול שירש נכסיו כמו שנזכר למעלה והוא בית אדונו שזכר ואמרו ואת נשי אדוניך בחיך אין פירושו שהיו נשי שאול לדוד אבל אמר שנשיו הם ברשותו ללקחם אם ירצה ואין מי שימחה בידו כי הוא יכול עליו כפי הדין שאלמנות המלך מותרות למלך אחר ומלבד זה נתן בידו מלכות ישראל ויהודה שהוא העקר ומה שאמר ואם מעט ואוספה לך כהנה וכהנה דרשוהו חכמים ול במסכת סנהדרין על הנשים שיוסיף לו נשים כהם וכהם אבל פשט הכתוב יורה שאמרו על המלכות והממשלה רוצה לומר שנקל בעיני יהוה להוסיף ממלכתו כהנה וכהנה כי אין מעצור ליהוה לעשות ככל אשר ירצה הנה כל זה הוא הנמשל בעושר האיש שזכר ואחר זה ביאר הנמשל בלקיחת כבשת האיש הרש.

Quæ latine ita sonant: *Verbis illis, Dedi tibi domum Domini tui, significat, quod post mortem Saulis opes & facultates ejus hereditate acceperit, sicut supra memoratum est. Atque hac est domus Domini ejus, cujus mentionem facit. Quod autem addit, & uxores Domini tui in sinum tuum, id non ita explicari debet, quasi David habuerit Saulis uxores, sed sensus istius dicti est, quod ejus uxores sint in ejus potestate, ut eas accipere posset si vellet, nemine impediante manum ejus; siquidem potestatem in eas habebat, secundum jus, quo viduas ducere licebat alteri, sive succedenti Regi. Et insuper dedit in manum ejus regnum Israel & Juda, quod erat precipuum. Quod autem addit, Si parum id est, additurus fui tibi cahenna vecahenna, id Sapientes b. m. in Mafsechet Sanhedrin, de uxoribus, quas ei addiderit, sicut illas & illas, exponunt. Sed e literali textus sensu manifestum est, quod hoc dicat de regno & dominio, id est, quod facile sit coram Domino, addere regnum ejus, sicut illa & illa. Quia nemo est, qui Dominum impedire possit, ne faciat omne id, quod voluerit. Hoc assimilatum est per divitias viri & acceptionem compressæ uxoris viri pauperis.*

VI. Tria hic notamus in Abarbenele. Primum, quod phrasin illam, Deum Davidi in sinum dedisse uxores Saulis, de potestate & imperio exponat, secus, ac alii Hebræi. 2. quod, Regis viduam a Rege sequente duci posse, statuatur. Quæ & sententia est R. Iehudæ in Sanhedrin cap. 11. מלך נושא אלמנתו של מלך Rex regis viduam ducere rite potest, idque probat ex hoc loco. Sed Maymonides hil. Melach. c. 11. contrarium statuit: *Ea qua uxor est regis, alteri nunquam est ducenda. Quin nec Rex rite ducit viduam alterius Regis, seu*

seu divorzio ab eo ejectam. Ideoque R. Iehuda & hic Abarbenel intelligendi sunt, non de Saulis uxoribus, sed foeminis ex aula seu gynæceo. 3. Quod neget, numerum 18 uxoribus seu foeminarum fundatum esse illis verbis Dei ad Davidem, additurus fui כהנה וכהנה quo ipso confirmatur, quod Celeberr. Carpzovius, cui multum debet orbis literatus, in *Animadv. & Notis ad Schickardi Jus Regium Hebraeorum cap. 111. Th. 1x.* probat, consensum antiquitatis de 18 mulieribus vel uxoribus Regis, quem urgent Schickardus & Seldenus *lib. 1. Ux. Heb. cap. viii.* non esse universalem, cum sint, qui contradixerint. Quos inter hic Abarbenel. Illæ enim particulæ כהנה וכהנה sicut hæc & sicut hæc, significant hæc & alia, alia atque alia. Vide similem phrasin *Iud. xviii. 4.*

VII. Resp. 3. Quod ita vox קנה, quæ vertitur in *sinum tuum*, commode explicari possit de *imperio & potestate*, docent præcedentia verba ejusdem commatis: *Dedi tibi domum Domini tui* (h. e. servos, ancillas & facultates) & *uxores in sinum tuum*. Quæ etiam sententia est τῶν LXX. quando vertunt: καὶ ἔδωκά σοι τὸν οἶκον τῆς κυρίας σου καὶ τὰς γυναῖκας τῆς κυρίας σου ἐν τῷ κόλπῳ σου (sive εἰς τὸν κόλπον σου) *Et dedi tibi domum domini tui, & mulieres Domini tui in sinu tuo.* (vel *sinum tuum*) Quo sensu ergo domus & bona Saulis data sunt in sinum Davidis, eodem sensu & uxores traditæ sunt; quemadmodum ipsum Saulem tradidit in manum 1 Sam. xxiv. 11. quem tamen non licebat occidere. Frustra igitur excipit Arcuarus p. 137. naturam rerum, de quibus sermo est, perpendendam, mulierem viro aliter in sinum dari non posse, quam ad matrimonium & legitimum concubitum. Hic enim natura unius rei nempe domus, in sinum datæ una cum mulieribus, talis est, ut non possit esse conjugalis. Hic objici posset, commate præcedente 3. hujus xii. capituli libri posterioris Samuelis, Item Gen. xvi. 5. 1 Reg. 1. 2. Mich. vii. 5. & alibi, *cubare in sinu*, phrasin esse conjugalem? Resp. concedi posse, & hic conjugalem esse, si & hic verbum *cubandi* reperiretur, & non adderetur simul *domus in sinum*.

VIII. Resp. 4. Idem ex eo esse manifestum, quod Davidi prohibitæ fuerint veræ uxores Saulis, per leges de incestu Levit. xviii. 8. 15. 17. quia David gener erat Saulis, ducta in uxorem filia ejus Michal, cujus consanguinei eodem gradu junguntur marito, quo conjuncti sunt uxori. Ita docet Maymonides in *Tractatu de Connubiis Cap. 1v. §. 12.* *Si quis ex incestis aliquam sibi dicarit, infecta res*

Hh

esto:

esto: neque enim dicationi locus est in incestis. Cap. IX. §. 1. Si quis mulieres sibi dicasset, quas ob incestum simul ducere vetitum est, nulla sit dicationo. Itaque matrem & filiam, aut sorores duas una si quis dicarit, harum neutra dicata fuerit. Contra istam legem Levit. XVI II. 8. peccavit ante legem Ruben Gen. XXXV. 22. XLIX. 4. & pessimo Achitophelis consilio Absalom post legem latam 2. Sam. XVI. 20-23.

IX. Resp. 5. Ad usum conjugalem, mulieres hasce non esse adhibitas a Davide, inde constat, quod inter uxores ejus, quarum catalogus exhibetur 1. Paral. III. 1. seq. illæ non inveniuntur, cum tamen ejus conjugia diligenter sint annotata, & filii ex iis prognati in libris Samuelis atque Chronicorum ordine recensiti, tam quos Hebrone, quam quos Hierosolymis, ex diversis uxoribus & concubinis suscepit. Quorum ideo procul dubio tam diligenter sacri scriptores meminerunt, quod promissio de Messia, ex ipsiusmet femine nascituro, facta sit 2. Sam. VII.

X. Resp. 6. Deut. XVII. 17. Regi interdicta est uxorum, sive mulierum, multiplicatio, ergo hic a Deo præcepta censerit nequit. Supra enim vidimus ex 2. Sam. V. 13. quod David tot uxores jam habuerit, quot Regi ducere licitum non erat, quomodo ergo hinc omnes Saulis uxores & fœminas adijcere, pluresque promittere Deus potuit?

XI. Nunc respondendum ad objectiones adversariorum. *Quodcumque Deus cum munus allegat, non est peccatum; seu, quod in beneficium dedit, id approbavit.* Resp. Non valere consequentiam. *Dedit Deus, id est, toleravit, permisit, non probavit moraliter.* enim tolerantiam, permissionem & ordinationem notat Gen. XX. 6. XXX. 2. XXXI. 7. Exod. III. 19. X. 25. XII. 23. Num. XXI. 23. Judic. XI. 9. 1. Sam. XVIII. 2. 1. Reg. XX. 23. Psal. XVI. 10. LXVI. 9. 2. Chron. XVI. 1. Ies. XLII. 6. XLIX. 8. Et in hoc ipso capite 2. Sam. XII. commate II. *Sic ait Dominus, ecce ego suscitaturus sum contra te malum e domo tua, & accipiens uxores tuas ante oculos tuos ונתתי לך נשים דאבוך ונתתי לך נשים דאבוך dabo proximo tuo, qui cubabit cum uxoribus tuis coram isto sole* Non putem quemquam eorum, qui polygamix patrocinantur, credere, Deum in Absolomo illud factum approbasse, etsi ei dederit, i. e. arbitrio ipsius permiserit, ut incestum committeret cum patris uxoribus, quod cedebat Davidi in poenam. Deus misit Josephum in Ægyptum, ut multus populus in vita conservaretur, & ipse pater fratresque Josephi, neque tamen ideo minus peccarunt fratres fratrem

trem vendentes Gen. L. 15-21. Dedit Deus mandata Assyrio, ut prædaretur prædam, quo castigaretur populus Dei, potestate vero abutens a Deo non approbatur, sed punitur Jesa. x. 6. seq.

XII. Excipit Daph. Arcuarius p. 137. *Primo* ad phrasin, *dedi in sinum tuum i. e. potestatem tuam*, ex scopo & circumstantiis textus liquere, Davidi has in sinum, vel potestatem datas, vetitas non fuisse. Quia Deus ipsi exprobraverit, quod uxore alterius viri ad libidinem abusus fuerit, atque ex eo istius peccati gravitatem demonstraverit, quod non opus habuerit illa maritata, utpote cui Saulis uxores datæ erant. Idem etiam ex parabola constare, docet. Per *divitem* enim intelligi Davidis cupiditates, per *multas oves*, multas ejus uxores, quemadmodum per *unam ovem* una uxor Chittæi fuerit repræsentata com. 9. *Secundo* ad difficultatem, quæ nascitur ex incestu Levit. XVIII. respondet, solam matrem Michol vetitam fuisse, reliquas non item; Iosephum enim testari, legitimas fuisse, quas legitimo modo duxerit. *Tertio* concedi posse, dicit, Davidem Saulis uxores nec duxisse, nec ducere potuisse, fœminas reliquas duntaxat intelligendas esse, argumentum tamen pro polygamia procedere, quia diserte dicat Deus, se dedisse Saulis mulieres in sinum ejus.

XIII. Hic varia proponuntur ab Arcuario, quibus paulisper inhærendum. Intricata enim nonnulla esse, dissimulare nolo, etsi, quomocunque explicentur, nullum in iis præsidium pro polygamia. Notari igitur velim 1. omnibus diligenter expensis, non videri omnes uxores Saulis hic esse intelligendas, utut, si id necessario ex textu colligi posset, inde non sequeretur, incestum a Deo approbatum, quemadmodum demonstratum ivi Thesibus 111-VII. & XI. Quia vox נשים *fœminas* quaslibet in aula, atque ita gynæceum Saulis significare potest. אשה *ischah* enim *uxorem*, sed נשה *na-schah* *fœminam* promiscue denotat. Ita etiam Hebræi dictum illud Rabbi Jehudæ tir. *Sanhed. cap. 11. Rex Regis viduam ducere rite potest. Nam & Saulis viduam duxit David* (ex 2 Sam. XI. 8.) interpretantur, ut non Saulis uxores ibi designentur, sed, ut ajunt in *Gemara fol. 19. 2. הרהאות לו נשים הראיות לו* *fœmine* (ex aula) *quæ nuptiis Davidis idoneæ fuere; & Glossa adjecta הרהאות לו נשים הראיות לו אבל נשים של שאול לא* *i. e. quæ nuptiis idoneæ & legitime erant, non autem uxores Saulis.* Quod Moses Mikotzi *præcept. Affir. 116.* confirmat.

XIV. Quin addo, etsi Deus generaliter sicut domum & omnes

facultates, pariter omnes uxores & foeminas intellexerit Davidi datas, ex illis tamen non nisi licitam & legitimam a Davide eligi potuisse. Hoc igitur Deus dicere voluisse videtur: Si uxorem superinducere animum induxisti, accepisses potius aliquam ex foeminis a Saule relictis, quas ex ejus aula & gynæceo tibi in sinum & potestatem dedi, sed in eo graviter & enormiter peccasti, quod contempto omni humano simulatque divino jure, (ut cum Iosepho loquar) alterius viri viventis uxorem duxeris, quod solum ipse capitali poena dignum pronunciaisti, adulterio commisso, & marito interfecto, hostique prodito.

XV. 2. Parabolas non vexandas, nec in omnibus comparandas esse, sed ad scopum suum referendas, nec eandem omnino rationem dari *μετέστροφως & ἀποδόστροφως*, sed similem tantum in illis, in quibus instituitur comparatio, eruditissime pro more jamdum ostendit Cl. Spanhemius *P. III. Dub. Ev. cxxii. §. 6.* Verum est, oves multas Davidis uxores multas innuere, id autem Deus non probat, sed narrat in parabola. 3. Alia licet sit ratio uxoris Saulis Michol, matris Davidis, quam nonnulli, tum jam mortuam fuisse, credunt, & aliarum uxorum ejus, non magis tamen licuit Davidi novercas uxoris suæ ducere, quam socrum suam. P. Martyr, *hunc ego locum semper miratus sum*, inquit. *Nam consanguinei uxoris eodem gradu junguntur viro, quo uxori. Quare si non licet ducere uxorem patris demortui, quomodo licebit soceri? Si socrum ducere non licet, ergo nec uxorem soceri. Idem sunt gradus, eademque distantia.* Explicat autem de potestate Davidis, & de iis, quæ sub potestate Saulis.

XVI. Iosephi testimonium in iis, quæ ipse non vidit, & audivit suo tempore quæ gesta, quibusque interfuit, non majoris ponderis est, quam aliorum veterum Rabbiorum & Talmudistarum, qui hæc vario modo de Davide interpretantur. Neque Iosephus *Antiquit. lib. VII. cap. VII.* aliud dicit, quam quod Deus sua benignitate Davidi dederit *γυναίκας, αἷς δικαίως καὶ νομίμως ἡγάγετο* mulieres, quas justo & legitimo modo duxerit. Qualis erat Michal Saulis filia, eaque ipsi erepta, alia. Adde, quod isto tempore, in foro civili, pro justis & legitimis nuptiis haberentur, si plures, non per adulterium, quod Iosepho injustum & illegitimum est, sed sine aliorum injuria, ducerentur. 4. Quidam intelligunt per uxores datas in sinum Davidi, filias Saulis, ut uxores ex ejus familia.

familia. In quam sententiam & Arabs propendet: *In matrimonium collocavi te cum filiabus Domini, dedi tibi uxores Dominorum tuorum; denique imperium dedi tibi in filias Israel & filias Jude.* Cui opinioni ego non subscribo. Quia filia Saulis Davidi jam erat data, antequam ei data domus Saulis. 5. Ex dictis liquet, satis refutatam esse ultimam objectionem Arcuarii, si non uxores, fœminas tamen Saulis Davidi in sinum datas, atque ita polygiam approbatam. Vide sis Thesin præcedentem XIV.

XVII. Tandem infelicem exitum nuptiarum Davidis nobis exhibent sacræ literæ. Quantam enim crucem expertus est in suis filiis? Amnon primogenitus Thamarem sororem suam vi stupravit. Hic postea invitatus ab Absolomo occisus est. Absolom, seditione concitata, patris uxores, suas novercas, in propatulo contupravit, patremque e regno suo expulit. Adonias ad regnum aspirans interficitur. Quibus exemplis cavere jubentur parentes, ne prohibitis nuptiis pœnas sibi accersant.

CAPUT X.

Nec denique Salomonis, Rehabeami, Achabi, Abia, Joasi, Ahasveri, Belschazaris, (& Herodis filii Antipatri,) exempla polygiam probant.

Solidiora non sunt, sed infirmiora, quæ a Salomone filio Davidis, cæterisque regibus petuntur polygiam stabilendæ, argumenta. De Salomone, quia in excessu peccavit, nihil aliud adfert Theophilus Aleth. *Thesi LXXVIII.* nisi quod, *uti sapientia, potentia, & divitiis abundavit, ita & uxoribus multis gaudere voluerit, adeo ut numerum divinum, millenarium nempe, affectarit, & illud præceptum Deut. XVII. de polygiam excessiva violaret.* Ath. Vincentius autem eum excusans, tres illas leges fundamentales Deut. XVII. eum violasse, negat. De excessu ejus in polygiam dubitat. Deum ipsum non excessivam polygiam, sed tantum seductionem & sequelam uxorum exterarum & idololatricarum taxare, & non nimium excessum auri, equorum & uxorum, sed excessus abusum prohibere, contendit.

II. Resp. Quod Ath. Vincentius, Salomonem non damnatum, sed, post actam pœnitentiam, salvatum esse, variis probat argumentis, exosculamur in ipso, idemque contra veteres, Tertulianum,

lianum, Cyprianum, Augustinum, Chrysostomum, Theodorum, Tostatum, Lyranum, & alios strenue defendimus, cum fuerit Christi typus, & scriptor Canonicus, de cuius respicientia nos dubitare non sinit Ecclesiastes, (in quo confessio omnium vanitatum,) promissio Dei 2. Sam. vii. 13. 14. 15. & loca 1. Reg. xi. 43. 2. Paral. ii. 17. Prov. xxiv. 32. Sed quod eum excuset, atque a peccato absolvat, ratione excessus in mulieribus, & polygamiae, nullo modo admitti potest. Ingenue magis Theophilus fatetur, Salomonem illud praecipuum Deut. xvii. violasse, quomodocunque explicetur, nisi nusquam propterea expresse legatur reprehensus.

III. Nam peccavit in eo, quod amaverit uxores alienigenas, פרוה נח נח cum filia Pharaonis, vel idque praeter filiam Pharaonis, uti vertunt Tremellius & Junius, Castalio, Belgae, Angli, 1. Reg. xi. i. q. d. uxori suae legitimae alias multas superinduxit, quemadmodum haec particula נח infra accipitur com. 25. Digna sunt memoratu, verba Grotii polygamiae, V. T. alias faventis, ad 1. Reg. xi. i. ubi duplex, inquit, crimen: primo, quod multas, ingenti numero, barbarico more, contra interdictum Deut. xvii. 17. Deinde quod Sidonias, id est Cananaeas & Hethaeas, contra interdictum Deut. vii. 3. Hic fons maximorum malorum fuit Salomonis posteris, populoque Hebraeo, sapienter praevius Mose.

IV. Sunt quidem, qui, Salomonem sex duntaxat habuisse uxores, colligant ex verbis com. i. postea rex Salomo adamavit mulieres alienigenas multas, idque praeter filiam Pharaonis, Moabitidas, Hammonitidas, Edomaeas, Tzidonias, & Chitaeas, ut 700 & 300 de gynaeceo sint intelligendae. Ast ibi recensentur quinque diversae nationes, e quibus ipse multas uxores accepit, nec 300 פרוה נח mulieres in genere, sed concubinas notat. Accedit, quod mulieres illas non tantum aluisse, sed & vehementer amasse insdemque amore adhaesisse dicatur com. i. 2. Etsi singulis פרוה נח (de qua 1. Cor. vii. 3.) praestare non potuerit, in uxores tamen adsevit, contra aequum & supra vires, easque semel cognitas, referente Abarbenete Comment. ad hunc locum, e vestigio subduxit & secluserit, ut nemo ipsas in posterum attingeret, omnibus diebus vita ipsarum. Addit paullo post, filiorum & liberorum Scripturam ideo nullam (exoepto Rehabeamo, Regni successore, qui tamen & ipse malum

malum fecerit in oculis Domini) fecisse mentionem ; quod illi omnes degeneres essent , tanti patris dissimiles prorsus filii.

V. Ex quibus liquet , peccasse Salomonem contra Dei ordinationem Deut. xvii. 17. sensu etiam Rabbinorum , qui regi 18 permittunt. *Maymon. H. Melach. cap. 111. לא ירבה לו נשים כפי השמועה* למרו שהוא לוקח ער יח נשים בין הנשים בין הפי' לנשים הכל יח ואם דוסף אחת ובעלה לוקח *Quod dicitur , non multiplicet sibi (rex) uxores , juxta oralem traditionem exponunt , licuisse tamen Regi accipere sibi 18. sive uxores , sive concubinas , ut omnes sint 18. Quod si vel unicam illis adderet sibi matrimonio jungendam , flagellationis reus est. Idem testatur Mosche Mikotzi , precepto negat. 222. Supra modum igitur contra hunc numerum a Rabbinis determinatum , peccasse Salomonem , & legum septem perrupisse videmus. Addit Maymonides , quod rex non debeat esse immersus uxoria rei , aut quamvis habeat unicam tantum , non tamen indefinenter cum ea reperiri debeat velut stulti Prov. xxxi. i. Quod indicatur in Sohar ad Gen. col. 96. Septem reges mali fuerunt inter Israelitas , & totidem boni , quos inter Salomo medio loco constitit , ut nec inter bonos numeretur , nec inter malos. Inde in Pirke abhoth cap. i. Iose fil. Iochanan testatur , dixisse Sapientes ; omne tempus , quo homo multiplicat colloquium cum femina , multiplicat sibi ipsi malum , & impeditur a sermonibus legis , & tandem descendit in gehennam.*

VI. Propter hæc varia scelera, Salomo expertus est judicia divina, dum a variis hostibus circa regni sui finem vexatus & regnum tandem laceratum, deformatum, partimque in alium translatum est. Nec defunt Interpretes, qui causam rebellionis fuisse censent, quod Salomo voraginem Millo monti Zion subjectam, publicam Hierololymis aream, in qua populus convenire, & tempus sacrificii commode exspectare poterat, eripuerit usibus publicis, & in uxoris suæ Ægyptiæ privatas delitias converterit, murmurante Ieroboamo cum populo. Addunt, præfectum huic operi & oneri, & tributo Iosephi fuisse Ieroboamum, ad quem proinde querelæ populi de tributis, & vestigalibus nimis, quæ Rex uxorius nimis, res muliebres potius, quam publicas curans, imponebat, aut imponi patiebatur, ob fastum reginarum, delatæ fuerint. Unde ille ex communi dolore concepta indignatione, contra Salomonem aliquid meditatus. Ad septingentas enim reginas & 300 concubinas ornandas, & magnifice alendas, immensis opibus erat opus; unde tributis subditi exhausti. Hi sunt fructus polygamiae.

VII. Sub-

VII. Subjungit Th. Aletheus cum Ath. Vincentio Thesi LXXIX. exemplum *Rehabeami* 2 Paral. xi. 18. f. qui habuit *uxores octodecim & 30 concubinas*, juxta Athanasium 60. Scilicet in textu Hebræo fit mentio 60, sed in Iosepho contra fidem originis Hebrææ, Græcæque versionis, tantum 30. Ideoque nec tanti ponderis est, quod idem Iosephus testetur, habuisse Rehabeamum *τὰς μὲν νόμιμα συνεικόσας αὐτῷ γυναῖκας ὡκτοκαίδεκα lege sibi conjunctas*, seu *legitimas uxores octodecim*. Quod facti, non juris est. Quia illa Talmudicorum lex est, infirmo nitens fundamento, a sanioribus, ut supra visum est, destructo, ut *legitima* vocari nequeant. Merito Grotius ad hunc locum: *Modum excessit, præscriptum Deut. xvii. 17.* Quia non bigamus, sed magnus polygamus fuit. Peccavit insuper Rehabeam, quod filii quoque uxorum multitudinem procuravit. Neque satis prudenter eum res suas instituisse, liquet 1 Reg. xii. Deo non dante prudentiam, com. 15.

VIII. Sequitur exemplum *Abie* 2. Par. xiii. 21. Patris sui Rehabeami impuros mores imitantis, *quatuordecim sibi uxores accipientis, & 22 filios, ac sedecim filias gignentis*. Quos non intra triennium, quo regnavit, sed etiam antequam regnare coepit, suscepisse censendus est, quando plures uxores duxit, & postea alias superinduxit. Eum tamen hoc in loco ut optimum regem delineari, scribit Ath. Vincentius p. 464. contra aperta verba S. Scripturæ 1. Reg. xv. 3. *Ambulavit in omnibus peccatis patris sui, que fecerat ante eum, nec fuit ejus cor perfectum cum Jehova Deo suo, sicut cor Davidis patris sui.* Verum quidem est, quod cum in magno discrimine versaretur, ad extremum invocaverit Deum magna fide, unde victoriam adeptus est, sed ante illam morum emendationem tot uxores accepit.

IX. Non melius & tutius exemplum, quod imitari liceat, proponit eadem Thesi LXXVIII. in *Achabo*, septuaginta filios habente 2. Reg. x. 1. 6. 7. neque tamen a propheta Elia ob polygamiam taxato. Non enim ex una uxore liberi nati sunt, sed ex multis, ut est verisimile. Etsi nonnulli non tantum filios, verum etiam nepotes ex filiis, i. e. ex Joramo, & aliis ejus fratribus, juxta Scripturæ consuetudinem, hoc censu intelligendos velint, quemadmodum Laban natos Jacobi appellavit suos filios. Sed quicquid hujus sit, id profecto constat, pessimum fuisse regum Achabum. Vide 1 Reg. xvi. 31-35. *Quia magis peccavit, quam omnes reges ante ipsum.*

tius Iojada Pontifex dedisse & conciliaſſe regi uxores duas, ex quibus liberos ſuſtulit, conſentiente Joſepho *lib. 1x. Antiq. Cap. vii.* An poſſit de duabus uxoribus ſucceſſive ductis exponi, quod nonnulli putant, in quos invehitur pro more Ath. Vincentius, anxie & curioſe hic non inquiram.

XII. Hoc autem in re dubia obſervari velim, Pontifices & Prophetas, qua homines, ab erroribus & peccatis immunes non fuiſſe, imo ſæpe actu & de facto peccaſſe, fatente ipſo Theophilo Alet. licet non ubique cum Aarone & Elia reprehenſi legantur. Erravit Samuel, cum veniens ad Iſai, vidensque primogenitum ac pulchrum Eliabum, putaret, illum eſſe quem Deus regno Iſraelis præeſſe vellet *1. Sam. xvi. 6.* Errarunt duo inſignes prophetæ David & Nathan *2. Sam. vii. 1. ſeq.* cum hic illi Domum Domino ædificaturo mox annueret, & temere, inconſulto Domino, non ut propheta inſtinctu divino loquens, ſed humano more ſententiam pronunciaret, non addendo, quantum ego adhuc ſcio, aut video. Rex Zedekia inſtruit Ieremiam, quid principibus, in privatum ejus colloquium cum rege, inquirentibus, & ad necem poſtulantibus, debeat reſpondere *Ier. xxxviii. 25. 26.* nempe ſe deprecatum coram rege, ut non ſineret ſe redire in domum Ionathanis, ad moriendum ibi. Quod fecit Ieremias, humani hic aliquid paſſus, quia regi obſequeretur licet, fictum hoc erat argumentum, & mendacium a rege conceptum uſurpavit, ſui expediendi gratia, ſiquidem nunc talem deprecationem non inſtituerat, ſed olim, *cap. xxxvii. 20.* Abraham & Iſaac uxores ſuas dixerunt ſorores. David ſimulavit legationem Saulis apud Abimelechum, & inſaniam apud Achis. Adeoque etiam ſancti, etiam prophetæ, etiam pontifices non ſunt ἀναμάρτητοι, & falli poſſunt, ubi niti volunt humana ratione.

XIII. Pontifex quidem commendatur, quod Regem docuerit, ſuaque auctoritate & prudentia in officio continuerit, ſed ob hoc factum non laudatur. Et rex Ioas feciſſe quidem dicitur, *quod rectum videtur in oculis Domini; omnibus diebus Jehoadah ſacerdotis. 2. Par. xxiv. 2. 2. Reg. xii. 2.* Sed eidem commendationi mox ſubnectitur limitatio *com. 3. veruntamen excelsa non ſunt amota: adhuc populus ſacrificabant & adolebant in excelsis.* Rectum ergo fecit, ſed non ubique & in omnibus. Conſuetudines enim in veteratæ difficili negotio ex hominum mentibus & moribus delentur, quam
ex cor-

ex corporibus inveterati morbi. Cum igitur hæc consuetudo invaluisse præcipue inter reges, ut plures uxores ducerent, de qua Josephus *Antiq. lib. xvii. Cap. 1.* (ubi etiam refert, *Herodem Antipatri filium eodem tempore novem uxores habuisse,*) coacti procul dubio sunt aliquando sacerdotes & prophetæ proprio iudicio cedere, ut eam sequerentur. Adde, quod *sacerdotes, ex quorum ore lex requiritur, recedant aliquando ab illa via, facientes, ut impingant multi in legem.* Quæ conjunguntur Mal. 11. 7. 8. Ipsos Sacerdotes in matrimonii negotio peccasse, cum Malachia comprobatur Esra cap. x.

XIV. Quæ omnia docent exempla, quid facti fuerit inter Judæos, non quid juris divini; quid Deus tunc dissimulando toleraverit & permiserit, non quid præceperit, vel approbaverit; quid regibus in usu fuerit, quorum factum veniam potius, quam imitationem meretur, non quid eis a Deo fuerit in lege præscriptum. Ahasveri & Balthasaris exempla Esth. 11. 3. seq. Dan. v. 2. 3. 23. in Scriptura quidem commemorantur, pertinent tamen ad Sectionis nostræ 11. Caput 1v. Ubi de polygamia gentilium egimus, ad quorum morem nobis non est vivendum. Estheræ autem matrimonium, cum rege Ahasvero initum esse videtur singulari providentia Dei, in gentis Iudaicæ commodum hoc dirigentis.

C A P U T X I.

An ex Prophetis locus Esa. 1v. 1. pro polygamia, recte allegetur?

CONcludit Theophilus Aletheus *Thesi LXXIX.* quod, sicut in principio prophetorum librorum eximium nobis pro polygamia suppeditatum argumentum Jesa. 111. 18. (five 1v. 1.) ita in medio & fine illorum etiam nonnulla sint, quæ ad illustrandam hanc materiam facere possint. In medio occurrere, dicit, Danielis Caput v. 2. 3. collat. cum Est. 11. 7. & Cant. vi. 1. Quæ supra a nobis examinata sunt. Restat ergo locus Jesa. 111. 18. (1v. 1.) & Malach. 11. 14. 15.

II. Ita vaticinatur Iesaias Cap. 111. 18. והחזיקו שבע נשים באיש אחד ביום ההוא לאמר לחמנו נאכל ושמלתנו נלבש רק יקרא שמך עלינו אסף חרפתנו
Apprehendent septem mulieres virum unum, tempore illo, dicendo, cibum nostrum comedemus, & vestimentum nostrum induemus; tantum-

modo vocemur de nomine tuo, aufer probrum nostrum. Quibus verbis, ut ex præcedentibus liquet, iudicium Dei, & bellicam calamitatem, miserimamque ludæorum conditionem comminatur, tempore excidii Hierosolymitani, & ruinae Judæ ac Hierosolymorum, tantamque innuit virorum paucitatem, ut mulieres plures ambituræ essent unum virum, quo tutelam ejus consequerentur. Quando dicitur שבע septem, non denotatur certus & fixus numerus, inquit R. Salomo ben Melech in *Micblal* ad hunc locum, sed pro more *Scripturae* septem commemorantur, ad numerum multum significandum, quia omnes dies mundi sunt septem; sicut etiam *Levit.* xxvi. 21. *Prov.* xxiv. 16. *Zach.* iiii. 9. vox illa sumitur. Ergo שבע נשים לומר רובה רבוו septem mulieres sunt multa (vel plures) mulieres.

III. Abarbenel *Commentario* ad hunc locum *Jesaiæ* docet, tantam fore hominum stragem & ruinam in bello, ut multa mulieres residua maneat vidua, maritis suis privata, adeo ut apprehendant septem, id est, multa mulieres (nam numerus septenarius multitudinem significat) virum unum, dicendo panem nostrum comedemus &c. id est, אין אנונו ולא עונה שאר לא כסוח ולא עונה nos a te neque postulabimus alimentum, neque vestimentum, neque tempus statum, quemadmodum maritus ex lege (*Exod.* xxi. 10.) obligatus est hæc dare uxori suæ. Nos enim ab illis te excusamus, neque illis opus habemus, sed ut solummodo nomen tuum super nos vocetur. Tolle probrum nostrum, quia femina, qua non est maritata, sedet in probro, & communi vel publico, nec ullus est, qui ei auxilium præstet. Hic observent nostri polygamie defensores, hæc mulieres non petere matrimonium, interprete Abarbenele, cum tria illa præcipua, quæ ubique Hebræi tanquam necessarium requisitum exigunt a marito, non expectent ab ipso. *Maymonides de Connubiis* Cap. xii. §. 1. 2. Qui ducit uxorem, inquit, is huic promittat res decem, ex quibus tria ista lege sancita sunt, curatio corporis, vestitus, & statum tempus. Curatio corporis, hoc est, ejus alimentum: vestitus est, quod nomen ipsum declarat: statum vero tempus, ut consuetudine communi cum ea se conjungat: reliqua septem auctoritate Sapientum instituta. Sed quærunt tantum auxilium, tutelam, præsidium & protectionem.

IV. Addit Abarbenel, nonnullos hoc vaticinium referre ad tempora *Nebucadnezaris*, se vero non dubitare, secundum literalem sensum, quin hæc omnia impleta sint tempore *Achasi*, cum contra eum bella gessit rex *Syria*, & *Pekachi* filii *Remalja* regis *Israelis*; de hoc excidio & captivita-

privitate loqui, vult, prophetam commate 16. & seqq. Pekah enim interfecit ex Judæis centies vicies mille die uno, omnes robustos, & in captivitatem duxit Samariam ducenta millia mulierum, puerorum & puellarum, cum magna præda, qui captivi tamen ad hortationem prophetæ Obed dimissi fuerunt. Vide sis 2 Reg. xvi. 2 Paral. xxv 111. Alii vero hæc judicia ad tempora excidii per Romanos referunt. Extendi possunt ad omnia illa tempora Achasi, & sequentia, quibus omnia hæc mala perpeffi sunt Judæi, usque ad plenum refectionis tempus, quando εφθασε ἐπ' αὐτὰς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος. 1 Theff. 11. 16.

V. Sermo igitur est de miseria & calamitate istorum temporum, de paucitate virorum, & fœminarum opprobrio, duraque & inusitata conditione, inhonesto plane modo, & ordine inverso maritum petentium, a quarum auctoritate viri antea pendebant, Cap. 111. 12. 16. seqq. Quamvis autem de vero matrimonio explicetur, referente ibidem Abarbenele, quod מפרשי הנצרים פירשו שהנשים יחזיקו באיש אחר כדי להוליד ממנו בנים ושעל לה אמר אסוף חרפתנו כי חרפת האשה היא היותה עקרה. *Christiani Interpretes verba illa, mulieres virum unum apprehensuras, explicent, ut ex eo filii procrearentur, & quod ideo dicat, aufer probrum nostrum: nam probrum mulieris est sterilitas.* Hoc tamen tantum narratur, plures fœminas unum virum ambituras, non vero additur, eum esse accepturas. Adde, quod Celeber. Prophetiarum *Interpres* Coccejus ad hunc locum suppediat: *Judæis videbatur, polygamiam licitam esse. Huc potuit spectare propheta. Sed & citra polygamiam illa impleri potuerunt, preparatione & voto plurium fœminarum, ut peterentur ab uno viro. Nam Romana leges non permisissent Judæis plures uxores habere. Constat tamen, quod dum sub Romanis pluribus usi sint.*

VI. Nec infrequens & insolitum est prophetis, allegoricis & obscuris verbis aliquid proponere & exaggerare, quod reipsa non impletur, licet morale per allegoriam & ænigma indicatum certissime impleatur. Denique non male responderunt antipolygami ab Ath. Vincentio citati, totam rem esse facti, non juris; non fecus ac Deut. xxvi 111. ob antegressa peccata tanta fames dicitur exoritura, ut qui paulo prius delicatissimi fuerat stomachi, suorum liberorum cadavera sit absumenturus, mulierque, secundinas suas, urgente fame, sit voratura. Quare non magis ex isto loco sequi, licitas esse plures uxores, quam ex hoc, secundinas & humana edere cadavera, quippe uterque docent, quid futurum, non

quid justum & æquum sit. Ad quæ Ath. Vincentius præter nugas nil reposuit, illa scilicet esse illicita, *polygamiam vero justam & æquam, juri nature & divino congruam, & cætera*; item *ad esum carniū homines non nisi summa urgente necessitate devenire*. Cum hic, nisi cæcus sit, eandem videat necessitatem, viris interfectis.

CAPUT XII.

Malachie II. 13. 14. 15. 16. polygamia reprehenditur, monogamia vero commendatur.

TAndem expendendus est locus ultimus Veteris Instrumenti, quem suppeditat Prophetarum, qui Israeli perpetuam regulam fidei, legem Mosis commendat, ultimus Malachias capite II. 13. 14. 15. 16. ואה שנית תעשו ככות דמעה את מזבח יהוה בני ואנקה מאין עוד פנות אל המנחה ולקחת רצון מירכם: ואמרתם על מה על כי יהוה העיד בינך ובין אשת נעורין אשר אתה בגרחה בה והיא חברתך ואשת בריתך: ולא אחר עשה ושאר רוח לו ומה האחד מבקש זרע אלהים ונשמרתם ברוחכם וכאשת נעורין אל יבגר: כי שנא שלח אמר יהוה אלהי ישראל וכסה חמס על לבושו אמר יהוה: *Et hoc secundum facitis; operiendo lacrymis altare Domini, fletu & suspirio, adeo ut non amplius respiciat (Deus) ad munus; & benevolentia ejus recipiat oblationem e manu vestra. Dicitis autem, propter quid? propterea quod Dominus testatus est inter te & inter uxorem juventutis tue, contra quam tu perfide agis, quum illa sit socia tua, & uxor fœderata tua. Et non unus fecit, cum ipsi superesset Spiritus. Et quid unus ille? quarebat semen Dei; ideo cavete spiritui vestro, & erga uxorem juventutis tue ne perfide (quisquam) agito. Quum oderit Deus dimittere, dixit Dominus Deus Israelis, & tegat injuriam vestimento suo, dixit Dominus Zebaoth. Quare cavete spiritui vestro, ne perfide agatis.*

II. Theophilus Aletheus *Thesi LXXX.* hunc locum non de polygamia, sed de repudio, Deo displicente, agere existimat. Addit Athanasius discordiam anti-polygamorum, quod nonnulli de Abrahamo, alii de Adamo hæc verba capiant; atque iterum alii polygamie prohibitionem hinc exsculpant, alii tantum divortii. Antiquos Patres & commentatores in hunc locum, Bibliaque Ernestina, nullam polygamie, sed tantum repudii hic interdicti mentionem facere. Daphnæus Arcuarius integro capite p. 121-126. hæc verba exponens, totus in eo est, ut argumenta, quæ
contra

contra polygamiam ex iis petuntur, enervet, cujus rationes postea examinabo.

III. Est, fateor cum Doctissimo de Dieu, difficilis versus 15. & divortium sententiarum tam inter Judæos, quam Christianos Interpretes, circa subjectum, de quo propheta; id autem non præjudicat eorum opinioni, qui ex hoc loco argumentum petunt contra polygamiam. Ludovicus de Dieu tres adfert sententias, quarum ille mediam adoptat. 1. אחד *Unus* Deus est, estque is, cui vere excellentia spiritus competit, imo talis abundantia, ut semper ipsi adhuc *שאר* *reliquum* sit. Is id fecit, quod in fine vers. 13. dixerat, quod uxor sit socia viro ipsique confœderata. Quid autem in eo spectat? quærit semen Dei, divinum semen, cujus ipse author ac pater dici queat. Confert loca, ubi Deus אחד *unus* appellatur. Deut. vi. 4. unde Assyriorum Deus *Adad*, *Macrob. l. 1. Saturn. c. 23.* & *Jes. LXVI. 17.* & *Malach. 11. 10. 2.* interpretatio, אחד אחד per Maccaph conjuncta, posse & sensu conjungi, ut sit *non unus*, i. e. *nullus*. quo sensu sic vertit: *Et nullus id facit, cui reliquia spiritus sunt. & quid quisquam id faceret quærens semen Dei? cavete ergo &c.* אחד אחד *unus* aliquis, indefinite sicut & *Gen. XIX. 8. & XLII. 27.* Ut sensus sit; Tu perfide agis in uxorem, quæ tibi socia est, tibi que fœderata. hoc nemo facit, qui vel tantillum Spiritus Dei reliquum habet. & quæso, quomodo quisquam id faceret, qui quærit semen Dei? si id quæritis, cavete ergo &c. 3. interpretationem addit: *Nam non unum fecit, estque ei abundantia Spiritus. & quid unum fecisset, quærens semen Dei? cavete ergo &c.* Sensus est, voluit Deus fœminam esse viro sociam & confœderatam: non enim unum fecit hominem, non solum marem condidit, sed & fœminam, idque sapientissime, quum sit ei abundantia spiritus. & quid unum condidisset, quum quæreret semen Dei, quod non nisi ex conjugio nasci potuit? Itaque cavete &c.

IV. Adhuc alias interpretationes adferunt Doctores Hebræi, quas recensere non piget, ut in re dubia quisque eligat convenientissimam. R. Abendana ad *Michlal* R. Sal. ben Melech, & Abarbenel eorum referunt sententiam, qui Israelitas prophetis, propter alienigenas uxores reprehendentibus, reposuisse putant; *omnes nos filii primi Adami, filii unius patris sumus, ideoque non est uxor ulla alienigena, hoc significari, verbis illis, annon autem unum fecit? nunquid Deus S. & B. in principio unum hominem fecit in mundo, ושאר רוח לו i. e. reliquos spiri-*

tus a lumbis istius primi Adami egredientes (sive, originem suam ducentes,) respondisse autem prophetam, *An vos equabitis vestrum negotium & facinus cum Adamo primo, qui unus in mundo existens, non nisi semen Dei quaesivit, filios ad gloriam Dei, non ut libidini indulgeret.* Abarbenel novam explicationem adducit. Cum enim neque primus Adam, neque Abraham nominatus sit, textum istum hoc modo secundum literam exponi posse, putat. Et non unus fecit hoc, id est, hoc malum non perpetravit unus tantum e vobis, ut excipere vobis liceat; vir unus peccat, & in totum cœtum ira Dei provocatur. Non unus tantum profecto e vobis hoc facit, ut ceteris excellentia sit Spiritus, qui custodiant animam & spiritum suum ab hoc scelere purum, quo revertatur ad Deum, qui dedit eum. Quin si vel maxime unus duntaxat esset, interrogarem eum, quid quaesiverit ex tali conjugio? an ut liberi, ex illo matrimonio prognati futuri sint semen Dei? Hoc autem fieri nequit, cum mater sit filia Dei alieni. Cum igitur omnes vos hujus culpa rei sitis, non unus tantum; & animadvertatis, eum qui hic transgressus est, non posse procreare semen Dei, ideo oportet ut caveatis spiritui vestro &c.

V. Recentiore sententiam habet Abendana ad Michlal Jophi, quod scilicet Deus Israelem sibi ex omnibus populis elegerit in peculium, qui sint unus populus in terra, conservantes genus & prosapiam suam, & teste Bileamo (Num. xxiii. 13) populus, qui solus habitat &c qui non miscetur nec affinitatem contrahit cum gentibus, ideoque una sunt natio cultui divino addicta, regnum sacerdotale & gens sancta; nec decet ut semen sanctum & semen Dei confundatur cum filia Dei alieni; atque hæc est increpatio & disceptatio propheta, וְלֹא אֶחָד עִמָּךְ, quod per admirationem explicari debet, nunquid fecit Dominus Israelem unam gentem in terra? וְלֹא אֶחָד עִמָּךְ id est, dedit Israeli, qui est gens una, spiritum excellentem supra omnes nationes, & quod unus ille quarit, est semen Dei, semen benedictum a Deo, dum accipit uxorem ex filiabus Israelitarum, qui sunt semen Dei, filii Dei vivi, non filia Dei alieni, propterea cavete spiritui vestro &c.

VI. Aliam explicationem suggerit Doctissimus Criticus Lud. Cappellus in sua *Critica Sacra Lib. iv. cap. xviii. §. v. Malach. 2. versu 15. & ἡ ἑτέρα ἐποίησε* legendum procul dubio, καὶ ἡ ἄλλη ἐποίησε, nempe LXX pro אַחַת וְלֹא אֶחָד quod hodie legitur, legerunt אַחַת וְלֹא אֶחָד Resch loco Daleth & ἡ ἄλλη optimo sensu. Hoc enim vult propheta; Deus cum creavit Evam, eamque adduxit ad Adamum, ut illam ei sociaret, non aliam ei creavit, adduxit, & sociavit

fociavit conjugem, etiamsi id posset, & spiritus abundantia illi esset ad plures creandas. Cur autem aliam conjugem non ei creavit & adduxit, sed unam duntaxat? Nempe ut hoc hominem doceret, unam tantum (non plures simul) ei ducendam esse uxorem, eamque non esse repudiandam: sic enim fit per repudium, ne homo duas habeat simul uxores, illam nimirum, quam repudiavit, quæ prima est & legitima ejus uxor, quæque talis manet, non obstante repudio, deinde & illam, quam superinduxit, sed quæ illegitima est & adulterina: unde est quod Christus in Evangelio de repudio interrogatus a Phariseis, pronuntiet eum adulterum, qui repudiata prima uxore, aliam superinducit. Videtur ergo omnino hæc τῶν LXX lectio melior & convenientior hodierna, nisi interrogative legas illud אֶחָד וְאֵלֶּהָ & nonne unum fecit, idque accipias non de Adamo, sed de Eva, ut sensus sit, Annon unam duntaxat conjugem Adamo fecit, licet copia spiritus illi esset, quem pluribus (si voluisset) fœminis inspirare potuisset? Ita eodem redibit utraque lectio. Hæc Cappellus. LXX secutus est Arabs qui *آخر* alius habet loco אחד unus.

VII. Has omnes expositiones duras, coactas, violentas & incommodas esse, quisque prudens lector facile judicabit, ideoque illis refutandis brevitati studens non immorabor, neque id hujus est instituti. Restant autem duæ aliæ interpretationes Judæorum & Christianorum Interpretum, de Adamo, alio sensu, quam hætenus audivimus, & de Abrahamo; quarum unam eligere tutissimum erit, quam præponderare censëbimus. Hieronymus, Calvinus, Junius, Piscator, Danæus, Drusus, Sixtinus Amama, Camero, Coccejus, Heideggerus, Witzius Ægypt. 11. c. 6. §. 11. Tarnovius, Quistorpius, Cornelius a Lapide, alique Doctissimi Interpretes de Adamo hoc pacto exponunt: *Nonne unum fecit?* (Hieron. *nonne unus fecit utrumque*) & *reliquum Spiritus ei?* Subintellige unum par, unum unius cum una conjugium, duos carnem unam, nim. Adamum & Evam, in prima conjugii institutione. Quod si placuisset ipsi copulatio plurium uxorum, declarat perspicue, spiritum, quem in nares earum inspiraret, sibi non defuturum, nec vires defuisse, ut uni viro plures uxores produceret. *E. quid unum illud?* una caro duorum? *quarebat semen Dei*, h. e. imagine Dei præditum, quod Adamo non poterat provenire ex multis uxoribus, matrimonio copulatis, quia polygamia pugnat cum prima institutione,

tutione, rectitudine conjugii, & amore conjugali, & in ea est mœchatio. Atque ita versiones Belg. Angl. Gallica.

VIII. Hanc interpretationem admodum illustrat R. Salomon Jarchi, quem etiam Abarbenel & Abendana allegant, sed improbant ולא אחד עשה פירש רשי על אדם הראשון שאמר הנביא והלא הקדוש ברוך הוא אחד עשה רוצה לומר זוג אחד אדם וחיה ולא איש אחד בעל שתי נשים ושאר רוח לו ושאר רוחות בני אדם לו היו רוצה לומר לאדם הראשון כי כמנו יצאו ואם כן מה האחד שבוג מבקש למצוא עלילות (עון) לאשתו שהיא זרע אלקים מה הוא תובעה שמכזה אותה, Annon unum fecit? *id explicat Raschi de primo Adamo; nimirum prophetam dixisse, nonne Deus S. & Benedictus unum fecit, id est, unum par, Adamum & Evam, non vero virum unum, Duas uxores habentem? & reliquæ Spiritus ei, hoc est, & reliquorum hominum omnium Spiritus in eo (primo Adamo) erant, ex eo enim prodierunt. Quare igitur unus, qui est in conjugio, quærit occasiones (iniquitatis) contra uxorem suam, quæ est semen Dei? quare causas querit eam spernendæ & contemnendæ? Addit Jarchius, hanc esse expositionem Targum Jonathan, sed Jonathanem verba ista ita exponere, ומה אחד מבקש כי אם זרע אלהים, quid autem unus quærit nisi semen Dei? Eam expositionem quidem veram esse censet Jarchi, nisi vox האחד unus punctata foret cum accentu Sakeph, quem ille dictioni מבקש quærens apposuit, qui eam cum vocibus אחד מה quid unus, conjungit, cum tamen vocibus אלהים זרע semen Dei copulari deberet.*

IX. Tandem sequitur interpretatio R. D. Kimchii, qui verbum illum referens ad Abrahamum, hoc modo exponit: ולא אחד אחד עשה, אברהם שהיה אחד ואב לכל הנאים אחריו באמנתו לא עשה כמו שאדם עושים כי לא רדף אחר התאוה ולא בעל אפילו בשרה (R. Sal. ben Me-lech legit ובכשר לו) אלא כדי להשאיר זרע אלהים כמו שצוה האל יתברך להשאיר זרע אלהים כלומר שצוה אלהים יתברך להשאיר זרע כמו שאמר פרו ורבו ושאר רוח לו יתרון הרוח היה לו ולפיכך לא רדף אחר התאוה ולא בעל אלא למצות פריה ורביה At unus non fecit, *nimirum Abraham, qui fuit unus, & Pater omnium credentium, qui post ipsum venerunt, non fecit hoc, quod vos faciis, quia libidinem suam non explevit, neque Saram etiam alio sine duxit, quam ut relinqueret semen Dei, quemadmodum Deus Benedictus semen Dei relinquere jussit, dicendo Crescite & multiplicamini: id est, excellentia spiritus ei erat, ideoque non explevit libidinem, neque uxorem duxit nisi propter præceptum fructificationis & multiplicationis.* Subjungit Kimchius cum R. Sal. ben Melech interpretationem patris R. Josephi Kimchii: *Illæ sunt verba populi ad prophetam per modum admirationis ita loquentis: Annon Abraham pater noster,*

noster, qui fuit unus, ita fecit, quemadmodum nos facimus, qui relicta uxore sua in uxorem duxit Hagarem ancillam suam, quamvis ille excellenti fuerit spiritu & propheta. Ad qua verba ipsis respondit propheta; Quid autem unus ille? quærebat semen Dei, quasi diceret, quando in uxorem duxit Hagarem, non nisi semen Dei in hac actione quæsit, quia non habebat semen ex Sara uxore sua; ideo tamen non perfide egit in uxorem suam, quia ea volente & mandante id fecit. Vos autem custodite spiritum vestrum, ne quisquam vestrum perfide agat in uxorem suam, eam relinquendo, & filiam Dei alieni sibi copulando. Illud וְרוּחַ לֹא תִשָּׂא explicat de excellentia & dignitate, sicut Gen. XLIX. 3. excellentia dignitatis, & excellentia roboris. Prov. XII. 25. Excellentior est proximo suo justus. De Abrahamo etiam interpretantur Lutherus, Munsterus, Oecolampadius, Gualterus, Willius, Pagninus, Grotius, Castalio, Lucas & A. Oslander.

X. Ego omnibus expensis, existimo prophetam in hac pericopa digitum intendere in Adamum & Abrahamum, illum patrem quoad carnem, hunc quoad fidem simul; Subjectum autem אָחִי, de quo commate 15. esse Abrahamum, quod ex antecedentium & consequentium nexu, ex phrasi, & modis loquendi, collatione locorum parallelorum, cæterisque, quæ ad Scripturæ interpretationem requiri solent, mediis probari potest. In versu antecedente 10. mentio facta Abrahami *Patris nostri*, teste Calvino & Coccejo, qui tamen versum 15. de Adamo exponunt. Sequens versus 16. etiam commode refertur ad Abrahamum & historiam Abrahami, sive Deus dicatur ibi odio habere dimittentem, sive Abrahamus. Deinde Abraham אָחִי unus vocatur Jesa. LI. 2. Hebr. XI. 15. quia ab ipso omnes Israelitæ, ut ab unica stirpe, propagati sunt. Quemadmodum etiam Chaldaeus Paraphrastes reddidit: הֲלֹא חָר הוּא מִן אֶחָד עֲלֵמָא Nonne unus fuit Abraham solus, ex quo propagatus est mundus? & quid unus quæsit, nisi ut permaneret sibi proles in conspectu Domini? Syrus: Annon fuit אָחִי unus vir? Accedit, quod nomen וִירֵי seminis de Messia, e muliere & Abrahamo oritur, usurpetur Gen. III. 15. XXI. 18. Ideo Abraham cognovit Hagarem, ut semen Dei quæreret, quo tunc adhuc carebat. Huc pertinet historia Abrahami Gen. XVI. XVII. XXI. XXI. Ut hæc omnia clariora evadant, brevem paraphrasin subnectere lubet.

XI. Deus per Prophetam Malachiam post contestationem de amore suo erga Israelem, cap. I. com. 1-5, reprehendit Judæos de

factis vitiosis erga Deum & primam tabulam Decalogi, primum in genere com. 6. Secundo in specie sacerdotes, a fine commatis 6. usque ad comma 10. capitis 11. & populum, non exclusis sed auctoribus sacerdotibus com. 11. 12. Deinde reprehendit peccata contra secundam tabulam, & quidem in conjuges, communi populi vitio perpetrata com. 13-16. (in sequentibus ob male dicta eundem populum reprehendit.) quando ita inquit: *Et hoc secundum facitis; primum vitium erat, com. 11. 12. quod conjugia cum foeminis gentilibus inirent, quæ historia in Esra & Nehemia. Secundum vitium, & secundum genus perfidiæ erat, quod fidem violarent uxori datam; id iterum duplex, designatur 1. generale est, & tam polygamiam, quam repudia & adulterium carnis respicit, quando facit maritus, ut prima conjux lacrymis operiat altare, com. 13. 14. 15. secundum est speciale, & divortium appellatur, sive dimissio uxoris com. 16.*

XII. Primum vitium generale damnat 1. a contestatione divina inter Adamum & Evam Genes. 1. 1. 23. 24. & postmodum inter alios conjuges, dum Deus tanquam conjugii auctor præsens est isti fœderi, & in conjugio contrahendo testis invocatur, & conjuges fidem sibi ex lege divina pollicentur, quemadmodum videre est Gen. xxxi. 39. Tob. vii. 13. Hieron. *testatus est inter te Sc. dicens, propter hoc &c. Gen. 2. 24. Et idcirco particeps dicitur Sc. uxoris conjunctionis Sc. fœderis, quæ a Deo de costa viri facta est. Item: de hac conjuge in Prov. 19. a Deo conjungitur uxor viro. Quod eleganter expressit Abarbenel: Viro ducente uxorem suam per consecrationem Sc. nuptias, Deus Benedictus contestatur istis literis matrimonialibus Sc. nuptiis; ideoque uxor, marito aliam superinducente, cum isto libello se confert ad Dominum, qui isti rei interfuit, querelam ad eum hac de re deferens, se quidem servasse, ad qua fuerit obligata, maritum autem perfide egisse. Addit sententiam Sapientum, filios Israelitarum coram altari dixisse, quid iniquitatis in nobis invenerunt mariti nostri? Ecce nos præsto adsumus coram altari, ut nos justificemus, ad modum Sota, i. e. uxoris adulterii suspecta. 2. damnat illud vitium generale a societate per fœdus & pactum mutuam: וְיָאָה חֵבֶרֶת וְאִשָּׁה בְרִיתָךְ Cum ea sit socia tua, Sc. uxor fœderis tui, per fœdus matrimoniale ducta, ut pro auxilio & societate in re familiari & domestica esset, ex prima institutione.*

XIII. Hujus rei vitiositatem ostendit propheta exemplo contra-

rio

מוריד עליו דמעות. *Rabbi Jehuda dixit, sensum esse, Si oderis, dimitte. R. Jochanan autem dixit, sensum esse, quia odit (Deus) dimittentem. Sed non pugnant ista sententia. Hac enim loquitur de conjugē prima, illa de secunda; juxta quod R. Elieser dixit: Quicumque dimittit uxorem suam primam, super eo altare fundit lachrymas. Atque ita Iunius, Toffanus, Genevenses & alii vertunt, Odit (Deus) τὸ dimittere, seu divortium, f. dimissionem, ut עלה sit nomen. Eandemque versionem probant Buxtorffius de Spons. & Div. Par. 11. §. 12. Piscator, versio Gallica & Deodatus in prima editione versionis Italicae. Quisque hic abundet suo sensu, an Deus vel Abrahamus hic sit odio habens. Melius tamen de Abrahamo, quam de Deo verba intelliguntur, cum Deus hic loquatur, & non dicat, odi dimittere, sed odit, in tertia persona. Et si hoc ipso Deus etiam odium suum testetur.*

XV. Videamus nunc, an nihil, uti clamant nostri polygamiae advocati, in hoc textu contra polygamiam contineatur, et si interpretes non conveniant in Subjecto, versu 15. & aliud dicant Biblia Ernestina. *Primo* militant pro monogamia omnia illa argumenta, quae supra ad primam Institutionem Gen. 11. 24. a nobis sunt allata, quaeque adferuntur ab illis, qui versum 15. de Adamo exponunt, postquam probatum est, ערוה sive Contestationem illam divinam versu 14. respicere illud, quod factum circa primum conjugium in mundo Gen. 11. 23. 24. & ostensum ex Scriptis Rabbiorum, uxorem, marito aliam superinducente, querelas ad Deum deferre de perfidia mariti, quod omnia servaverit, ad quae fuerit obligata, nec adulterii sit suspecta. *Secundo* quia Deus expresse testatus esse dicitur וְעוֹרֵךְ אִשָּׁה וּבֵין אִשָּׁה וּבֵין אִשָּׁה inter te & uxorem (non uxores) *adolescētia tua*, h. e. uxorem primam, quam in vegeta aetate duxisti. *Tertio* reprehenditur populus, quod perfide egerit quisque in uxorem suam. בְּגֵרָה est foedifragium, foederis & conjugalis thori & obligationis juratae voluntaria violatio, cum maritus amore non respondet maritae, & vice versa, sed alios concubitus quaerit. Quemadmodum Israelitae perfide agebant in Deum, non plane eum relinquendo, sed alienos Deos simul sociando & colendo Ier. 111. 7. 8. 20. XII. unde dicitur בְּגֵרָה יְהוּדָה perfida Jehuda, quae pactis foederalibus non stetit.

XVI. *Quarto* uxor dicitur חֵבֶרְתְּךָ *socia tua*, consociata & copulata חֵבֶרְתְּךָ שֶׁכֶּרֶם particeps tui Gen. 11. 18. cum qua societas rumpitur, si
alia

alia ei superinducatur. Unde חתן dici volunt, quia corpora horum combinatorum conjugum, Abrahami scilicet & Saræ, Isaac¹ & Rebecca, Jacobi & Leæ, ibi erant sepulta. *Quinto* quia est חתן ששא uxor fœderis tui, vel fœderatitibi, Fœdus est conventio partium mutua, & consensus in conditiones utrinque placitas, quæ libera utriusque voluntate recipiuntur: Quibus conditionibus immutabilis dilectionis, curæ & consortii obligatus est maritus, contra qui facit, perfide facit. Hinc adultera dicitur pacti Dei sui oblita Prov. 11. 17. quia fallens fidem marito datam simul violat legem divinam, quam in se observandam recepit. Fœdus enim uxoris cum marito contractum, est divinum, ratione auctoris instituentis, & invocati testis. Fallitur Arcuarius p. 15. quando hoc de generali fœdere cum patriarchis inito explicat, *Sexto* quia Abrahami exemplum excusatur aliquo modo, quod, licet ei expectandum fuisset promissionis complementum, non tamen ex libidine, sed ex necessitate & bona intentione, & quidem suafu ac jussu Saræ uxoris suæ, Hagarem cognoverit, cum semen Dei, quod quærebat, nondum haberet.

XVII. Sequuntur tandem Objectiones Daphnæi Arcuarii p. 121-126. 1. contendit prohiberi hic tantum exteras & infideles, sicut Deut. VII. 3. 2. Polygamiam prohiberi tantum sacerdotibus, de iis enim agi in hoc capite, sicut etiam Esræ x. 18. quem nonnulli Malachiam esse, velint. 3. Prophetam de illis loqui, qui uxores suas innocentes contemnant, & debitum amorem denegent v. 14. 15. non de illa polygamia, in qua maritus priori uxori debitum dat, in quem finem urget voces Hebræam חתן & Chald. חתן græcamque ἐγκατέλιπες. Addit, per secundum matrimonium dissolvi primum, adeoque in polygamia tantum esse unam carnem. 4. verba Malachiæ verti non posse, *Deus non unum fecit, sed unus non fecit*, vocem *Deus* non addi, & vocem חתן unus esse nominativum. 5. Si vel ita vertantur verba, *Deus non unum fecit*, tamen non procedere argumentum contra polygamiam, quia propheta non dicat חתן unam in foeminino, sed חתן unum in masculino, nempe unum virum, atque sic prohiberi polygamiam virilem, non muliebrem. 6. Prophetam intelligere Iacobum per חתן unum, qui id non fecerit, sed semen Dei quæsiverit; qui se non verterit ad alieni Dei filiam, nec adhortante patre Isaac Gen. XXVIII. Cananæam duxerit, sed Labanis filiam, nec Leam contempserit, & ad alieni Dei

Dei filias se receperit, sed rursus semen Dei quæſiverit, Rachel sibi adjungendo: Unde concludit, ex polygamia semen impurum generari non posse.

XVIII. Respond. ad 1. Negando, tantum de infidelibus & peregrinis agi. Utrumque Deus reprehendit, tum quod peregrina ducatur, tum quod viventi priori uxori alia superinducatur, quod liquet ex injuria & violatione fœderis com. 13. 14. id enim *secundum* est, quod faciebant. Quod ergo Deus conjungit, ab homine disjungi non debet. Ad 2. Resp. *primo* falsum esse, solis sacerdotibus polygamiam hic prohiberi, cum ex paraphrasi modo data constet, hujus criminis reum fuisse totum populum cap. 11. 11. seqq. Ad integram *Iehudam*, ad *populum Israeliticum & Hierosolymitanum*, vitium refertur, ut indicetur publicum & commune fuisse. *Tentoria Jacobi* commate 12. sunt domicilia, vici & oppida, in quibus habitabant filii seu posterii Jacobi. *Secundo* falsum est, Esdras loqui de solis sacerdotibus. Contrarium liquet cap. xi. 2. 5. 9. 10. 12. seq. totum enim populum congregatum Esdras reprehendit, quod matrimoniis illegitimis sese contaminaverint. *Tertio*, unde probatur, Esdras esse Malachiam? Abarbanel *Commentario in Malachiam*, refutat R. Nachmanidis sententiam, qui ex collatione Mal. 11. 11. & Esr. x. 2. colligit Malachiam esse Esdras; quia plures prophetæ & Sapientes unam eandemque rem reprehendere possunt. 2. Quia Malachias alia reprehendit, quæ præterit Esdras 3. quod Esdras scriba (& sacerdos) nunquam propheta vocetur. 4. quod Esdras sub initium templi ædificati, Malachias vero sub finem ejus, aut paulo post vixerit. Vid. Esd. vii. 1. 2. Reg. xxv. 18. 21. 5. ex silentio temporis prophetiæ Malachiæ, & collatione locorum Esræ v. 1. vi. 14. Mal. iv. 4. colligit, Malachiam omnium postremum post ædificium vixisse. Adde 6. quod nusquam Esra vocetur Malachias, vel Malachias Esra vocetur.

XIX. Ad 3. Resp. Distinguenda esse duo genera perfidiæ in uxorem sociam & fœderatam, sicut distinguit Malachias versu 13-15. & v. 16. Non enim perfidia duntaxat committitur dimittendo & separando uxorem, sed & secundam, tertiam pluresve addendo aut superinducendo, quarum mores magis forte placent, quam primæ legitimæ. Nec aliud inferunt voces Hebrææ נאם & Chaldæam, quas ex Cocceji Lexico transcripsit, ubi vitium typogra-

pographicum בן pro בן: quia בן *perfidiam*, & obligationis juratae thoricque conjugalis *violationem* dicit, quæ locum habet non tantum in divortio, sed & polygamia ac adulterio. בן *spoliationem* & direptionem denotat, quæ observatur in polygamia, ubi uxor legitima jure illo & potestate, quam habet in maritum, spoliatur. Utut hic alia vox Chaldaica חרפ reperiatur, id est *inique egisti*, *tefellisti*, *dolose egisti*, *prævaricatus es*, *adulterasti*, *perfidus fuisti*, quo sensu apud Chaldaeos, Syros & Samaritanos occurrit. Græca vox ἐγκατέλιπες *reliquisti* significat, nec tantum ille relinquit, qui dimittit uxorem, sed & aliam qui superinducit. Figmentum illud, in polygamia dari varios contractus & varia matrimonia, supra *Sect. 1. Cap. VIII. Th. XII.* & seqq. confutatum est.

XX. Ad 4. Resp. Hanc meam etiam esse sententiam, melius voces reddi, *Et unus non fecit*; quia illa locutio de conjugis unius copulatione cum viro nimis obscura est, & אחד *unus* aptius cum substantivo aliquo jungitur, ut non desit nominativus & subjectum prædicationis. Id autem non obstare causæ monogamicæ, satis superque est demonstratum. Ad 5. respondebunt, qui de Adamo versum 15. interpretantur, cum R. Sal. Jarchi per אחד *unum* intelligi אחד אחד וזה ולא אש אחד וזה אחד וזה אחד *unum par*, *Adamum & Evam*, *non autem virum unum*. Denique ad 6. R. Nec Hebræos nec Christianos Interpretes textum de Jacobo exponere. Ipse Grotius etfi versu 10. per *patrem unum*, *Jacobum* intelligat, *a quo omnes orti*, hoc tamen versu 15. *unum Abrahamum* expressit. Data explicatio hanc etiam destruit expositionem. Ruente ergo hac hypothesi, corruere quoque necesse est totam ei superstructam molem, de solo infidelium & exterarum mulierum matrimonio prohibito.

XXI. Atque ita vidimus in Scripturæ S. Veteris Testamenti principio Gen. 11. 24. conjugium inter duos institutum; tempore medio, de novo mandatum Levit. xviii. 18. & in fine a prophetarum ultimo Mal. 11. 13. 14. 15. denuo inculcatum & in memoriam revocatum, non obstante permissione divina, qua tolerata, non approbata fuit Patriarcharum polygamia.